

ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIUS

**2005-2006 METŲ ANALITINĖ APŽVALGA
„VISUOMENĖS INFORMAVIMO DEMOKRATINĖS
KULTŪROS PLĖTROS GAIRĖS“
IR
2006 METŲ VEIKLOS ATASKAITA**

2007, Vilnius

TURINYS

I.	ĮVADAS	2
II.	VISUOMENĖS INFORMAVIMO KULTŪROS PLĖTROS GAIRĖS	4
1.	Žiniasklaidos kultūra ir etinis turinys	4
1.1.	Pagarbos žmogui deficitas žiniasklaidoje	4
1.2.	Žiniasklaidos „viešumas ir skaidrumas“: realybė ir mitai	6
1.3.	Religinės nesantaikos kurstymo apraiškos: ar religija bei tikinčiųjų jausmai yra karikatūros objektas?	10
1.4.	Perkamas žiniasklaidos „objektyvumas“	12
1.5.	Žiniasklaidos „gelta“	14
1.6.	Sekimo manija: iššūkis asmens privatumui	17
1.7.	Ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas ir žurnalistų imunitetas	18
1.8.	Rinkimų „karštligė“ žiniasklaidoje, arba kada prasideda rinkimų agitacijos laikotarpis	20
2.	Internetas ir tradicinė žiniasklaida	25
2.1.	Pralaimėta kova dėl auditorijos	25
2.2.	Interneto etiketas ir kultūra	28
2.3.	Teisinis interneto reguliavimas ir atsakomybės suvokimo problema	29
2.4.	Interneto savitvarkos sistema ir jos formavimasis	35
3.	Žmogaus teisės visuomenės informavimo priemonėse: aktualijos ir problemos	37
4.	Nepilnamečių apsauga nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio	43
4.1.	Žurnalistų etikos inspektoriaus įgaliojimų įgyvendinimas	43
4.2.	„Nepilnamečių temos“ kolizijos žiniasklaidoje	48
4.3.	Nepilnamečių ir visuomenės interesų pusiausvyra. Nepilnamečių smurto ir agresijos apraiškos žiniasklaidoje	54
4.4.	Išvadų priėmimas. Ekspertų, teikiančių išvadas, grupių veikla	56
4.5.	Mokymas apie žiniasklaidą ir jos procesus	57
III.	IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	61

I. ĮVADAS

Vadovaudamasis Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 1 dalies 8 punktu bei 6 dalimi, taip pat Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 9 straipsnio 2 dalies 10 punktu, žurnalistų etikos inspektorius teikia Lietuvos Respublikos Seimui žurnalistų etikos inspektoriaus 2006 metų veiklos ataskaitą. Ši ataskaita Lietuvos Respublikos Seimui teikiama kartu su 2005-2006 m. analitine apžvalga, kuri žurnalistų etikos inspektoriaus rengiama kas dveji metai ir skiriama visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtros gairėms nustatyti.

Žurnalistų etikos inspektorius šioje ataskaitoje ir analitinėje apžvalgoje nekelia tų klausimų, kurie buvo kelti ir išsamiai aptarti 2001-2004 metų inspektoriaus veiklos ataskaitose.

Visuomenės informavimas – plačiausia sritis, kurią įprasta sąlygiškai vadinti žiniasklaida. Šią sferą veikia šalies ir visuomenės socialinė, dorovinė, kultūrinė aplinka, o per akimirkomis kintančias komunikavimo priemones bei naująsias technologijas – europiniai ir pasauliniai procesai. Šiandien visuomenės informavimas kartu su šeima, mokykla virsta asmenybės ugdymo instrumentu, galinga jėga, formuojančia kiekvieno individo vertybines gaires, požiūrį į supantį pasaulį. Todėl visuomenės informavimo ištikimybė informacijos tiesai, laisvei, demokratijai, pagarba žmogui, atsakomybė prieš skaitantį, žiūrintį, klausantį, internete besireiškiantį žmogų apibūdina pačios visuomenės pilietinę ir demokratinę brandą. Visuomenės informavimas turi būti pagrįstas demokratijos idealais, suvokimu, kad be informacijos laisvės neįsivaizduojama pažanga, kad informacijos laisve matuojamas pilietiškumas.

Laisvai žiniasklaidai ir laisviems žurnalistams mažiausiai reikia retoriškų ditirambų – rimta analitinė žurnalistika praneša apie opiausias, didžiausią rūpestį keliančias sprendinias problemas. Ji pati atranda temas ir herojus, gilinasi, apibendrina, siūlo, skatina daryti išvadas, ji operatyvi ir įžvalgi, kandi ir nepaperkama.

Problemos, egzistuojančios žiniasklaidoje, neužgožia teigiamų jos idealų ir tendencijų. Todėl šios apžvalgos ir ataskaitos pagrindinis uždavinys – apžvelgti 2005-2006 metų visuomenės informavimo procesus, paanalizuoti visuomenės informavimo priemonių veiklą, įtaką šalies demokratinei raidai ir kultūrai, atkreipti dėmesį į žmogaus teisių pažeidimus, aptarti visuomenės informavimo sferą lydėjusias tendencijas, iššūkius, pateikti šių procesų vertinimus ir išvadas.

Pagrindiniai įstatymai, kuriais savo veikloje vadovaujasi žurnalistų etikos inspektorius, yra Visuomenės informavimo įstatymas, Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas, Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. Per ataskaitinį laikotarpį buvo pakoreguoti šie įstatymai, susiję su žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos teisiniais pagrindais, t.y.:

1) priimtas naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymas (Žin., 2006, Nr. 82-32540); įsigaliojo nuo 2006-09-01;

2) priimtas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4, 5, 6, 7, 9 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (Žin., 2006, Nr. 141-5393); įsigaliojo nuo 2006-12-28;

3) parengtas Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas (šiuo metu projektas pateiktas antrajam derinimui suinteresuotoms institucijoms).

Priėmus naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymą, žurnalistų etikos inspektoriui buvo patikėtos dvi naujos funkcijos:

1) vadovaujantis ekspertų išvadomis, priskirti spaudos leidinius, audiovizualinius kūrinius, radijo ir televizijos programas ar laidas, informacinės visuomenės informavimo priemones ar kitas visuomenės informavimo priemones ir (ar) jų turinį erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio kategorijoms ir informuoti Valstybinę mokesčių inspekciją prie Finansų ministerijos apie erotinio ir (ar) smurtinio pobūdžio spaudos leidinius;

2) atlikti viešosios informacijos stebėseną visuomenės informavimo priemonėse, išskyrus radijo ir televizijos programose.

Remiantis Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 5 dalimi ir įgyvendinant aukščiau išvardintas funkcijas, prie žurnalistų etikos inspektoriaus buvo sudaryta grupė ekspertų, teikiančių išvadas dėl spaudos leidinių, audiovizualinių kūrinių, radijo ir televizijos programų ar laidų, interneto svetainių ar kitų visuomenės informavimo priemonių ir (ar) jų turinio priskyrimo erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio kategorijoms. Ekspertų grupių veiklai organizuoti ir išvadoms pateikti Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje įsteigtas Viešosios informacijos ekspertizės skyrius.

Siekiant įgyvendinti Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas, įpareigojančias žurnalistų etikos inspektorių atlikti viešosios informacijos stebėseną visuomenės informavimo priemonėse, išskyrus radijo ir televizijos programose, bei Lietuvos Respublikos Seimo nutarimą „Dėl Žurnalistų etikos inspektoriaus 2005 metų veiklos ataskaitos“ (Žin., 2006, Nr. 51-1862), Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje buvo įsteigtas Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyrius.

2006 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Respublikos Seime patvirtintas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4, 5, 6, 7, 9 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (Žin., 2006, Nr. 141-5393) priimtas iš dalies atsižvelgus į žurnalistų etikos inspektoriaus parengtą Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 2, 4, 5, 6, 7, 8 ir 9 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą, kuris Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateiktas kartu su Žurnalistų etikos inspektoriaus 2005 metų veiklos ataskaita. Tačiau ne visi konkretūs žurnalistų etikos inspektoriaus siūlymai buvo priimti. Todėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatos dar turėtų būti ateityje svarstomos *in corpore* su šiuo įstatymu lydinčiais ir (ar) susijusiais teisės aktais – tiek įstatymais, tiek poįstatyminiais teisės aktais. Siekdamas, kad šio įstatymo nuostatų keitimo iniciatyvos būtų suvienytos ir tinkamai apsvarstytos, inspektorius dar 2006-09-18 kreipėsi į Lietuvos Respublikos Seimo valdybą, prašydamas sudaryti tarpinstitucinę darbo grupę Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymui ir su juo susijusių kitų teisės aktų projektams parengti. Laukiama šios grupės sudarymo ir darbo pradžios.

Rengiant Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo projektą (įstatymo tiesioginis rengėjas – Asmens duomenų apsaugos inspekcija) buvo atsižvelgta į visas žurnalistų etikos inspektoriaus pastabas, susijusias su žurnalistų etikos inspektoriaus įgaliojimais, nustatytais atliekant asmens duomenų tvarkymo priežiūrą visuomenės informavimo priemonėse žurnalistinės ir meninės raiškos tikslais. Manytina, kad įsigaliojus naujai Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo redakcijai (numatoma, kad įstatymas įsigalios nuo 2008-01-01) patikslintos teisinės nuostatos leis efektyviau naudotis žurnalistų etikos inspektoriui suteiktais įgaliojimais.

Kokių kitų konkrečių priemonių buvo imtasi siekiant įgyvendinti Lietuvos Respublikos Seimo nutarime „Dėl Žurnalistų etikos inspektoriaus 2005 metų veiklos ataskaitos“ žurnalistų etikos inspektoriui išdėstytus siūlymus, aptariama kituose šios ataskaitos skyriuose.

Šiandien žiniasklaidos laisvė realybėje neginčijamai egzistuoja – be jos Lietuvos gyvenimas paprasčiausiai neįsivaizduojamas. Nerealūs bet kokie bandymai varžyti ar riboti spaudos, žodžio, informacijos, saviraiškos laisvę, saugomą konstitucinių bei įstatymų garantijų. Itin svarbu parodyti tai tarptautiniu mastu, kad politinės galios bandymai pajungti žiniasklaidą Lietuvoje – beprasmiški.

Lietuva turi ir gali atitikti šios srities tarptautinius standartus, veiksmingai prisidėti prie vieningos ES politikos ir etinių standartų. Bet kokie šioje srityje dirbančių žmonių nesutarimai ar konkurencija neturėtų svetur sukelti įspūdį, jog esama rimtų informacijos laisvės problemų. Kita vertus, siekiamybė atrodyti nepriekaištingai tarptautinėje arenoje gali liudyti priešingai – kad ne viskas ir ne visada yra gerai čia, Lietuvoje.¹

¹ D. Bajarūnas, D. Salerno. „Intouchable classe politique lituanienne“, 2006-07-18 // www.cafebabel.com

II. VISUOMENĖS INFORMAVIMO KULTŪROS PLĖTROS GAIRĖS

1. ŽINIASKLAIDOS KULTŪRA IR ETINIS TURINYS

1.1. PAGARBOS ŽMOGUI DEFICITAS ŽINIASKLAIDOJE

Visuomenės informavimo veikla, kultūra ir etika turėtų prasidėti nuo pagrindinių visuomenės informavimo principų. Jie deklaruoja, kad viešosios informacijos rengėjai, skleidėjai, žurnalistai ir leidėjai savo veikloje privalo vadovautis ne tik Konstitucija ir įstatymais, bet ir *humanizmo, lygybės, pakantos, pagarbos žmogui* principais, gerbti žodžio, kūrybos, religijos ir sąžinės laisvę, nuomonių įvairovę, laikytis profesinės etikos normų, padėti plėtoti demokratiją, visuomenės atvirumą, skatinti visuomenės pilietiškumą ir pažangą, stiprinti valstybės nepriklausomybę, ugdyti valstybinę kalbą, tautinę kultūrą ir dorovę. Tai profesiniai reikalavimai.

Nepagarba žmogui, jo privatumui, negailestingas požiūris į artimųjų skausmą, mėgavimasis sensacingomis smulkmenomis, žuvusiųjų atminimą nuvertinančiomis detalėmis, kurias taktas ir vidinė kultūra paprastai verčia nutylėti, versijų, „slaptų“ ar tariamų liudininkų gausa – tai šiandieninės žiniasklaidos „vertybės“. Ir toliau negerbiama nelaimė. Nuo piktnaudžiavimo jomis nesulaiko nei imperatyvios įstatymo nuostatos, nei profesinės etikos taisyklės, nei nuolatiniai įspėjimai ar nuobaudos. Įžymios, tačiau nebūtinai viešos, asmenybės dramatiškais gyvenimo akimirkomis vis dažniau tampa žingeidžios žurnalistikos objektu. Komerciniai savininkų interesai dažnai lemia bulvarinį požiūrį, kai pirmenybė atiduodama sensacijai, pramogai, lėkštam turiniui. Elgesys, kai spaudos ir televizijos žurnalistai pradeda viešai mėgautis paskutiniosiomis aprašomo herojaus gyvenimo akimirkomis, akcentuojami ligos istorijos puslapiai – tai šiandieninės žiniasklaidos kasdienybė.

Žiniasklaidos „vertybės“ pastaruoju laikotarpiu itin atsiskleidė viešojoje informacijoje apie dvi Lietuvą sukrėtusias – Vytauto Pociūno ir Gintaro Beresnevičiaus – žūtis. Spaudoje ir televizijoje plito informacija apie žeminančias šių dviejų žmonių mirties aplinkybes, vyko lenktynės pikantiškais detalėmis, ieškoti ir atrasti įvykių liudininkai. Antruoju atveju dar galima tai motyvuoti atnaujintu ikiteisminiu tyrimu. Tačiau apie kokią moralę ar objektyvumą galima kalbėti, kada „Lietuvos rytas“ pasirenka aiškiai tendencingą poziciją – žūtbūt palaikyti žeminančią ir įžeidžią V. Pociūno mirties versiją? Žymių asmenybių negerbimas tik dar labiau pabrėžė įsigalėjusią tendenciją – negerbti žmogaus, naudojantis pasitaikiusia proga pažeminti, paniekinti.

Ištisus metus žiniasklaida akylai stebėjo dramatišką rašytojos, dailininkės Jurgos Ivanauskaitės gyvenimą. Dauguma visuomenės informavimo priemonių apie šią skaudžią žinią informavo santūriai pagarbiai, išskyrus „L.T.“ (2007-01-24, Nr. 19/268). Pirmame šio dienraščio puslapyje besišypsanti kūrėja ir („L.T.“) diagnozė: „Rašytoja – prie mirties“. Rašytojos ligos istorijos aprašas spaudoje priešpastatytas pačios kūrėjos optimistiniam požiūriui į gyvenimą ir mirtį. Deja, „geltonoji“ spauda viešai nepasidžiaugė J. Ivanauskaitės kūrybiniu laimėjimu tuomet, kai rašytojai buvo suteikta Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija. Panašių apraiškų būta rašiniuose apie režisierę D. Tamulevičiūtę, Seimo narį R. Pavilionį.

Taktas dėl žmonės ištikusios tragedijos, jautrumas, diktuojantis neskleisti žinių tema, kurios eskalavimas gali atnešti nelaimės prislėgtam žmogui naujų pergyvenimų ir kančių – vertybės, kurios mūsųose, matyt, yra didelis deficitas. Žurnalistas R. Paleckis, apibūdindamas žurnalistiką Lietuvoje, pažymi „Informacija apie Žydrūno Ilgausko šeimos tragediją Amerikos spaudoje, net ir bulvarinėje, kiek teko matyti, buvo labai sausa: dėl šeimyninių aplinkybių krepšininkas praleis kelias rungtynes. <...> Visas tragedijos detales sužinojome iš lietuviškos žiniasklaidos“.²

Privalu ginti ne tik informacijos laisvę nuo bet kokių neteisėtų demokratinėje visuomenėje veiksmų, jeigu jų būtų, bet ir žmogaus privatų gyvenimą, saugoti jo neliečiamybę. Todėl nevalia

² R. Paleckis. „Kišeninės“ žiniasklaidos grimasos“, 2007-02-28 // www.bernardinai.lt

tendencingu informacijos laisvės pretekstu kėsintis į tai, kas šventa, tauru, ieškoti primityvių atsakymų į klausimus, kuriems reikia takto, laiko ir žmogiško jautrumo, elgtis tarsi barbarams, nebeturintiems jokios pagarbos gyvybei ir mirčiai. Spekuliacijos svetimu skausmu, šeimos drama, žmoniškumo nuvertinimas kelia grėsmę laisvo žodžio prestižui. Jokiomis moralės ir etikos normomis nepateisinama, kai žurnalistai per laidotuves kamantinėja mirusiojo artimuosius, fotografuoja.

Išėjusieji jau nieko nebegali atsakyti, apsiginti, paaiškinti. Toks tragiškų likimų aprašinėjimas yra pagrindinė priemonė didinti panašių leidinių tiražus, kelti kai kurių laidų reitingus. Todėl akivaizdu, kad šiandien pagrindinis žiniasklaidos pelno šaltinis – žmonių nelaimės.

Minėtų temų nušvietimas tikrai paryškina tendenciją negerbti žmogaus privatumo, paminti žmogaus orumą, pažeminti, eiti prieš žmogų ir jo valią. Žmogaus teisių pažeidimo požiūriu „aštriomis“ laikomos televizijos laidos „Komanda“, „TV pagalba“, „Pagalba SOS“, „Privatūs detektyvai“ vis dar spekuliuoja žmogaus neišprusimu, nesuvokimu, kad toji „pagalba“ dažnai yra tik pasityčiojimas.³ Dar daugiau, toks „gelbėjimas“ pateikiamas kaip neišvengiamas ir būtinas, nes žmogus nesulaukia pagalbos iš teisėsaugos, kitų valdžios institucijų. Pastangos panašaus turinio ir formato projektuose besidarkančius žmones spalvingais kombinezonais laikyti žurnalistais – taip pat diskutuotinos. Anaipol, politinėms partijoms tai tik dar viena proga pasiduoti populiarumo paieškoms ir įtraukti šiuos televizijos eteryje pramogaujančius jaunuolius į rinkimuose besivaržančių ir net laiminčių politikų gretas.

Nemažas triukšmas kilo dėl vienos sudaužytos televizijos kameros ir vieno operatoriaus, kuris nukentėjo nuo afekto būsenoje buvusio žmogaus, nes buvo filmuojamas automobilio mirtinai partrenktas šio žmogaus tėvas. Panašūs triukšmai kyla ir dėl padegėtų namų, sodybų, automobilių, prieš viešosios informacijos rengėjus panaudotos prievartos ar fizinės jėgos. Kartais tereikia tik įsidėmėti, kad kruvinos aukos vietoje gali atsidurti taip pat ir tasai, kuris paprastai stovi kitapus įvykių fiksuojančios kameros.

Bendri komercinių televizijų ir teisėsaugos institucijų projektai, ikiteisminio tyrimo duomenų viešinimo ir atskleidimo faktai, informacijos šaltiniai teisėtvarkos ir teisėsaugos struktūrose liudija, kad visuomenės informavimo priemonės išnaudoja visas spragas ar silpnąsias vietas, siekdamos pasinaudoti joms reikalinga informacija. Šis interesas suprantamas, tačiau nepateisinamas. Nepateisinamas ir valdžios institucijų ir jų atsakingų pareigūnų atsainus požiūris į žmogaus teises, jų atspindį visuomenės informavimo priemonėse, į galimus žmogaus teisių pažeidimus dėl tokio informacijos skelbimo. Neesminis ir jau besaikis atrodo informacijos teikimas ar plepėjimas eteryje, spaudos leidinių puslapiuose apie tai, kas sudaro ikiteisminį tyrimą. Informacijos šaltinių globą reikėtų palikti pačioms visuomenės informavimo priemonėms. Valdžios institucijų pareiga, kad informacija būtų teikiama tokios apimties ir tokiu būdu, jog žmogus ar jo artimieji nepasijaustų pažeminti, apjuodinti, diskredituoti – nenukentėtų antrąkart arba nebūtų pakenkta teisingumui.

Nusikaltimo ar nelaimingo atsitikimo ištikto žmogaus (aukos) teisių negerbimas, tam tikros dalies visuomenės informavimo priemonių išankstinis nusistatymas, jog „viskas galima laisviems žurnalistams laisvoje demokratinėje šalyje“, yra ydingas aukštam visuomenės informavimo lygiui ir prestižui, meta šešėlį visai žiniasklaidai, profesionaliems žurnalistams, kurių nemaža dalis išlaiko kantrybę ir rimtį su didele atsakomybe žvelgti į žmogaus garbę, orumą, privatumą, laikytis profesinės etikos taisyklių ir normų. „Gerumo akcijos“, kurių tikslai kilnūs ir pagirtini, taip pat susilaukia atitinkamo visuomenės dėmesio bei įvertinimų. Tačiau dar gražiau būtų, jei jos nevirstų savotišku komercinių transliuotojų kompensavimu už komercializacijos ir antikultūros žalą, moralės eroziją, neigiamą poveikį jaunajai kartai. Jei komercinėse televizijose vyrautų garbės suvokimas, kažin, ar tokiu disonansu skambėtų „Lietuvos garbė“, kuri, šiaip jau, įdomi laida.

³ L. Vilčinskaitė. „Po „TV pagalbos“ kaimas šaukiasi pagalbos“. „L.T.“, 2007-03-07 // www.alfa.lt

Žurnalistai neturėtų pamiršti, kad greta laisvės jis privalo turėti atsakomybę, pareigą, vidinį kūrybinį cenzorių, kuris kontroliuotų jo parašyto teksto stilistinį santykį su herojumi, jo artimaisiais, skaitytojais.

Tiek žurnalistai, tiek leidėjai turėtų suvokti, kad profesionalus kūrėjas, menininkas ar dainininkas nėra tas viešasis asmuo, apie kurį kalba Visuomenės informavimo įstatymo nuostatos. Be to, visuomenės informavimo įstatymas nėra vienintelis teisės aktas, saugantis žmogaus kaip paciento teises.

Žurnalistų etikos inspektoriaus skundų tyrimo praktika, priimti sprendimai leidžia daryti išvadą, jog daugelis žmogaus teisių pažeidimų kyla ir pagrindas skundams atsiranda tada, kai pasikliaujama temos sensacingumu, kai netikrinamas informacijos atitikimas tikrovei, kai remiasi išankstinėmis nuostatomis, vienu šaltiniu ir jo tiesa, kada žmogus neišklausomas ir jo pozicija neatspindima. Žurnalistai, ši bei tą girdėjęs apie Cezario peržengtą Rubikoną, neturėtų vadovautis postulatu „Atėjau, pamačiau, nugalėjau“. Įdėmus žvilgsnis, įsigilinimas būtinas visais atvejais, kalbant apie visuomenės informavimą – skubotas ar šališkas informacijos pateikimas gali ne tik skaudžiai įžeisti, bet ir dažnai pakenkti žmogaus orumui, reputacijai, likimui.

1.2. ŽINIASKLAIDOS „VIEŠUMAS IR SKAIDRUMAS“: REALYBĖ IR MITAI

Reikalaujama skaidrumo viešajame gyvenime, skambindama pavojaus varpais dėl jo stokos, žiniasklaida pati turi išlikti skaidri – neribojama verslo ir valdžios interesų, jos teikiama informacijai neturi būti tabu ar uždarytą teritoriją. Pasirinkimo laisvė piliečiams, ką skaityti, žiūrėti ar klausyti, turi būti derinama su laisve žinoti, kas leidžia, skleidžia informaciją, kas yra visuomenės informavimo priemonių tikrieji savininkai, kas ir kokią nuosavybės (akcijų) dalį valdo. Informacija apie savininkus, nuosavybės santykių raidą ir pokyčius turi būti prieinama visiems – tik tokiu atveju žmonėms bus užtikrinta pasirinkimo teisė, o taip pat teisė žinoti, kokie viešieji interesai, koks susisaistymo su politinėmis ir verslo grupėmis mastas.

Diskusija žiniasklaidos nuosavybės santykių klausimais turėtų būti principingesnė. Kodėl galingiausi savininkai, priešingai nei demokratinio pasaulio šalyse, mūsų šalyje nėra viešieji asmenys – ar tai reiškia, kad jų veikla neturi įtakos visuomenei? Jei jie neutralūs – vadinasi, visa informacija krepšinio tema ar dėl alaus reklamos yra objektyvi ir teisinga.

Tenka pasakyti, jog kol kas Lietuvoje labiausiai ir stinga žinių apie savininkus ir jų interesus. Informacija, teikiama Vyriausybės įgaliotai institucijai Kultūros ministerijai yra nepilna. Tokia informacija negali sudaryti išsamaus vaizdo ir atsakyti, kas iš tikrųjų valdo daugelį visuomenės informavimo priemonių. Šių asmenų ne tik privatų, bet ir viešąjį gyvenimą, tikruosius interesus apsaugo šiuo atveju mistiška „spaudos laisvė“. Kai „Veido“ žurnalas Lietuvos įtakingiausiųjų sąrašą paskelbė didžiausių leidinių grupių savininkus⁴, nei šie asmenys, nei jų valdomų grupių spaudos leidiniai nepuolė komentuoti tokios informacijos ar jos neigti. Paprasta logika diktuoja, kad žiniasklaidos vadinimas „ketvirtąja“ valdžia – metaforiškas ir simboliškas. Iš tiesų, žiniasklaida pateisina „ketvirtosios valdžios“ vardą tik tada, jeigu nepretenduoja į realią valdžią, aiškiai ir viešai deklaruoja savo interesus. Lietuvoje asmenys, kurių valdomomis visuomenės informavimo priemonėmis daroma realia įtaka ir sprendimų, turinčių reikšmę viešiesiems reikalams, galia neabejoja pati visuomenė, netgi nepatenka į viešųjų asmenų kategoriją. Tokia situacija jau keletą metų byloja apie visuomenės teisės gauti išsamią informaciją nepakankamą užtikrinimą. Šios informacijos stoka kenkia informacijos laisvei ir demokratinės visuomenės informavimo plėtros tradicijoms.

Pliuralizmas – būtina demokratinės visuomenės gyvavimo ir vystymosi sąlyga – reiškia ne tik įvairių požiūrių toleravimą politikoje, visuomenės gyvenime, bet ir visuomenės informavimo

⁴ J. Kučinskaitė, G. Sarafinas. „Kas iš tikrųjų mus valdo?“. „Veidas“, 2006-11-02, Nr. 44.

priemonėse. Atsiliepiant į visuomenės lūkesčius ir poreikius, užtikrinant vykstančių procesų viešumą ir skaidrumą, numatant reiškinis, pasekmes bei išvalgas, būtinas atitinkamas spaudos leidinių registras. Viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai privalo pavišinti tam tikrus duomenis, kurie padėtų atskleisti tikrąjį spaudos leidėjų, savininkų ir platintojų komercinį interesą, atpažinti kapitalo koncentracijos ir manipuliacijos žmonių sąmone apraiškas. Kokia kryptimi ir apimtimi juda žinių srautai per visas masines informavimo formas ir kodėl Visuomenės informavimo įstatyme deklaruojamos bendrosios viešosios informacijos priemonių viešumo nuostatos nėra įgyvendintos? Tam įtakos daro ir sparčiai vykstantys procesai. Viešojoje informacijoje pastebimos trys pagrindinės tendencijos:

1. *Žurnalistai tampa vis labiau priklausomi nuo leidėjų, savininkų ir užsakovų*, o šie nuo verslo rinkos dinamikos ir politikos. Toks virsmas sutapo su periodu, kai leidinių savininkai, redaktoriai ir žurnalistai artimai ėmė bičiuliauti su politikos ir verslo atstovais. Prioritetu tampa ne informacijos objektyvumas, o pelnas ir komercinis interesas. Daug kur „sarginis šuo“ pamažu tapo prijaukintu kiemsargiu, kuris neloja ir nekanda.

2. *Viešųjų ryšių ir reklamos agentūrų suklestėjimas*. Žinia ir jos turinys tapo jų objekto taikiniu. Plečiantis agentūroms ir jų paslaugų laukui, vis dažniau kapitalas susilieja su užsienio „medijų“ agentūromis. Verslo rinkos dalyviams papildomai teikiamos viešosios informacijos stebėsenos paslaugos, tikslinės informacijos santraukos ir rekomendacijos. Žiniasklaidos paslaugas teikiančios agentūros irgi yra verslo dalis, turinčios savo interesą ir pelno siekį. Jos tampa viešųjų ryšių partnerėmis arba motininėmis (dukterinėmis) įmonėmis. Todėl užsakovų pageidavimu kuriama nauja įvaizdžio kultūra. Tačiau įvaizdis dažniausiai siejasi su pagražinta, iškreipta tikrove.

3. *Visuomenės informavimo priemonių koncentracija ir monopolizacija*. Veikla nukreipta siekti pelno, užvaldyti dar neužimtas verslo nišas, neretai „suvalgant“ konkurentus ir siekiant dominuoti rinkoje. Kuriasi visuomenės informavimo karteliai (žymiausi identifikuojami pagal verslo bendroves) su tiksliniais interesais visose visuomenės informavimo srityse (tiek vertikaliame, tiek horizontaliame lygmenyje): TV, spaudoje, radijuje, internete ir kt.

Vaikantis pelno ir tarnaujant įvairioms interesų grupėms kovoje dėl įtakos ir valdžios, artėjama prie ribos, kai sustabdyti negatyvius procesus tampa vis sunkiau. Savo spaudoje patys vadinantieji save „rinkos lyderiais“ vaikosi išimtinai komercinio intereso, nekreipdami dėmesio į turinio pažeidimus.

„Reporteriai be sienų“ ataskaitoje Lietuva pagal tam tikrus spaudos laisvės kriterijus atsidūrė 27 vietoje. Tokių Lietuvos reitingų analizė būtina siekiant įvertinti žiniasklaidos „veidą“ bendroje Europos demokratinė šalių suvestinėje. Visuomenės informavimo priemonių nuosavybės santykių deklaravimo klausimas atrodo reikšmingesnis Europos komisarei visuomenės informavimo reikalams Viviane Reding ir pirmininko pavaduotojai Margot Walstrom Europos Komisijos kolegoms pateikus trijų etapų strategiją, skirtą žiniasklaidos pliuralizmui Europos Sąjungoje. Joje pažymima, kad užtikrinant žiniasklaidos pliuralizmą visuomenei turi būti prieinami ją dominantys klausimai, jog skaidrumas ir viešumas tebėra nepriklausomos žiniasklaidos sąlyga. Tai dar vienas papildomas motyvas ir mums grįžti prie visuomenės informavimo priemonių skaidrumo ir viešumo klausimų pačioje Lietuvoje.

Nepaisant teisinių žiniasklaidos priemonių viešumą ir skaidrumą lemiančių nuostatų, kurios šiuo metų yra įtvirtintos Lietuvos Respublikos įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose, duomenų apie visuomenės informavimo priemonių dalyvius deficitas fiksuojamas nuo 2002 metų. Plačiau Kultūros ministerijai 2002-2004 m. pateikti duomenys apibendrinti 2003-2004 metų žurnalistų etikos inspektoriaus analitinėje apžvalgoje. Žiniasklaidos patirtis „viešumo ir skaidrumo“ srityje liudija, kad Kultūros ministerija nepajėgi išreikalauti iš visų leidėjų savininkų pateikti informaciją, kaip tai numato Visuomenės informavimo įstatymas. Taigi vykdomosios valdžios institucija neatlieka jai skirtų valstybės įgaliotų funkcijų⁵. Iki šiol nėra numatytos teisinės nuostatos, numatančios administracinę atsakomybę viešosios informacijos rengėjams ir platintojams už šių Visuomenės informavimo nuostatų

⁵ „Kultūros ministerija vengia skelbti spaudos leidinių akcininkus“. BNS, 2006-11-16 // www.delfi.lt

nevykdymą. Todėl manydamas, jog aiškumo ir konkretumo į informacinės rinkos erdvę galėtų įnešti leidinių ir leidėjų registras, dar 2005 m. savo ataskaitoje žurnalistų etikos inspektorius iškėlė visuomenės informavimo priemonių registro klausimą.

Derėtų akcentuoti, kad audiovizualiniame sektoriuje visuomenės informavimo priemonių viešumo nuostatos yra tinkamai įgyvendintos, kadangi visi būtini duomenys apie transliuotojus ir retransliuotojus yra pateikti Lietuvos radijo ir televizijos komisijai ir skelbiami šios komisijos interneto svetainėje www.rtk.lt, tad visuomenei yra prieinami. Tuo tarpu neišsamūs duomenys apie leidėjus iškreipia objektyvų vaizdą ir neatsako į klausimą, kas valdo informaciją. Tai leidžia daryti išvadą, kad viešumo nuostatos skirtingose visuomenės informavimo sferose – periodinių leidinių leidyboje ir transliavimo srityje – įgyvendinamos netolygiai. Todėl reikalingos visų žiniasklaidos viešumu suinteresuotų institucijų sutelktos pastangos. Kita vertus, pastangos kurti visuomenės informavimo priemonių registrą turi būti proporcingos siekiamam tikslui.

Lietuvos Respublikos Seimas 2006 m. gegužės 2 d. nutarimu pritarė Žurnalistų etikos inspektoriaus 2005 metų veiklos ataskaitai ir rekomendavo žurnalistų etikos inspektoriumi pateikti pasiūlymus Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros bei Informacinės visuomenės plėtros komitetams dėl visuomenės informavimo priemonių registro sukūrimo. Šis uždavinys turi keletą sunkumų, o atsižvelgiant į šią šiuolaikinę situaciją – ir tam tikrų techninių (loginių) klaidų.

Pirma klaida sietina su registro adresatu, kadangi visi leidiniai yra registruojami Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, kuri pavaldi Kultūros ministerijai – vyriausybės įgaliotai institucijai visuomenės informavimo srityje. Lokalioji registracija patenka į tarptautinio tinklo registrą. Tik gavus tarptautinio dokumento standarto numerį (ISBN, ISSN, ISMN), leidinius galima leisti ir platinti.

Antra, itin svarbią dalį visuomenės informavimo priemonių registrui būtinų duomenų – informaciją apie visuomenės informavimo priemonių savininkus (akcininkus) – įgaliota kaupti ir nuo 2001 metų valstybės leidinio „Valstybės žinios“ priede „Informaciniai pranešimai“ iki kiekvienų metų gegužės 15 d. skelbti Kultūros ministerija. Jei šie duomenys minėtai institucijai būtų sąžiningai ir teisingai pateikiami, būtų išsamūs, klausimas dėl visuomenės informavimo priemonių registro šiandien nebūtų aktualus.

Trečia, Lietuvos Respublikoje jau yra juridinių asmenų registras, kuriame privalu užregistruoti steigiamą įmonę, vykdančią ūkinę-finansinę veiklą. Į šį registrą patenka ir leidėjai, transliavimo veikla užsiimančios bendrovės, tačiau šiame registre bendrovių veikla, susijusi su visuomenės informavimo paslaugomis, taip pat akcininkai, nėra „išgryninti“.

Ketvirta, rinkoje, taip pat ir žiniasklaidoje, vykstančius procesus Konkurencijos įstatyme nustatyta tvarka reguliuoja ir prižiūri Konkurencijos tarnyba. Taryba taip pat analizuoja ir nustato rinkos dalyvių dominuojančią (monopolinę) padėtį. Kol kas nėra tekę girdėti, jog tokia padėtis būtų nustatyta bent vienam leidėjui ar koncernui, kuriam priklauso atitinkamas skaičius visuomenės informavimo priemonių.

Manytina, kad tik išsprendus aukščiau numatytus uždavinius būtų galima diktuoti tolesnes sąlygas visuomenės informavimo priemonių registrui sudaryti.

Periodinių leidinių registravimas galėtų išspręsti ir kitą opią problemą, kuri iš pirmo žvilgsnio labiau susijusi su intelektinės teisės objektu, tačiau iš kitos pusės atspindi ir tam tikras neigiamas visuomenės informavimo tendencijas kultūros ir plėtros srityse. Iliustruoti šią problemą nesudėtinga konkrečiu pavyzdžiu.

2006 m. pabaigoje, prasidėjus savivaldybių tarybų rinkimų agitacijos laikotarpiui, pasirodė laikraščio „Lietuvos aidas“ antrininkas – į senąjį „originalą“ panašus ne tik tokiu pačiu pavadinimu, logotipu ir laikraščio emblema, bet ir leidinio maketavimo sprendimais. Kaip teigiama TV3 žurnalisto T. Grainio „Savaitės komentaruose“, „Antano Smetonos įsteigto laikraščio pavadinimo ir logotipo „Lietuvos aido“ leidėjas nebuvo užpatentavęs, kuomet ir pasinaudojo apsukrus naujokas“.⁶ Tiesa, naujojo

⁶ T. Grainys. „Už „Lietuvos aido“ Nr. 2 stovi E. Kaliačius“. „Savaitės komentarai“. TV3, 2007-01-22 // www.delfi.lt

„Lietuvos aidas“ akcininkai (savininkai) nėra žinomi (nepaskelbti), žinomas tik leidėjo pavadinimas UAB „Adenita“.

Nors nuožmi konkurencinė kova tarp periodinių leidinių nėra naujiena, aukščiau minėta situacija atskleidė dar vieną naują ir rafinuotą konkurencinės kovos būdą tarp leidėjų. Nors prekių ženklų, patentų reglamentavimo bendrieji principai ir taisyklės taip pat saugo ir neregistruotus prekių ženklus, tokia periodinių leidinių „dviguba leidyba“ gali sukelti tiek tam tikrą sumaištį ši leidinių skaitančiųjų tarpe, tiek sunkumus tikrajam leidėjui (prekės ženklo savininkui), norinčiam apginti teisę naudoti prekės ženklą. Pažymėtina, kad neregistruoto prekės ženklo savininkui teisė naudoti prekės ženklą tam tikrais atvejais gali būti apribota, pavyzdžiui, kilus konfliktui su registruoto prekės ženklo savininku, turinčiu išimtinę teisę į savo registruotą ženklą, kaip nutiko ir aukščiau paminėtoje situacijoje. Tokiais atvejais intelektinės nuosavybės teisės specialistai neatmeta galimybes, jog gali susidaryti ir tokia situacija, kad naujai ženklą įregistravęs savininkas atims prekės ženklo naudojimo teisę iš savininko, ilgą laiką naudojusio, bet neregistruotus savo prekės ženklo.⁷ Pasak teisininkų, vienintelis būdas neregistruoto prekės ženklo savininkui apsaugoti nuo tokių pretenzijų ir galimų verslo nuostolių ateityje, yra prekės ženklo registracija įprastine tvarka Valstybiniame patentų biure arba teismo sprendimas pripažinti ženklą plačiai žinomą, tačiau pastaroji procedūra ilgai trunka ir brangiai kainuoja, be to, yra gana sudėtinga, kadangi nėra visuotinai pripažintų kriterijų, kuriais remiantis prekės ženklą būtų galima pripažinti plačiai žinomą.⁸

Panašių situacijų laikraščių leidyboje būta ir daugiau – kurį laiką 2005 m. vienodu pavadinimu, tačiau skirtingų leidėjų – UAB „Valdo leidykla“ ir UAB „Vasmangas“ – buvo leidžiamas regioninis laikraštis „Širvinta“.

Blogiausia, kad tokie ir panašūs atvejai visuomet kenkia visuomenės informavimo priemonių prestižui, smukdo profesinį žurnalistų solidarumą, neigiamai veikia visuomenės pasitikėjimą žiniasklaidos priemonėmis, drumsčia visuomenės informavimo sferos skaidrumą.

2006 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojusio naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymo 36 straipsnio 2 dalyje numatytas leidinių tiražo auditas. Įstatymo 36 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad leidinių auditavimo tvarką nustato Vyriausybė. Esant tokiam pavedimui, leidinių auditavimo tvarkos projektą pavesta parengti Kultūros ministerijai. Nors pirmas šios Periodinių spaudos leidinių auditavimo tvarkos projekto variantas baigtas rengti 2006 m. pabaigoje, šiuo metu dar nėra galutinai apsispręsta dėl kai kurių jo nuostatų.

Tai leidžia manyti, kad rengdama Periodinių spaudos leidinių auditavimo tvarkos projektą ir bendradarbiaudama su kitomis visuomenės informavimo srityje veikiančiomis institucijomis, viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų organizacijomis, Kultūros ministerija, veikdama Visuomenės informavimo įstatymo 45 straipsnio suteiktos kompetencijos ribose, galėtų imtis koordinacinio vaidmens ir kartu spręsti visuomenės informavimo priemonių nuosavybės deklaravimo (Leidėjų registro sudarymo) klausimą.

Kadangi kiekvieno valstybės registro sudarymas teisiniu požiūriu yra sudėtingas klausimas, duomenys apie leidėjų – vietinių, regioninių arba nacionalinių laikraščių, žurnalų bei informacinės visuomenės informavimo priemonių – dalyvius, kartu su kitomis duomenų (leidinio tiražas, tarptautinis standarto numeris, atsakingas už visuomenės informavimo priemonės turinį asmuo) rinkmenomis galėtų būti kaupiami ir skelbiami kompiuterizuotos informacijos tvarkymo programos pagalba sukurtame registre. Pažymėtina, kad panašiu būdu viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų pateikti duomenys apie politinės reklamą skelbimą kaupiami ir tvarkomi Vyriausiosios rinkimų komisijos elektroninėje duomenų bazėje „LitVote“.

⁷ G. Adomavičiūtė, Advokatų kontora „Soloveičikas, Markauskas, Aviža/SMA“. DELFI, 2007-01-10 // www.delfi.lt

⁸ Ten pat.

1.3. RELIGINĖS NESANTAİKOS KURSTYMO APRAIŠKOS: AR RELIGIJA BEI TIKINČIŲJŲ JAUSMAI YRA KARIKATŪROS OBJEKTAS?

Apie šios žiniasklaidos ligos simptomus sudėtinga kalbėti. Dar sudėtingiau šiandien įvertinti tai, kas skatina, kursto, propaguoja religinę nesantaiką (neapykantą) visuomenėje. Pirmoji išeities ir atsakymo į klausimą pozicija – teisės normų analizė. Antroji – žiniasklaidos elgseną nulemiantys veiksniai. Trečioji – visuomenės tolerancijos lygis.

Atsakant į pirmąją klausimo dalį svarbu paanalizuoti saviraiškos laisvės ribojimo pagrindus nustatančias įstatymų nuostatas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad saviraiškos laisvė nesuderinama su *nusikalstamais* veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Iš šios konstitucinės nuostatos darytina išvada, kad Konstitucija kaip religinės neapykantos kurstymą priskiria nusikalstamam veiksmui, t.y. baudžiamajai veikai.

Šiuo klausimu Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 1 dalyje nustatyta „Tas, kas viešais pareiškimais žodžiu, raštu ar panaudodamas visuomenės informavimo priemonę tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, – baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.“ Taigi baudžiamasis įstatymas numato baudžiamąją atsakomybę už neapykantos skatinimą ar kurstymą diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl tikėjimo. Kodekso 24 straipsnio 5 dalis „kurstytoją“ įvardina kaip asmenį, palenkusį kitą asmenį daryti nusikalstamą veiką.

Be to, kad tautinės nesantaikos kurstymą nustato Baudžiamasis kodeksas, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214¹² straipsnyje administraciniu teisės pažeidimu pripažįstamas informavimo produkcijos, *propaguojančios* nacionalinę, rasinę ar *religinę nesantaiką*, gaminimas, laikymas, platinimas arba viešas demonstravimas. Minėto įstatymo straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Spaudinių, vaizdo, garso ar kitokios produkcijos, propaguojančios nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką, gaminimas ar laikymas turint tikslą platinti, taip pat platinimas arba viešas demonstravimas – užtraukia baudą nuo vieno tūkstančio iki penkių tūkstančių litų su tokio pobūdžio gaminamos, laikomos, demonstruojamos ar platinamos produkcijos bei priemonių, iš esmės naudojamų tai produkcijai gaminti ar demonstruoti, konfiskavimu arba be tokių priemonių konfiskavimo.“ Taigi Administracinių teisės pažeidimų kodeksas kalba apie visuomenės informavimo priemonių (informavimo produkcijos), propaguojančios religinę nesantaiką, platinimą, viešą demonstravimą.

Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 3 punkte taip pat numatytas draudimas skelbti visuomenės informavimo priemonėse informaciją, kurioje kurstomas karas ar neapykanta, tyčiojimas, niekinimas, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Kaip matyti, visuomenės informavimo sritį reglamentuojantis specialusis įstatymas, panašiai kaip ir Baudžiamasis kodeksas, numato informacijos, kurstančios neapykantą ar diskriminaciją asmens atžvilgiu dėl jo tikėjimo, draudimus.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 10 punkte numatytas kriterijus yra pagrindas pripažinti informaciją, kurioje kurstoma diskriminacija dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, neigalumo, lytinės orientacijos, religijos ar kitokios priklausomybės, darančia neigiamą poveikį nepilnamečių psichinei sveikatai, fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi.

Taigi teisinės prielaidos informacijos, kuria skatinama religinė nesantaika ar kurstoma diskriminuoti asmenį dėl jo tikėjimo, fonui, nors ir skirtinga apimtimi, vis dėlto numatytos ne viename įstatyme. Tiesą sakant, šių nuostatų gal net per daug. Nepaisant to, teisinė praktika dėl šios informacijos kategorijos platinimo uždraudimo yra netolygi.

2006 m. vasario 8 d. viešai išplatintame pareiškimе žurnalistų etikos inspektorius pareiškė, jog dienraštis „Respublika“ pasielgė nederamai, perspausdinęs didelį rezonansą ir tragiškas pasekmes sukėlusias Danijos laikraščio „Jyllands-Posten“ karikatūras su musulmonų pranašo Mahometo atvaizdu ir įspėjo laikraščio „Respublika“ leidėją ir vyriausiąjį redaktorių dėl provokacinių veiksmy, kurie nebuvo būtini demokratinėje visuomenėje. Itin svarbu suvokti, kad naudojimas saviraiškos laisve demokratinėje visuomenėje nėra absoliutus, be to, jis nesuderinamas su religinės nesantaikos kurstyimu – tiek pasityčiojimu iš religinių simbolių, tiek aiškiu pritarimu tokiam tyčiojimuisi.

Ne vienoje Europos šalyje dėl katalikų vyskupų protestų bei neigiamos visuomenės reakcijos pelnė animacinę satyrą „Popiežiaus miestas“. Animaciniame seriale didžiausias dėmesys skiriamas popiežiui, kuris pavaizduotas kaip ant kryžiaus formos „žiogelio“ šokinėjantis ir teisingo sprendimo bei logiškos minties nesugebantis suregzti infantilas. Ši britų animacinė satyra taip pat pasakoja apie tuščiaagarbius ir korupciją palaiminusius Dievo tarnus, biurokratijos lobynais tviskančias jų valdas, tarpusavio intrigas, kurios gimsta ir įgyvendinamos Vatikaną primenančioje teritorijoje. Animaciniame seriale viskas sugretinama su Šventuoju sostu, dvasininkija ir krikščionyste. Tai ironiškas žvilgsnis į bažnyčią, kaip vieną iš daugelio institucijų, kurioms būdingi žemiški nukrypimai – korupcija, biurokratija, intrigos.

Ši animacinė satyra yra populiari daugelyje šalių: Austrijoje, Šveicarijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose. Didžiojoje Britanijoje animacinė satyra nebuvo rodoma dėl daugybės protestų, kuriuos bažnyčia pareiškė BBC (angl. „British Broadcasting Council“). 2004 metais britų visuomeninio transliuotojo BBC trečiasis kanalas atsisakė rodyti šią satyrą dėl kelių šimtų skundų, gautų iš įvairių vietinių religinių institucijų. Naujojoje Zelandijoje ir Kanadoje animacinis filmas buvo parodytas nepaisant grasinimų bei bandymų boikotuoti jį transliavusius kanalus. Italų Pay-TV kanalas taip pat atsisakė rodyti animacinį serialą dėl dvasininkų protestų. 2006 m. parodžius animacinę satyrą „Popiežiaus miestas“ Vokietijoje kilo įvairių diskusijų, bet animacinis filmas buvo rodomas ir toliau. Vokietijos Jaunimo apsaugos žiniasklaidoje komisija (Kommission fuer Jugendmedienchutz) nusprendė, kad remiantis įstatymų nuostatomis ir viešosios informacijos tikrinimo metodika animacinė satyra „Popiežiaus miestas“ gali būti rodoma, tačiau atkreipė visuomenės dėmesį, kad tokio turinio informacija tinka auditorijai nuo 16 metų, kadangi 16-mečiai paaugliai satyrą, ironiją, nerealius veikėjų charakterius geba suvokti tinkamai. Remiantis australų filmų žymėjimo ir indeksavimo sistema, serialą „Popiežiaus miestas“ patartina žiūrėti subrendusiai auditorijai. Didžiosios Britanijos ekspertai pabrėžė, kad animacinė satyra skirta asmenims nuo 12 metų.

Animacinio serialo „Popiežiaus miestas“ transliavimas iškėlė klausimų ir Lietuvos institucijoms. Praėjusių metų pabaigoje Lietuvos Katalikų bažnyčios Vyskupų konferencija, manydama, jog „Popiežiaus miestas“ skatina neapykantą katalikų tikėjimo, dvasininkų ir tikinčiųjų atžvilgiu, kreipėsi į teismą, prašydama uždrausti televizijos kanalui „MTV Lietuva“ rodyti animacinį serialą, tačiau teismas tokį Katalikų bažnyčios bendruomenės prašymą atmetė. Dėl animacinio serialo „Popiežiaus miestas“ transliavimo kreiptasi ir į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją. Dar prieš pasirodant minėtam serialui komisija atkreipė transliuotojo „MTV Networks Baltic“ dėmesį į pasaulio visuomenėje kilusias diskusijas dėl jo transliavimo ir rekomendavo iš anksto įvertinti galimą Lietuvos auditorijos reakciją į šį filmą⁹. Šiuo serialu taip pat buvo susidomėjusi ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.

Dėl animacinio filmo „Popiežiaus miestas“ įvertinimo Lietuvos radijo ir televizijos komisija kreipėsi ir į žiniasklaidos priežiūros institucijas.

Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija, gavusi Lietuvos radijo ir televizijos komisijos prašymus įvertinti transliuotą animacinį filmą „Popiežiaus miestas“ („MTV Lietuva“, 2006-12-25, 20 val.; 2007-01-05, 14.30 val.), nusprendė, kad transliuotojas UAB „MTV Networks Baltic“, parodydamas minėtą

⁹ LRTK kreipėsi į MTV NETWORKS BALTIC dėl animacinio filmo „Popiežiaus miestas“. Pranešimas spaudai, 2006-12-12 // www.rtk.lt

animacinį filmą, nepažeidė Visuomenės informavimo įstatymo nuostatų, draudžiančių religinės neapykantos kurstymą. Komisija taip pat nepripažino, jog buvo pažeistos Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso normos.

Tuo tarpu žurnalistų etikos inspektorius, išnagrinėjęs Lietuvos radijo ir televizijos komisijos prašymą įvertinti animaciniame seriale „Popiežiaus miestas“ paskelbtą informaciją, pavedė ekspertų grupei nustatyti, ar minėtame seriale paskelbta informacija priskirtina viešosios informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečiams, kategorijai. Prie žurnalistų etikos inspektoriaus veikianči ekspertų grupė, įvertinusi animaciniame seriale „Popiežiaus miestas“ („MTV Lietuva“, 2006-12-25, 20 val.; 2007-01-05, 14 val. 30 min.; 2007-01-12, 14 val. 30 min.; 2007-01-17, 22 val. 30 min.) paskelbtą informaciją, nustatė, kad šiame animaciniame filme yra kurstoma diskriminacija dėl religijos, kaip tai nustatyta Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme, todėl yra pagrindas ne drausti, bet riboti minėto animacinio serialo transliavimą nepilnamečiams. Ekspertai pabrėžė, kad tokio pobūdžio animacinis serialas paaugliams gali iškreipti dvasinio pasaulio supratimą, nes vaizduojami veikėjai yra „niekšai“. Paminėta ir tai, kad animaciniame seriale atsispindi tikinčiųjų diskriminacija. Ekspertai nustatė, kad animaciniame seriale paskelbta informacija priskirtina neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kategorijai – atitinka Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 10 punkte numatytą kriterijų, todėl šis animacinis filmas turėjo būti pažymėtas pagal žiūrovų amžiaus cenzą atitinkamu indeksu „N-14“.

Paanalizavus religinės nesantaikos ar tikinčiųjų diskriminacijos apraiškas visuomenės informavimo priemonėse ataskaitiniu laikotarpiu, peršasi išvada, kad Lietuvos Respublikos įstatymuose, kurie reglamentuoja visuomenės informavimo sritį, nėra būtino nuoseklumo dėl informacijos, propaguojančios nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką, platinimo per visuomenės informavimo priemones priežiūros ir kontrolės. Įstatymai numato ne tik baudžiamąją, bet ir administracinę atsakomybę subjektams už neapykantos skatinimą ar kurstymą diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausanti asmenį dėl tikėjimo.

Nors dauguma žurnalistų, vykdydami profesinę pareigą, puikiai suvokia savo atsakomybę demokratinei visuomenei už žodžio laisvę, vis dėlto pastebimi ir neigiami visuomenės informavimo reiškiniai – pasitaiko atskirų pareiškimų ar publikacijų, kuriose neigiamame kontekste, nesant visuomenės intereso, akcentuojama asmens ar jų grupės tautybė, tokiu būdu skatinamas visuomenės susiskaldymas.

Derėtų akcentuoti, kad asmens garbę ir orumą gali įžeisti ne tik rimtas žurnalistikos straipsnis, bet ir feljetonas, groteskas ar humoreska. Panašiai ir su tikinčiųjų religiniais jausmais bei įsitikinimais – juos gali žėisti ne tik dokumentinis ar vaidybinis filmas, bet ir animacinė satyra, ne tik tikros nuotraukos, bet ir fotomontažai, šaržai, karikatūros. Nors įvairūs saviraiškos laisvės įgyvendinimo būdai ir priemonės įstatymų saugoma vertybė – saviraiškos laisvė kaip ir jos priemonės – nėra absoliuti. Ji turi paklusti pagrindiniams visuomenės informavimo, pirmiausia *pakantos*, principams.

1.4. PERKAMAS ŽINIASKLAIDOS „OBJEKTYVUMAS“

Draudimas valstybės institucijoms turėti savo visuomenės informavimo priemones suvaidino teigiamą vaidmenį. Atrodė, jog tai paskatins žiniasklaidą vis labiau gilintis į tiesos paieškas, plėsti savo horizontus. Kurį laiką taip ir buvo. Tačiau palaipsniui valdžios institucijos energingai ėmė vystyti savo viešuosius ryšius, kaip atsvarą kritiškai informacijai apie jų veiklą. Šis procesas plėtojosi ir pastaruosius dvejus metus – valdžios institucijos ieškojo vis naujų viešųjų ryšių formų, ypatingai išskiriant originalios informacijos perteikimo paieškas savo internetinėse svetainėse, kai kurios leisdamos savo „neperiodinius“ leidinius, kitą reklaminę medžiagą. Negalima nutylėti, kad demokratinėje Lietuvoje įteisintas nieko su demokratija neturintis reiškinys – pirkti žiniasklaidos

dėmesį ir tuo pačiu kalbėti apie skaidrumą. Būtent skaidrumo čia pasigendama tiek iš visuomenės informavimo priemonių pusės, tiek iš perkančiųjų ir mokančiųjų pusės, o visuotiniam interesui žinoti priešpastatomas merkantilinis sandoris.

Valstybės bei savivaldybių institucijos pagal atskiras sutartis ar susitarimus su viešosios informacijos rengėjais dar didesniu mastu nei anksčiau ėmė atspindėti sau aktualią problematiką per užpirtus spaudos leidinių puslapius, laidas ar jų rėmimą ir pan. Įvairiomis formomis savo veiklos reklama priverstos rūpintis net aukščiausios valstybės institucijos. Ministerijos ir joms pavaldžios institucijos pompastiškiems užsakomiesiems straipsniams spaudoje, televizijos ir radijo laidoms skyrė milijonus – juose valdžia, užuot analizavusi ir sprendusi žiniasklaidos iškeltas rimtas problemas, užsakomaisiais straipsniais, neretai net nepažymėtais, aukštino savuosius žygdarbius ir ateities sumanymus.

Kaip teigiama straipsnyje „Ministerijos užsakomiesiems straipsniams ir laidoms žarsto milijonus“, kai kurios valdžios institucijos 2006 m. užsakomiesiems straipsniams, laidoms televizijoje ar radijuje skyrė kiek daugiau nei 2 mln. 400 tūkst. litų.¹⁰ Korupcijos žiniasklaidoje klausimams neabejingas žurnalistas R. Juozapavičius užsakomuosius straipsnius vadina savotišku „ramybės mokesčiu“.¹¹ Anot jo, visuomenės informavimo sferoje tarp žiniasklaidos ir valstybės institucijų egzistuoja užburtas ratas – žiniasklaida kritikuoja valdžią, pastaroji perka žiniasklaidoje laiką ir vietą, kad galėtų pasigirti, tada žiniasklaida supranta, kad nebeapsimoka rašyti tiesos, kadangi valdžia, padariusi kažką gero, už tai susimokės pati. Žurnalistas R. Sakadolskis šiais klausimais taip pat kritiškas – anot jo, pasirenkamas „kontroliuojamas būdas“ – kai valstybė už mokesčių mokėtojų pinigus bando tiesiogiai kontroliuoti savo įvaizdį, o užsakomosios informacijos kiekį lemia valdžios nepasitikėjimas žiniasklaida ir noras pasinaudoti tarnybine padėtimi.¹²

Esant tokiai situacijai visuomenės informavimo sferoje formuojasi ir tam tikri mitai: 1) bloga žinia – geriausiai parduodama prekė visuomenei; 2) gera žinia – skelbiama tik susimokėjus. Tačiau iš viso to matyti, kad žiniasklaida tokiuose „prekių ir paslaugų“ mainuose laimi du kartus, informacijos užsakovas – vieną, visuomenė, užuot laimėjusi, abu kartus pralaimi. Tačiau nupirkto informacijos objektyvumo poveikis – dvigubas: trumpalaikis ir ilgalaikis. Trumpalaikis todėl, kad vienas užsakomasis straipsnis visuomenėje veiksmingas išlieka trumpai, nes gera žinia įsimenama blogiau nei bloga, o pastarųjų santykinis krūvis visuomenės informavimo srityje didesnis. Ilgalaikis dėl to, kad tokie straipsniai skelbiami nuolat.

Rinka bei konjunktūra negali ir neturi pakeisti žiniasklaidos laisvės idealų – visuomenės informavimo priemonės privalo kovoti idėjomis, projektais, turinio aktualumu ir gilumu, o ne konkuruoti pašaliniais pinigais, kurie slepiami nuo visuomenės prieštaringa reklamos samprata.

Šiandien aiškiai nutylima ne itin puošianti laisvos šalies laisvą žiniasklaidą situacija – pilietis, mokesčių mokėtojas savo šventą teisę į informacijos tiesą apmoka dvigubai ir trigubai: pirkdamas laikraštį, apmokėdamas televizijai savo telefono skambučiais ar finansuodamas dalį informacijos per mokamus mokesčius, kurių tam tikra dalis, pakliuvusi į valstybės institucijų lėšas, panaudojama informacijos nupirkimui iš visuomenės informacijos priemonių. Nepopuliaru, bet tenka priminti, kad informacija – nei paslauga, nei prekė. Tačiau pilietis apgaudinėjamas ir klaidinamas – jam sudaroma regimybė, kad užtikrinamos visos jo teisės į informaciją, jos sklaidą ir raišką, tuo tarpu realiai vis didėja už pinigus apmokėtos informacijos santykis. Tuo verstis nesidrovi net nacionalinis transliuotojas, už kurio misiją yra susimokėjęs kiekvienas mokesčių mokėtojas. Kiekybe apmokėtos reklaminės informacijos dalis lenkia objektyviają informaciją.

Ši visuomenės informavimo pusė yra nutylima. Blogiausia, kad Lietuvoje lyg ir normaliu reiškiniu imta laikyti tai, kad laisvai žiniasklaidai gali būti mokami paslėpti pinigai – reiškinys stačiai

¹⁰ R. Lukaitytė. „Ministerijos užsakomiesiems straipsniams ir laidoms žarsto milijonus“. DELFI, 2006-11-28 // www.delfi.lt

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat.

nesuvokiamas Vakarų pasaulyje, demokratiškos šalių žiniasklaidos praktikos atmetimas kaip prieštaraujantis žodžio, informacijos laisvės esmei. Mūsų sąlygomis įprasta ši nemalonų reiškinių arba nutylėti, arba pateisinti – blogiausia, kad tai daro politikai. Nesunku paaiškinti, kodėl taip nutinka – juk nėra naudinga pripažinti, kad informacija yra apmokėta. Beje, kai buvo svarstomas Visuomenės informavimo įstatymas, ne visi pasiūlymai apibrėžti ir reglamentuoti šią informacijos dalį, buvo priimtini. Todėl išvada nepopuliari ir šokiruojanti – mūsų žiniasklaidoje egzistuoja korupcijos reiškinių, ne prastesnių nei korupcija, su kuria kovoti kartais padeda ir pati žiniasklaida.

Dėkojant žiniasklaidai, geriausiems žurnalistams už principingą kovą su korupcija, reikėtų atminti priedermę nenutylėti nupirktos informacijos, kuri pikčiau už baisiausias rūdis įsiėdusi į visuomenės informavimo organizmą – kalbant apie žiniasklaidos ligas, čia nepakenktų ir rimta planinė operacija – turi būti sukurtos teisinės prielaidos ir praktiniai mechanizmai, užkertantys kelią gėdingai informacijos pirkimo-pardavimo kasdienybei.

1.5. ŽINIASKLAIDOS „GELTA“

Beveik kiekvienoje žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos ataskaitoje ieškoma santykio tarp analitinės ir bulvarinės žiniasklaidos, tiriamos ši santykių lemiančios priežastys ir veiksniai. Per ataskaitinį 2006 metų laikotarpį šis santykis ženkliai nepasikeitė. Kad nepakito ir bulvarinės žiniasklaidos paklausa bei poreikis visuomenėje, rodo nemažėjantys šio žanro visuomenės informavimo priemonių tiražai bei reitingai. Tačiau kad ir nežymiai mažėjantis žiniasklaidos populiarumas ir visuomenės pasitikėjimas šiuo demokratinės visuomenės instrumentu – svarbus visuomenės informavimo posūkis demokratiškumo link.

Visuomenės nuomonės tyrimai atskleidžia mažėjantį žiniasklaidos populiarumą. „Vilmorus“ duomenimis, žiniasklaida 2007 m. pradžioje buvo atsidūrusi aštuntoje vietoje.¹³ Galima manyti, kad ilgai puoselėtus reitingus nusmukdė kai kurie skandalingieji leidiniai, žemo lygio televizijos produkcija. Vis dažniau orientuojamasi į dvasios liumpeną, o ne į civilizotą žmogų: be perstojo peršamos skandalingos šeimyninės dramos, žemos kultūros realybės šou, „sąmokslų“ teorijos, žavimasi sekso orgijomis ir smurtu. Žurnalo „Veidas“ užsakymu skambučių centro „Fonitel“ atliktos apklausos duomenimis, 38,5 proc. respondentų atsakė, kad žiniasklaida 2006-aisiais subulvarėjo ir ieško tik skandalų.¹⁴

Žiniasklaida, norinti patraukti skaitytoją reikšmingomis pirmo puslapio antraštėmis, kurių turinyje tėra tik nežymi dalis tiesos – neverta skaitytojo, informacijos vartotojo pasitikėjimo ir paramos. Šios pakraipos leidiniams nesvarbus asmenybės intelektualinis potencialas – visas dėmesys sutelkiamas į banalų ir buitiską aprašinėjimą.

Studijos „Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis“ ekspertai irgi konstatuoja, kad žiniasklaida šiandien – viena silpniausių pilietinės visuomenės grandžių Lietuvoje. Vyrauja sensacijos, ir tik blogosios, didžiausio dėmesio nusipelno nusikaltėliai ir iškrypėliai, turčiai ir savų bičiulių draugijoje susikurtos popso ir televizijos žvaigždės, propaguojančios žemo lygio kultūrą ir savąją puikybę, beatodairiškai tiražuojami nusikaltėlių portretai, viešuojų diskursu sprendžiamos asmeninės problemos. Pažvelgus į Lietuvą per „Lietuvos rytą“, išvysime dvi informacinio srauto dominantes: nusikalstamumą ir politikų, viešųjų asmenų „prausimą“ po šaltu paviešintos informacijos dušu.

Žurnalistas Romas Sakadolskis „Baltojoje anketoje“ šią padėtį apibūdina taip: „Mūsų viešąją erdvę iškraipo papirkti leidėjai, ciniški žurnalistai, kurie dalyvaujant korumpuotiems verslininkams ir

¹³ Remiantis visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ 2007 m. vasario 1-4 d. atliktos apklausos duomenimis // www.vilmorus.lt

¹⁴ Tyrimas: žiniasklaida tampa vis labiau bulvarinė. – BNS, 2006-02-09 // www.bns.lt

politikams kuria laisvos žurnalistikos regimybę. Pati laisvė apibrėžiama patogiausiai – kaip valdžios cenzūros nebuvimas“.¹⁵

Apie demokratines visuomenės informavimo kultūros plėtros gaires kalbame turėdami galvoje besiplečiančias galimybes užtikrinti teisę į informaciją. Esama ir grynų pavidalų solidžių visuomenės informavimo priemonių, kurios šventai laikosi pagrindinių visuomenės informavimo principų, etikos standartų, yra aukštos kultūros – tai pirmiausia mūsų kultūriniai, literatūriniai leidiniai, nemaža informacinių ir pažintinių laidų ar informacijos stambiausiuose interneto portaluose, virtusiuose tikraisiais „žinių vartais“ ar pozityviosios minties skleidėjais.

Kadangi tikrosios kultūros reiškiniai dienraščiuose – jau prie užribio, vyraujančią padėtį užima įvairūs aprašinėjimai, sudėtinga atrasti rimtą tiriamosios žurnalistikos publikaciją apie šių dienų realijas. Plinta vulgarumo, chamizmo užkratas. Valstybinė kalba, pati didžiausia etninė vertybė, vis labiau žeminama realybės šou laidose, komercinės radijo stotyse. Bulvarinės ar labai abejotinos, netgi nemoralios pramoginės sensacinės informacijos išsigalėjimas toks akivaizdus, jog imama net samprotauti, jog esą dėl ankštos rinkos Lietuvoje žiniasklaida neva priversta pataikauti žemam skoniui. Susidaro išpuolis, kad plėtra vyksta vardan plėtros – steigiasi daugybė menkaverčių visuomenės informavimo priemonių, kurioms dalijamos licencijos. Tokioje kiekybėje žiniasklaidos kokybė dar labiau paskęsta. O juk iš tikrųjų visuomenės informavimo demokratinės plėtros tikslas – ugdyti skaitytoją, klausytoją, žiūrovą, nepamesti valstybės ir visuomenės svarbiausių tikslų, nepakeisti jų menama trumpalaikė nauda.

Išsamių tyrimų, susijusių su žiniasklaidos turiniu, atliekama itin nedaug. Šiais klausimais įdomūs ir svarbūs kiekvieno tyrimo, kuriame bent kiek giliau paanalizuojami didžiausių šalies dienraščių puslapiai, rezultatai. Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkų: V. Mildažienės, A. Dapkūno, K. Rysevaitės, K. Matulevičiūtės, P. Čižo atlikto tyrimo tikslas – nustatyti šiandien visuomenės informavimo priemonių skiriamą santykinį dėmesį mokslui (tyrimo objektas – 2007 m. sausio mėnesio centriniai Lietuvos dienraščiai „Lietuvos rytas“, „Lietuvos žinios“, „Respublika“, „Kauno diena“). Tyrimas parodė, kad nepaisant laimėjimų mokslų ir technologijų srityje, dėmesio šiai fundamentinei gyvenimo sričiai skiriama mažiau nei prieš šimtą metų.¹⁶ Tyrimo atlikusių autorių paskaičiavimais, mokslui vidutiniškai skiriama tik 1,02 proc. informacijos srauto. Gretutinės atlikto tyrimo išvados dar įdomesnės besidomintiems žiniasklaidos ligomis. Iš jų matyti, kad teigiamo ir neigiamo turinio informacijos santykis laikraščiuose pasiskirstęs taip: „Lietuvos ryte“ – 2:23; „Lietuvos žiniose“ – 59:9; „Respublikoje“ – 14:3; „Kauno dienoje“ – 3:4. Tokie duomenys, be jokios abejonės, atspindi laikraščių leidėjų ir redakcijos politiką, vadinasi ir tam tikrą „informacijos savininkų“ vertybių sistemą.

Kad bloga žinia – vertinga ir pelninga informacija, žinoma jau seniai. Minėto tyrimo duomenimis, kriminaliniams įvykiams dažnas leidinys skiria iki 10 proc. savo ploto, o bendra kriminalinės informacijos dozė net aštuonis kartus viršija informacijos srautą, skirtą mokslo ir švietimo naujienoms.

Tačiau tokia „žiniasklaidos klinika“ anaipol nėra vien tik Lietuvoje. „Visose trijose Baltijos šalyse susiduriama su žiniasklaidos bulvarėjimo bei menkavertės informacijos pateikimo problema“ – sakoma R. Čekučio straipsnyje „Geltonėjanti žiniasklaida“.¹⁷ Anot autoriaus, visos be išimties komercinės televizijos kurpia panašaus pobūdžio laidas, kuriose nelaimingos poros iki koptumo viešai aiškinasi savo santykius; spaudoje nagrinėjant gana rimtas ar net skausmingas temas, pradeda vyrėti vulgarus detalizavimas. Straipsnio autoriaus inicijuota įdomi virtuali diskusija su Lietuvos, Latvijos bei Estijos žurnalistais parodė, kad takoskyra tarp analitinės ir bulvarinės žiniasklaidos yra labai panaši

¹⁵ R. Sakadolskis. „Baltoji anketa“. „Lietuvos žinios“, 2007-02-03.

¹⁶ V. Mildažienė, A. Dapkūnas, K. Rysevaitė, K. Matulevičiūtė, P. Čižas. „Kriminalai Lietuvos laikraščius domina aštuonis kartus labiau neri mokslo naujienos“ // www.bernardinai.lt

¹⁷ R. Čekutis. „R. Čekutis: Geltonėjanti žiniasklaida“. „Atgimimas“, 2006-11-10 // www.delfi.lt

visose šalyse. Išimtis Estijoje tik tokia, kad kai kurie bulvariniai leidiniai čia kartais išspausdina geresnius analitinius straipsnius nei rimti laikraščiai. Anot M. Pukk (Estijos DELFI vyr. redaktorius – R. G. past.), apie etines problemas Estijos žiniasklaidoje diskutuojama labai daug. Pasak kito virtualios diskusijos dalyvio E. Boltowski (Estijos televizijos ir radijo žurnalistas – R. G. past.), „<...> Lavonų bei nusikaltimų scenos Estijoje nėra jokia problema. Policijos spaudos tarnybos gerai dirba su žiniasklaida. Viešas „skalbinių džiaustymas“ bei intymi informacija – tradicinės tabloidų temos“. Kiek mažiau dėmesio etinės žiniasklaidos problemoms aptarti skiriama Latvijoje – V. Sprudės (Latvijos spaudos žurnalistas – R. G. past.) nuomone, apie 20-30 procentų rinkos Latvijoje užima grynai bulvarinė žiniasklaida.

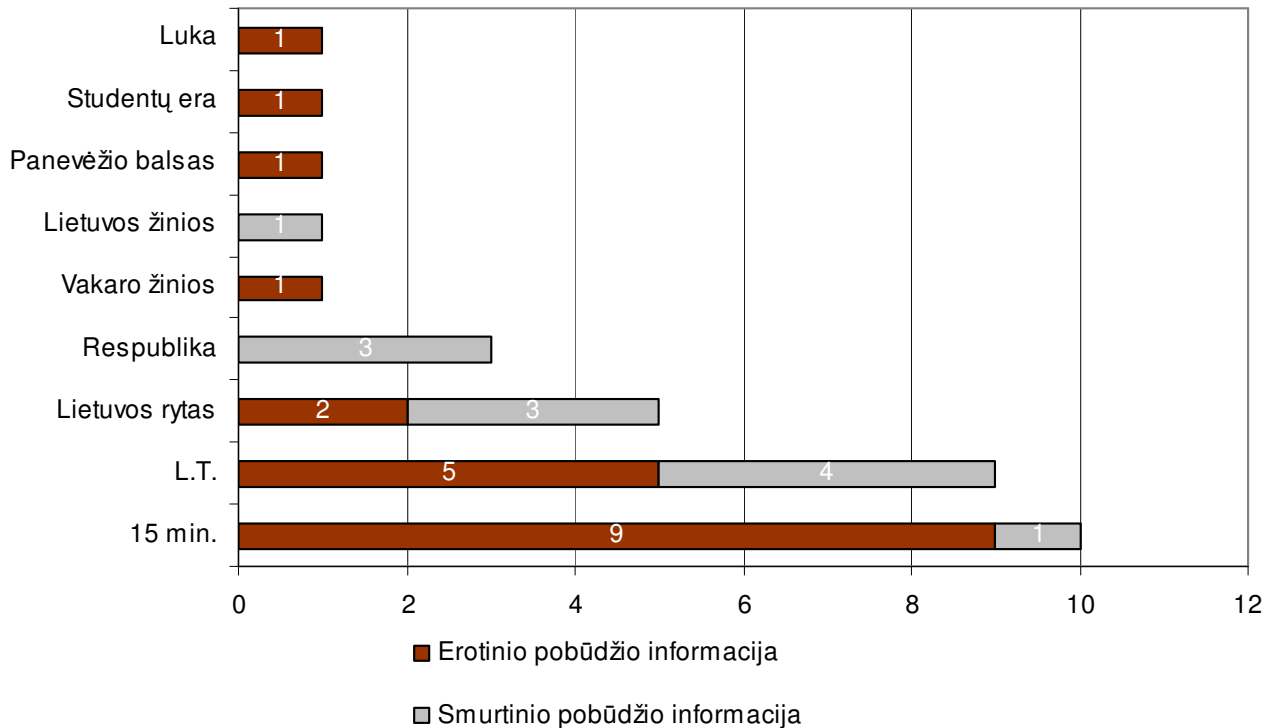
Reikėtų susitaikyti, kad tam tikras poreikis visada nulems bulvarinės žiniasklaidos egzistavimą. Kokią rinkos dalį Lietuvoje užima bulvarinė spauda ir kokią tikrąją auditoriją ji pasiekia – nėra galutinai aišku. Matyti tik tai, kad didiesiems nacionalinio masto dienraščiams turėti po vieną bulvarinį leidinį finansiškai kol kas patogu ir pelninga.

Tokia situacija periodinių spaudinių leidyboje šiandien tik patvirtina išvadą, kad lygiavos principas seniai atgyveno. Valstybės nuolaidos leidybai, virtusios mokestine lengvata, turėtų būti taikomos tik tiems spaudos periodiniams leidiniams, kurie laikosi profesinės etikos taisyklių ir pateisiną viešąjį interesą. Bulvarinė spauda neturi pretenduoti į šią privilegiją, lygiai taip pat, kaip ir į valstybės paramą per Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondą. Šiuo klausimu reikėtų priminti Pridėtinės vertės mokesčio įstatymo (Žin., 2002, Nr. 35-1271) nuostatas. Įstatymo 19 straipsnio 3 dalies 2 punkte numatyta, kad lengvatinis 5 procentų pridėtinės vertės mokesčio (PVM) tarifas taikomas laikraščiams, žurnalams ir kitiems periodiniams *leidiniams, išskyrus erotinio ir smurtinio pobūdžio leidinius*, kuriuos tokiais pripažino teisės aktų įgaliota institucija, bei spausdintą produkciją, kurioje mokama reklama sudaro daugiau kaip 4/5 viso leidinio ploto. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose gana išsamiai apibrėžti smurtinio pobūdžio informacijos kriterijai, o to paties straipsnio 3 punkte erotinio pobūdžio informacijos kriterijai. Naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad prie žurnalistų etikos inspektoriaus veikia grupė ekspertų, kurie teikia išvadas dėl spaudos leidinių, audiovizualinių kūrinių, radijo ir televizijos programų ar laidų, interneto svetainių ar kitų visuomenės informavimo priemonių ir (ar) jų turinio priskyrimo erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio kategorijoms. Remiantis šiomis teisinėmis prielaidomis Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje analizuojamas šalies periodinių spaudos leidinių turinys ir jo atitikimas erotinio bei smurtinio pobūdžio informacijos kategorijoms (žr. diagramą Nr. 1, 17 psl.).

Šiandien visuomenės informavimo priemonių kiekybinė plėtra ne itin džiugina, nes ji vyksta klausytojų, žiūrovų, klausytojų sąskaita, siekiant įsiteikti vartotojiškai psichologijai. Demokratinės valstybės idealas – solidi žiniasklaida, kuri sugeba ne vien puikiai informuoti, bet ir apmąstyti, reflektuoti, vertinti, lavinti auditorijos skonį, adekvačiai pateikti vertybes. Suprantama, kad bulvarinė žiniasklaida ir jos savininkai nesutiks su tokiu požiūriu. Kada nacionalinė televizija didžiąją programos dalį skiria pramogai, lenktyniauja su komercinėmis televizijomis, o „duoklę misijai“ perkelia į antrąjį kanalą, kurio nemato didžioji Lietuvos dalis, kada komercinės televizijos iš kailio neriasi siekdamos laimėti auditorijos dėmesį primityvia produkcija, kada visi abejojantys apšaukiami ir pajuokiami, tada įsitikini, kaip svarbu ugdyti kritišką, skeptišką požiūrį, nuolatos orientuoti visuomenę į žiniasklaidos esmę, pradedant mokykla ir baigiant kiekvienu mūsų. Atsparumas užkrečiantiems virusams šiuo atveju būtinas, juo matuojamas mūsų pilietiškumas, dorovė, etiniai principai, tikrasis pilietinės visuomenės lygis, informacinės plėtros kultūros matas.

Demokratinė valstybė privalo orientuotis į rimtą, analitiškai angažuatą žiniasklaidą, aukštą jos kultūrą, dorovinius, moralinius imperatyvus. Laisvės principo triumfas dar nereiškia, kad galima paminti didžiosios visuomenės dalies teisėtus lūkesčius – žiniasklaidą matyti kaip savo sąjungininką, įtvirtinantį demokratines pilietines vertybes, giliai suvokiantį istoriją ir dabartį, reaguojantį į blygybes.

Erotinio ir smurtinio pobūdžio informacija periodiniuose spaudos leidiniuose 2006 m.

1.6. SEKIMO MANIJA: IŠŠŪKIS ASMENS PRIVATUMUI

Per pastaruosius metus Lietuvos žiniasklaida pateikė ir keletą „naujienu“, savotiškų staigmenų. Nežabotai išplito naujas informacijos rinkimo būdas, kuris iki šiol nebuvo būdingas visuomenės informavimui Lietuvoje; už Lietuvos ribų šis visuomenės informavimo būdas įvardinamas kaip „paparacų“ (it. *paparazzo* – fotografas, persekiojantis garsenybes, fotografuojantis jas be leidimo ir parduodantis nuotraukas bulvarinei spaudai) veikla.

Ankstesnėse savo ataskaitose ir analitinėse apžvalgose žurnalistų etikos inspektorius yra akcentavęs, kad žurnalistas neturėtų pretenduoti į policijos pareigūno, prokuroro ar teisėjo vaidmenį, kadangi jo vaidmuo visuomenėje kitas – „sarginio šuns“.

Pareigybių sąrašą, į kurį neturėtų pretenduoti žurnalistas, nuo 2006 metų vertėtų papildyti ir „seklio“ vaidmeniu. Panašu, kad ir visuomenėje ne visada teisingai suvokiamas žurnalistų vaidmuo ir statusas, todėl aiškinti, kad žurnalistas negali būti „seklys“ taip pat nepopuliaru. Tačiau pati visuomenė bunda, o kai kurios svarbios teisinės nuostatos neleidžia pro pirštus žiūrėti į visuomenės informavimo priemonių mėginimą „įteisinti“ paparacų veiklos metodiką.

Lietuvos Respublikos įstatymai draudžia persekioti asmenis, taip pat draudžia užsiimti privačių seklių (sekimo) veikla. Tokios teisinės nuostatos suformuluotos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXIV skyriaus „Nusikaltimai asmens privataus gyvenimo neliečiamumui“ straipsniuose. Juose numatyta atsakomybė už neteisėtą įsibrovimą į kito žmogaus gyvenamąsias patalpas ar teritoriją (BK 165 straipsnis), neteisėtą pokalbių telefonu klausimą, kitokią asmens susirašinėjimo ar kitokių

paštu ar techninėmis priemonėmis siunčiamų pranešimų, siuntų slaptumo pažeidimą (BK 166 straipsnis), neteisėtą informacijos rinkimą apie asmens privatą gyvenimą (BK 167 straipsnis). Nereikėtų pamiršti, kad baudžiamąją atsakomybę taip pat užtraukia informacijos apie kito žmogaus privatą gyvenimą paskelbimas, pasinaudojimas ar jos panaudojimas kitų asmenų labui, jeigu tokia informacija sužinota atliekant tarnybos ar profesines pareigas arba tais atvejais, kai ji surinkta darant šio kodekso 165–167 straipsniuose numatytas veikas (BK 168 straipsnis). Pastaroji nuostata itin svarbi siekiant tinkamai įvertinti visuomenės informavimo priemonėse pradedančią išsigalėti „sekimo maniją“.

2006 m. TV3 rudens sezono pristatyme įmantriai pristatytas laidos „Privatūs detektyvai“ projektas privertė suklusti ir suabejoti, ar šios laidos siužetai bus pramanyti, ar paremti tikromis istorijomis.

Tačiau abejones dažniausiai sklaido asmenų skundai. Todėl kai kuriose visuomenės informavimo priemonėse nesuvaldytų herojų pasirodymai pelno kitus „įvertinimus“ ir, žinoma, pelną.

Pavadinimu „Laikraštis Tau“ visuomenei prisistatęs ir į rinką patekęs periodinis leidinys „L.T.“ (turimais duomenimis 49 proc. laikraščio leidėjo UAB „Ekstra žinios“ akcijų priklauso UAB „Lietuvos rytas“, likusi dalis akcijų – Norvegijos žiniasklaidos koncerno „Shibsted“ padaliniui „Shibsted Baltics“, įregistruotam Estijoje) su „tiražo lyderiu“ „Vakaro žiniomis“, nesigriebdamas kraštutinių priemonių, sugebėjo konkuruoti tik pusę metų. 2007 m. kovo mėnesio pradžioje atšventęs savo pirmąjį gimtadienį leidinys pamažu atvirto į pirmąją būseną, kurią kadaise jau buvo pasiekęs tos pačios bendrovės UAB „Ekstra žinios“ analogišku pavadinimu leidžiamas laikraštis, anuomet tapęs kraupių vaizdų ir lavonų demonstracine versija. Tuo tarpu nuo 2006 m. rudens pastebimai pasikeitusi laikraščio „L.T.“ redakcijos politika ir toliau žada „žvaigždžių“, „šou“, pramogų pasaulio atstovų, kitų įžymybių ir „raganų“ medžioklę, o laikraščio publikacijų herojų skundai – nuolatinius pasikeitimus žurnalistų etikos inspektoriaus skundų nagrinėjimo statistikoje nustatomų pažeidimų naudai.

1.7. IKITEISMINIO TYRIMO DUOMENŲ ATSKLEIDIMAS IR ŽURNALISTO IMUNITETAS

Ikiteisminio tyrimo medžiagos viešinimas, pagal ją kuriamos nusikaltimo versijos – rimta šiuolaikinės lietuviškosios žurnalistikos problema, savotiška etikos yda. Ypač daug klausimų kelia rezonansinių bylų ikiteisminio tyrimo faktai, detalės. Rimtai probleminei analizei galėtų pasitarnauti jau minėti Valstybės saugumo departamento pulkininko V. Pociūno žūties aprašymai dienraščiuose.

Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, nutraukusi ikiteisminį tyrimą V. Pociūno žūties baudžiamojoje byloje, konstatavo, kad „ikiteisminio tyrimo metu nustatytos V. Pociūno mirties aplinkybės neatitinka ir neturi nieko bendra su kai kuriose šalies žiniasklaidos priemonėse paskelbtomis žuvusiojo atminimą žeminančiomis mirties detalėmis“. Neoficialiomis žiniomis, tai pasakyta apie dienraščio „Lietuvos rytas“ žurnalistų A. Kutrevičiaus ir R. Muraškinos straipsnį „Skrydis iš devintojo aukšto – jau nebe mišlė“ (2006-10-26, Nr. 246). Tačiau „Lietuvos rytas“ Generalinės prokuratūros ikiteisminio tyrimo išvadas savo skaitytojams 2006 m. gruodžio 2 d. numeryje pateikia savaip: „Nutraukę ikiteisminį tyrimą prokurorai pakartojo tai, ką jau seniai yra paskelbę „Lietuvos rytas“ <...> Vakar (t.y. 2006 m. gruodžio mėn. 1 d. – R. G. past.) aukšti generalinės prokuratūros pareigūnai „Lietuvos rytui“ neoficialiai patvirtino, kad dienraštyje teisingai aprašytos pareigūno mirties aplinkybės“. Ši dviguba tiesa skaitytojams iki šiolei nėra paaiškinta.

Analizės verta ne vien aukščiau minėtos temos ir jos pateikimo publikacijose etinė pusė. Ikiteisminio tyrimo metu atskleistas faktas tapo žurnalistės D. Gudavičiūtės publikacijos „Žūtis atskleidė saugumo karininko paslaptį“ tema. Ši „Lietuvos ryto“ publikacija pasirodė iškart po to, kai Generalinės prokuratūros Organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos tyrimo departamento prokuroras J. Laucius surašė J. Lapėnienei išpėjimą dėl ikiteisminio tyrimo duomenų paviešinimo. Tai žinojo ir publikacijos autorė. Todėl, kalbant apie ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimą ne vien etikos, bet ir

teisės prasme, kaltinti galima ir derėtų ne tik žiniasklaidos atstovus. Dažnai ikiteisminio tyrimo duomenys atskleidžiami pačių ikiteisminio tyrimo proceso dalyvių. Pastarųjų motyvai atskleisti neviešintą informaciją iškelia dar daugiau klausimų. Juk už neteisėtą tokios informacijos atskleidimą numatyta baudžiamoji atsakomybė.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 177 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo duomenys yra neskelbtini; šie duomenys iki bylos nagrinėjimo teisme gali būti paskelbti tik prokuroro leidimu ir tik tiek, kiek pripažįstama leistina. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 247 straipsnio 1 dalyje už ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimą numatyta baudžiamoji atsakomybė: „Tas, kas iki bylos nagrinėjimo teisiama jame posėdyje be šią bylą tiriančio teisėjo, prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno leidimo atskleidė ikiteisminio tyrimo duomenis, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu.“ Ikiteisminio tyrimo duomenis skelbti draudžia ir Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas, išskyrus atvejus, kai juos skelbti yra visuomenės interesas.

Nereikėtų pamiršti, kad žurnalistas turi tam tikrą imunitetą baudžiamajame procese. Ši žurnalistų imunitetą sąlygoja ir veikia žurnalistų teisė išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, kitaip sakant, profesinė pareiga jos neatskleisti. Todėl informacijos šaltinio konfidencialumas ir jo garantijos turi neabejotiną reikšmę žurnalistui renkant ir skelbiant informaciją, kurios sudėtyje yra duomenų iš ikiteisminio tyrimo medžiagos. Be abejonės, tai dar nereiškia, kad žurnalistų imunitetas baudžiamajame procese yra absoliutus – jį lemia teismo teisė tam tikrais atvejais, nustatytais įstatyme, įpareigoti atskleisti informacijos šaltinį, kai to reikalauja visuomenės interesai.¹⁸ Šie pagrindai įtvirtinti naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnyje. Jame nustatyta, kad viešosios informacijos rengėjas, skleidėjas, jų dalyvis, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, išskyrus atvejus, kai informacijos šaltinį teismo sprendimu atskleisti būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas.

Be to, žurnalistų kaip ypatingo teisės subjekto, teisinį statusą baudžiamajame procese apibūdina Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 5 punktas. Jame numatyta, kad viešosios informacijos rengėjai, platintojai, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkai, žurnalistai negali būti apklausiami kaip liudytojai dėl to, kas pagal Visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį, išskyrus atvejus, kai šie asmenys patys sutinka duoti parodymus.

Išvardintos teisinės nuostatos lemia ir tam tikrą viešosios informacijos rengėjų, žurnalistų santykį su ikiteisminio tyrimo duomenimis, valstybės paslaptimi esančia informacija, turi įtakos šių duomenų viešo paskelbimo motyvams.

2005 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija žurnalistų atžvilgiu priėmė palankią nutartį, kurioje buvo nustatytos reikšmingos aplinkybės, siekiant išanalizuoti žurnalistų veiksmų teisėtumą (at)skleidžiant ikiteisminio tyrimo duomenis.

Nutartyje teismas konstatavo, kad Baudžiamojo kodekso 247 straipsnyje numatytam baudžiamajam nusižengimui (ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimui) būdingas specialusis subjektas – proceso dalyvis ar kitas asmuo, matęs atliekamus ikiteisminio tyrimo veiksmus ir prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno įspėtas (pasirašytinai), kad be prokuroro leidimo paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis draudžiama. Teismas pažymėjo, kad asmenys, atskleidę ikiteisminio tyrimo duomenis ir neatitinkantys Baudžiamojo proceso kodekso 177 straipsnio 2 dalyje nurodytų požymių, negali būti pripažįstami nusižengimo, numatyto Baudžiamojo kodekso 247 straipsnyje, subjektais – vykdytojais. Jei ikiteisminio tyrimo duomenis be leidimo atskleidžia asmenys, nedalyvavę ikiteisminio tyrimo procese, taip pat nematę atliekamų ikiteisminio tyrimo veiksmų ir atitinkamai neįspėti apie šių duomenų draudžiamą atskleidimą, atsakomybė turėtų iškilti atitinkamiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams, be kurių neteisėtų veiksmų šių duomenų atskleidimas iš esmės būtų neįmanomas.

¹⁸ R. Jurka. „Žurnalistų imuniteto samprata baudžiamajame procese“. „Teisės problemos“, 2005, Nr. 1(47).

Teismas taip pat pabrėžė, kad pagal įstatymuose nustatytą teisinį reguliavimą ikiteisminio tyrimo duomenys iki bylos nagrinėjimo teisiama jame posėdyje tiesiog negali patekti viešosios informacijos rengėjams. O tai galėtų būti tik tada, jei visi teisėsaugos pareigūnai laikytųsi įstatymo ir nepateiktų spaudai ikiteisminio tyrimo duomenų iki bylos nagrinėjimo teisiama jame posėdyje.

Būtent šia teismo nutartimi buvo išteisintas laikraščio „Laisvas laikraštis“ redaktorius A. Drižius, kuriam 2005 m. sausio 31 d. Mažeikių rajono apylinkės teismas buvo paskelbęs nuosprendį ir pripažinęs jį kaltu dėl to, kad jis atskleidė ikiteisminio tyrimo duomenis, t.y. be prokuroro leidimo straipsnyje „Kam atiteko „Williams“ kyšiai?“ („Laisvas laikraštis“, 2004 m. rugpjūčio 26 d. – rugsėjo 9 d., Nr. 18/68) paskelbė pažymos, sudariusios informaciją apie sąsajas tarp UAB „Ekskomisarų biuras“, AB „Mažeikių nafta“, UAB „British&Baltic Vilnius“, kopiją.

Kaip parodė 2006 m. rugsėjo 7 d. įvykiai to paties laikraščio „Laisvas laikraštis“ redakcijoje, panašiai reikėtų vertinti ir situacijas, kai žurnalistas disponuoja dokumentais, kuriuos sudaro informacija apie valstybės paslaptį. Minėto įvykio atomazga patvirtino, kad ir šiais atvejais žurnalistas disponuoja tam tikru imunitetu nuo baudžiamojo persekiojimo. Tiesa, ir vėl liko neišaiškintas informaciją žurnalistui nutekinęs asmuo.

Aukščiau minėti pavyzdžiai – ne tiek pamoka ikiteisminį tyrimą atliekantiems pareigūnams ir šio proceso dalyviams, kiek tam tikras moralinis „palaikymas“ viešosios informacijos rengėjams, žurnalistams, mėgstantiems savo straipsnius iliustruoti ikiteisminio tyrimo duomenimis, įvairiomis slaptomis pažymomis ir tai tiražuoti Lietuvos viešojoje informacinėje erdvėje.

Peršasi išvada, kad tiek ikiteisminio tyrimo duomenis, tiek valstybės paslaptis privalo saugoti tas, kam tokia informacija yra patikėta. Ir jeigu kartais šią informaciją sužino žurnalistas, kuris paprastai tokios informacijos neturi žinoti – ne jis dėl to kaltas, kaltas tas, kas tokią informaciją jam atskleidė ar suteikė. Tačiau beveik neabejotina, kad tokie informacijos „mainų“ užkulisiai niekada nebus žinomi. Šioje informacijos „mainų“ ir paslaugos „garantuoti anonimiškumą“ srityje žurnalistų naudai slapta besidarbuojantys nacionalinės teisės normas pažeidinėjantys „informatoriai“, arba vadinamieji „kurmiai“, žurnalistų ir toliau sėkmingai bus „įvardijami“ anoniminių informacijos šaltiniais ir dengiami žurnalistų imunitetu. Todėl galima prognozuoti, kad ir ateityje nesėkmingai bus ieškoma informaciją nutekinusių asmenų, o žurnalistų informacijos šaltinio konfidencialumas šio lygio informacijos mainuose bus pakankama nebaudžiamumo garantijos sąlyga.

1.8. RINKIMŲ „KARŠTLIGĖ“ ŽINIASKLAIDOJE ARBA KADA PRASIDEDA RINKIMŲ AGITACIJOS LAIKOTARPIS

Politinės reklamos skelbimą visuomenės informavimo priemonėse reglamentuoja Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas (Žin., 2004, Nr. 135-4894). Šio įstatymo 18 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog viešosios informacijos rengėjai ir platintojai politinę reklamą gali teikti tik pagal visiems politinės kampanijos dalyviams vienodus įkainius bei sąlygas, kurie ne vėliau kaip likus 45 dienoms iki rinkimų ar referendumo turi būti pateikti žurnalistų etikos inspektoriui. Šis įkainius nedelsdamas skelbia Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos interneto tinklalapyje, ir įkainiai bei sąlygos gali būti pakeisti tik žurnalistų etikos inspektoriaus sutikimu. Taip pat nustatyta, kad užsakymai politinei reklamai gali būti priimami ne anksčiau kaip po 5 darbo dienų nuo įkainių ir sąlygų pateikimo žurnalistų etikos inspektoriui. Taigi teisiškai rinkimų kampanijos laikotarpis „prasideda įstatymų nustatyta tvarka paskelbus rinkimų datą“ (įstatymo 2 straipsnio 15 dalis), antrasis laikotarpis – rinkimų agitacijos – prasideda paskelbus kandidatus (kandidatų sąrašus) ir pasibaigia prasidėjus įstatymų nustatytam terminui, kurio metu draudžiama rinkimų agitacija. Tačiau, kaip matyti, kai kurie politinės kampanijos dalyviai savąją savivaldybių tarybų rinkiminę kampaniją sutartinai su žiniasklaida visuomenės informavimo priemonėse pradėjo vykdyti dar pradiniu politinės kampanijos laikotarpiu, t.y. nesulaukę rinkimų agitacijos (kampanijos) laikotarpio. Tuo tarpu

žiniasklaida, skelbdama politinę reklamą pradiniu politinės kampanijos laikotarpiu, net nesiteikė prieš tai pranešti apie taikomus politinės reklamos įkainius bei sąlygas, kaip nustato įstatymas.

Nors ataskaitinis laikotarpis neapima 2007 metų ir 2007 m. vasario 24 d. vykusių Savivaldybių tarybų rinkimų, tačiau žiniasklaidos „drausmė“ ir pasiruošimas priimti politinės reklamos „injekcijas“ buvo jaučiamas nuo pat 2006-ųjų metų vidurio. Dar nepaskelbus oficialios rinkimų į savivaldybių tarybas pradžios, regioniniai laikraščiai jau skaičiavo ir dalijosi iš politikų kišenės gautą „duoklę visuomenei“.

Vertėtų priminti, kad tik įsigaliojęs Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas „Baigiamosiose nuostatose“ numatė keistą pasiūlymą Vyriausybei – iki 2005 m. sausio 1 d. parengti teisės aktų, nustatančių draudimo skelbti politinę reklamą radijo ir televizijos programose, projektus. Tai reiškia, kad įstatymo leidėjui neužteko laiko ir (ar) valios iš karto numatyti įstatyme, kad politinė reklama radijo ir televizijos programose yra draudžiama. Todėl darytina išvada, kad politinė reklama – ne tabako reklama, ji, kaip ir reklamuojamas produktas, nėra tokia žalinga visuomenei.

Šiandien politinė reklama – agresyvi. Reikia tik numanyti, kokia ji taptų uždraudus politinės reklamos transliacijas radijo ir televizijos programose. Vis dėlto ką reikė aukščiau minėtas įstatymo Vyriausybei suformuotas pasiūlymas ir kokioje svarstymo (ar parengimo) stadijoje yra teisės aktų, nustatančių draudimo skelbti politinę reklamą radijo ir televizijos programose, projektai?

Politinė reklamos „karštinė“ visuomenės ir žiniasklaidos specialistai ir analitikai piešia skirtingai, bet visi vienodai – „karikatūromis“. R. Paleckis, apibūdindamas žiniasklaidą rinkimų agitacijos laikotarpiu teigia: „Naujųjų lietuvių“ valdomos televizijos savus politikus laižė, ant svetimų – lojo. „Sarginiai šunys“ virto „kiemsargiais“, prirakintais auksinėmis grandinėmis prie prabangių būdų“.¹⁹

Kaip matyti iš Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 18 straipsnio 2 dalies nuostatų, politinės reklamos virtuvėje žurnalistų etikos inspektoriaus vaidmuo itin simboliškas – gauti iš viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų deklaruotus politinės reklamos įkainius ir sąlygas ir juos nedelsiant susisteminius paskelbti Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos tinklalapyje. Deja, bet net ir tokios funkcijos permetimas nuo vieno įstatymo priežiūros subjekto kitam – sumaištį keliantis veiksmas. Viešosios informacijos rengėjai ir (skleidėjai) pasiklydę tarp Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ir Vyriausiosios rinkimų komisijos svetainių dvejus metus iš eilės neranda savo deklaruotų įkainių ir sąlygų. O juk viskas būtų daug paprasčiau, jei tie patys politinės reklamos įkainiai bei sąlygos būtų iš karto pateikiami Vyriausiajai rinkimų komisijai, kaip kad yra teikiamos viešosios informacijos rengėjų ir platintojų (skleidėjų) deklaracijos su duomenimis apie politinės reklamos skelbimą visuomenės informavimo priemonėse.

Kodėl politinė reklama – mainai, naudingi abiem pusėms: žiniasklaidai ir politinėms grupėms?

Visuomenės informavimo įstatymo 22 straipsnio 6 dalyje nustatyta, jog Valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos (išskyrus mokslo ir mokymo įstaigas), *politinės partijos* negali būti viešosios informacijos rengėjais ir (ar) jų dalyviais, bet gali leisti neperiodinius informacinio pobūdžio leidinius, turėti informacinės visuomenės informavimo priemones, skirtas visuomenei informuoti apie savo veiklą, jeigu įstatymų nenustatyta kitaip. Pastaraisiais įstatymo straipsnio žodžiais – „jeigu įstatymu nenustatyta kitaip“ – yra tik iškreipiama įstatymo leidėjo valia dėl teisės atskiriems subjektams užsiimti periodinių leidinių leidyba.

Kaip matyti, ne Visuomenės informavimo įstatymui reguliuoti politinių partijų teisę užsiimti periodinių leidinių leidyba. Todėl kiti įstatymai kur kas aiškiau reglamentuoja *politinių partijų* teisę skleisti informaciją apie politinės partijos veiklą. Politinių partijų įstatymo (Žin., 1990, Nr. 29-692; 2004, Nr. 54-1831) 18 straipsnyje 1 dalyje nurodyta: „Politinės partijos turi teisę nekliudomai raštu, žodžiu ar kitais būdais skleisti informaciją apie savo veiklą, propaguoti politinės partijos idėjas, tikslus

¹⁹ R. Paleckis. „Kišeninės“ žiniasklaidos grimasos“, 2007-02-28 // www.bernardinai.lt

ir programą“. Komentuojamo įstatymo straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „Politinės partijos turi teisę steigti visuomenės informavimo priemonės ir jomis naudotis“. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog nagrinėjamos įstatymo nuostatos suteikia politinėms partijoms teisę ne tik skleisti informaciją apie politinės partijos veiklą, bet ir teisę steigti visuomenės informavimo priemonės ir jomis naudotis. Šiuo atveju sprendžiant politinių partijų teisės skleisti informaciją apie jų veiklą klausimą, Visuomenės informavimo įstatymas gali būti taikomas tiek, kiek šio klausimo nereglamentuoja kiti įstatymai. Darytina išvada, kad Politinių partijų įstatymo 18 straipsnio 1 ir 2 dalys, suteikdamos politinėms partijoms teisę ne tik nekliudomai skleisti informaciją apie savo veiklą, bet ir steigti visuomenės informavimo priemonės (taip pat ir leisti periodinius leidinius) bei jomis naudotis, gerokai apriboja Visuomenės informavimo įstatymo 22 straipsnio 6 dalies nuostatų taikymą praktikoje, ypač rinkimų agitacijos laikotarpiu. Todėl dalis į žurnalistų etikos inspektoriaus akiratį patekę politinių partijų leidinių, dažniausiai būdavo įgavę jau seniai apylinkėse leidžiamo ir turinčio savo auditoriją laikraščio priedo pavidalą. Be jokios abejonės, politinės partijos ar politinės kampanijos dalyviai seniai įsisavino politinės reklamos rinkodarą – jei partija leis savo nuosavą laikraštį, visi žinos, kad tai partinis rupertas, todėl beveik niekas jo nepriims rimtai. Todėl kur kas svarbiau mėginti apgauti auditoriją ir partinį leidinį pateikti kaip nepriklausomą ar leisti specialios formos priedą. Būtent tokie veiksmai yra susitarimo tarp žiniasklaidos ir politinių grupuočių, suinteresuotų rinkimų rezultatais, objektas.

Šią situaciją dar geriau iliustruoja patys leidėjai. Tačiau ne dažnas jų atvirauja apie šią žiniasklaidos „karštinę“. „Žmonės tiki laikraščiu ir jame pateikiama informacija, todėl politikai pageidauja, kad užsakomieji rašiniai, pasakojantys apie jų nuveiktus gerus darbus, neišsiskirtų iš kitų medžiagų. Jie nenori, kad politinė reklama atrodytų kaip panegirika: politikai siekia sudaryti įspūdį, kad patys korespondentai nuvyko į vieną ar kitą renginį ir jį aprašė“, – D. Jablonskaitės publikacijoje teigia „Alytaus naujienų“ redaktorius R. Burba.²⁰ Anot šio publikacijos šaltinio, užsakomųjų straipsnių korespondentai nemėgsta, tačiau jie neišvengiami, kadangi tai savotiška prievola.

Kad politikų taikyns – skaitomiausi laikraščių puslapiai, žiūrimiausios laidos ir geriausi žurnalistai – nebe naujiena. Kaip ne naujiena ir tai, jog rinkimai – visuomenės informavimo priemonėms derliaus metas. Vis dėlto koks grūdas ir kada sėjamas žiniasklaidoje tam, kad „planuojamas derlius“ tinkamu metu pasiektų stalą?

Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo (Žin., 2004, Nr. 135-4894) 18 straipsnio 5 dalies 1 punkte nurodyta, kad politinės kampanijos reklama nelaikomi politinės kampanijos laikotarpiu skleidžiami įprastinio pobūdžio informaciniai pranešimai apie valstybės politikų, politinių partijų, kandidatų veiklą, išskyrus atvejus, kai tokiais pranešimais yra agituojiama balsuoti partijos ar kandidato interesais arba už tokius pranešimus yra atsilyginama, arba numatoma atsilyginti. Daugelis laikraščių, skleidusių politinę reklamą 2007 m. savivaldybių tarybų rinkimams pradėti leisti dar iki 2006 m. liepos 21 d., kai įsigaliojo Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. liepos 11 d. nutarimas Nr. X-759 „Dėl 2007 metų savivaldybių tarybų rinkimų“ (Žin., 2006, Nr. 79-3106) – taigi iki politinės kampanijos (laikotarpio) pradžios. Todėl konkrečiu atveju politinės reklamos platinimas nuo 2006-07-21, t.y. prasidėjus politinės kampanijos laikotarpiui, priylgsta politinės kampanijos reklamai, taigi ir politinei reklamai. Todėl darytina išvada, kad nuo 2006-07-21 leidžiamuose laikraščiuose ir jų savarankiškuose ar partijų pinigais leidžiamuose prieduose skleidžiama politinė reklama turėjo būti žymima laikantis Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 17 straipsnio nuostatų.

Tuo tarpu politinės reklamos žymėjimo pažeidimų buvo daug. 2007 m. savivaldybių tarybų rinkimams įkainius (likus 45 dienoms iki rinkimų) žurnalistų etikos inspektoriui deklaravo tik 17 viešosios informacijos rengėjų ir platintojų (skleidėjų). Pasibaigus įkainių skelbimo terminui, kuomet Vyriausioji rinkimų komisija paragino visuomenės informavimo priemonės tai padaryti, iškart pasipylė masinis įkainių ir sąlygų deklaravimas. Kai kurios visuomenės informavimo priemonės įkainius bei

²⁰ D. Jablonskaitė. „Rinkimai ir žiniasklaida: abiem pusėms naudingi mainai“. „Panorama“, 2006-11-06 // www.delfi.lt

sąlygas deklaravo jau įvykus rinkimams į savivaldybių tarybas. Manytina, kad tokios padėties, būtų buvę galima išvengti, jeigu po praėjusių Seimo rinkimų būtų nuodugniau išanalizuoti pažeidimai ir įvardinti pažeidėjai. Itin dažnai pažeidėjai šiais atvejais yra tiek žiniasklaida, tiek politinės partijos.

Vyriausioji rinkimų komisija 2007 m. sausio 5 d. sprendimu Nr. 14 patvirtino Politinės reklamos (rinkimų agitacijos) žymėjimo periodinės spaudos leidiniuose tvarką. Kaip rodo žurnalistų etikos inspektoriumi pateikti skundai, pradiniam rinkimų agitacijos laikotarpyje nemaža dalis partijų, pateikdamos savo politinę reklamą, nesilaikė šios tvarkos reikalavimų.

Reklamos įkainiai ir sąlygos – sudėtinė politinės reklamos stebėsenos, kurią vykdo Vyriausioji rinkimų komisija, dalis. Dabartinis reklamos įkainių ir sąlygų skelbimas žurnalistų etikos inspektoriatu tinklalapyje yra nelogiškas veiksmas, nes tai visiškai nesujungia su žurnalistų etikos inspektoriatu kompetencijos turiniu – šie duomenys būtini Vyriausiajai rinkimų komisijai analizuoti ir vertinti politinės kampanijos reklamos procesą. Ko gero, toks nemotyvuotas informacijos skelbimo išskaidymas nemaža dalimi turi įtakos reklamos įkainių skelbimo pažeidimams. Atsižvelgdamas į tai žurnalistų etikos inspektorius siūlo Lietuvos Respublikos Seimui išnagrinėti Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 18 straipsnio 2 dalies nuostatą ir ją pakeisti, numatant, jog politinės reklamos įkainiai bei sąlygos turi būti pateikiami Vyriausiajai rinkimų komisijai.

Dar vienas dalykas savitai iškraipantis Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatyme nustatytą vienodų įkainių ir sąlygų taikymo politinės kampanijos dalyviams reikalavimą – taip vadinamos „agentūrinės nuolaidos“. Kaip nustatyta šio įstatymo 18 straipsnio 2 dalyje, viešosios informacijos *rengėjai* ir *platintojai* politinę reklamą gali teikti tik pagal visiems politinės kampanijos dalyviams vienodus įkainius bei sąlygas. Viešosios informacijos rengėjas pagal Visuomenės informavimo įstatymą – tai transliuotojas, leidykla, kino, garso ar vaizdo studija, informacijos, *reklamos agentūra*, redakcija, informacinės visuomenės informavimo priemonės valdytojas ar kitas asmuo, rengiantis ar pateikiantis skleisti viešąją informaciją. Šia prasme, reklamos agentūra, būdama viešosios informacijos rengėju, taip pat privalo laikytis įstatyme įtvirtinto principo taikyti politinės kampanijos dalyviams vienodus politinės reklamos įkainius bei sąlygas. Tačiau kaip yra praktikoje – nežinia, juk ne visi politinės kampanijos dalyviai kreipiasi į vieną ir tą pačią reklamos agentūrą, kaip ne visos reklamos agentūros turi tokius pačius susitarimus su leidiniais ar televizijomis dėl taip vadinamų „agentūrinių nuolaidų“. Kadangi šių nuolaidų sistemos įstatymas plačiau nepaaiškina, vadinasi minėtu principu turi vadovautis visi viešosios informacijos rengėjai, neišskiriant ir reklamos agentūros, t.y. jeigu ji taiko vienam politinės kampanijos dalyviui atitinkamą nuolaidų sistemą, tarkim 10 proc., tai tokią pačią nuolaidą turėtų taikyti ir kitam politinės kampanijos dalyviui (kai kalbama apie tą pačią visuomenės informavimo priemonę, kurioje reklamos agentūra siūlo skelbti politinę reklamą). Tuomet išeitų taip, kad politinės kampanijos dalyviams reklamos agentūra suteikia tokias pačias nuolaidas toje pačioje visuomenės informavimo priemonėje.

Tačiau sunku atsakyti į klausimą, ar reklamos agentūra privalo užtikrinti, kad būtų taikomi vienodi įkainiai ir sąlygos politinės reklamos dalyviui, kuris į ją kreipėsi, ir tam, kuris nesikreipė ir todėl nepretenduoja gauti savotiškos nuolaidos „per agentūrą“. Šiuo atveju galutiniai įkainiai ir sąlygos politinės kampanijos dalyviams (kurių vienas kreipėsi į agentūrą, kitas – ne) toje pačioje visuomenės informavimo priemonėje aiškiai skirtingi, todėl būtų iškreiptas bendras įstatyme įtvirtintas principas – visiems politinėms kampanijos dalyviams politinę reklamą teikti pagal vienodus įkainius ir sąlygas.

Logiška manyti ir kitaip – reklamos agentūra (kaip ir visuomenės informavimo priemonė, kurioje pasirenkama skelbti politinę reklamą) privalėtų užtikrinti vienodus įkainius ir sąlygas tik į ją besikreipiantiems politinės kampanijos dalyviams, nes ji pagal Visuomenės informavimo įstatymą taip pat yra išskiriama kaip savarankiškas viešosios informacijos rengėjas, kuris Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo nustatyta tvarka turi pateikti įkainius bei sąlygas (kitais sakant, nuolaidų sistemą dėl atskirose visuomenės informavimo priemonėse taikomų nuolaidų), o vėliau ir deklaracijas Vyriausiajai rinkimų komisijai.

Tačiau blogiausia analizuojant žiniasklaidos elgesį rinkimų „karštinėje“ yra laikas, kada sužinoma, kaip pasielgė visuomenės informavimo priemonė ar politinė partija. Dažnai tas laikas ateina įsigaliojus rinkimų rezultatams.

Tiktai politinės kampanijos, tokios, kaip neseniai vykę savivaldos rinkimai, ar politinės konkurencijos sąlygoti politiniai skandalai išryškina tam tikrus norus, jog informacija būtų pateikiama vienai ar kitai politinei grupei naudinga linkme. Lietuvoje nėra pastovios politinių partijų leidžiamos spaudos ar televizijos kanalų bei radijo stočių. Iš kitos pusės, tai netrukdo politinėms jėgoms kėsintis į likusius negausius laisvosios informacijos plotus.

2. INTERNETAS IR TRADICINĖ ŽINIASKLAIDA

2.1. PRALAIMĖTA KOVA DĖL AUDITORIJOS

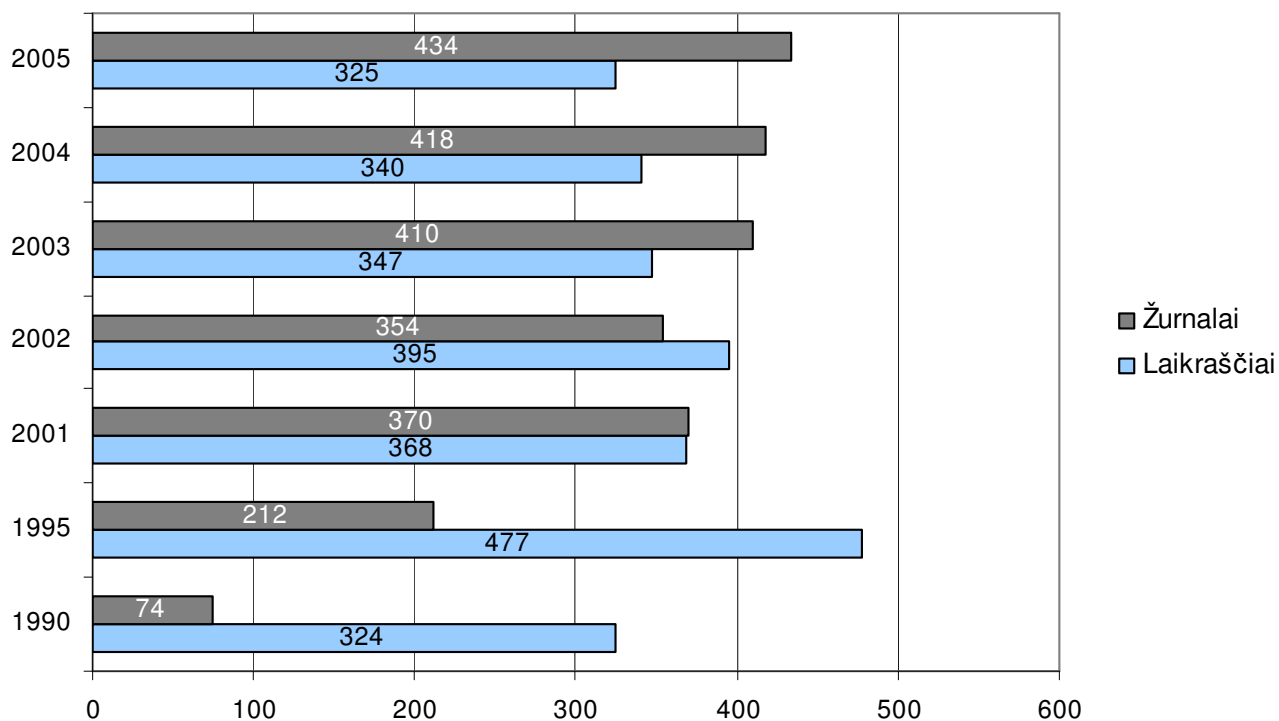
Visuomenės informavimo sferoje palikta mažiausiai vietos valstybės institucijų galioms, reguliavimui ir įtakai. Šiandien visuomenės informavimo sferos specifiką bei pokyčius lemia – konkurencingumas, populiarumas, pelno siekimas ir patikimumas.

Rodikliai, žymintys visuomenės informavimo priemonių gausą šalyje, tik patvirtina tai, kad periodinių leidinių rinka yra prisotinta ir jau keletą metų beveik nekintanti (žr. diagramą Nr. 2)²¹. Tikslesnė šių duomenų analizė rodo, kad laikraščiai po truputį užleidžia savo pozicijas žurnalams. Tai liudija, kad žurnalų poreikis visuomenėje, nors ir nežymiai, tačiau nuo 2002 metų didėja. Tuo tarpu laikraščių leidyba ir populiarumas per pastaruosius ketverius metus (nuo 2002 m.) nuolat smuko. Be to, laikraščių skaičius 2005 metais tapo beveik lygus laikraščių skaičiui, užfiksuotam nepriklausomybės atkūrimo laikotarpio pradžioje, t.y. 1990 metais. Žurnalų skaičius ir populiarumas iki pat šių metų (išskyrus 2002 metus) augo.

Šie duomenys parodo, kad visuomenės poreikiai šiandien keičiasi – nuo koncentruotos, publicistinės informacijos po truputį pereinama prie iliustruotų leidinių, dažniausiai turinčių savo tikslią auditoriją. Gali būti, kad nuolatinį laikraščių skaičiaus ir populiarumo mažėjimą nulėmė interneto plėtra.

Diagrama Nr. 2

Periodinių leidinių skaičiaus kaita 1990-2005 m.

²¹ Diagrama parengta pagal Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Knygotyros ir bibliografijos skyriaus duomenis. Joje nepateikiamas periodinių leidinių skaičius 2006 m., kadangi šie duomenys dar nėra gauti.

Nors interneto žiniasklaida šiuo metu dar tik formuojasi, svarbu tai, kad žiniasklaidos etikos klausimams šioje masinės informacijos priemonėje dėmesio, palyginus su tradicine žiniasklaida, skiriama sąlyginai nemažai. Todėl verta paanalizuoti tai, kokią rinkos dalį ir kaip savo pozicijas išsikovojo internetinė žiniasklaida? Kuo ji patraukia ir atstumia informacinės visuomenės atstovą, informacijos vartotoją?

Įteisinus *internetą* kaip naują visuomenės informavimo – informacijos skleidimo visuomenei – būdą konkurencingumas tarp visuomenės informavimo priemonių tik išaugo. Kartu išaugo ir neigiamo viešosios informacijos poveikio grėsmė.

Todėl jau šiandien būtina suprasti, kad valstybės politika visuomenės informavimo srityje negali apsiriboti vien technologinių naujovių įsisavinimu, mokestinių lengvatų įsigyti kompiuterį suteikimu ar programinės įrangos nemokamu teikimu. Valstybei ir visuomenei turi rūpėti tai, kaip sumažinti atotrūkį tarp šeimos, mokyklos ir vaiko, kaip internetą paversti „draugišku“, bet ne grėsmingu.

Ne mažiau svarbu išmokyti visuomenę kritiškai vertinti viešai skelbiamą informaciją, kadangi gėrio ir blogio, nuostabaus pažinimo ir klastingo nusikaltimo santykių dialektikos reikia mokytis visiems. Apie tai būtina mąstyti strategiškai ir valstybiškai, būtina ir valstybės koordinacija.

Prieš keletą metų vienas iš valstybės strateginių tikslų buvo sukurti informacinę visuomenę, dabar šis tikslas – išmokyti visuomenę tapti informacine. Kalbant apie visuomenės kritinio mąstymo ugdymą, diskutuoti reikėtų ne vien apie internetą, svarbu suvokti ir tai, kad internetas, kaip liudija atlikti moksliniai tyrimai, tapęs pramogų bei laisvalaikio šaltiniu, patraukliausiu informacijos srautu nepilnamečiams.

Internetas, kaip informacijos perteikimo būdas, skirtingai nei tradicinės visuomenės informavimo priemonės, pasižymi „horizontalia“ struktūra, kurioje kiekvienas asmuo yra informacijos kūrėjas ir vartotojas, be to, kiekvienas komunikacijos dalyvis gali susisiekti su bet kuriuo kitu. Tuo tarpu tradicinė žiniasklaida pasižymi „vertikalia“ struktūra. Informacinių technologijų įtaka visuomeniniams santykiams yra didžiulė, apimanti platų žmogaus veiklos sričių ratą: nuo elektroninių laiškų iki elektroninės bankininkystės ar medicinos operacijų, atliekamų interneto pagalba. Informacinės technologijos ypatingos tuo, kad jos skirtos darbu su unikalia vertybe – informacija ir jos greitu gavimu. Šioje erdvėje panaikinami bet kokie geografiniai suvaržymai duomenų judėjimui, tarpusavio bendravimui, nepriklausomai nuo atstumo, laiko, valstybių sienų. Internetas žymi intensyvų informacinės sklaidos priemonių vystymąsi ir naujos žiniasklaidos rūšies – internetinės žiniasklaidos atsiradimą.

Natūralu, kad esant tokiai informacijos sklaidos būdų internete įvairovei, susiduriama su žalingo turinio informacija (*neskelbtina, neteisėta, draudžiama, ribojama skelbti*).

Išraiškos būdai ir formos vis labiau įgauna konvergencijos pobūdį, kurio pagreitį daugiausiai nulemia naujų technologijų prieinamumas, virtualumas, anonimiškumas. Susidaro paradoksali situacija, kai vis daugiau žmonių jaučiasi laisvaisiais žurnalistais, kūrėjais, konkretus žmogus skleidžia ne vien nuomones, bet ir tam tikras žinias apie konkretų asmenį, tam tikrą menamą ar tariamą bendriją, net „visą pasaulį“. Žmogus tampa komentatoriumi, žurnalistu, ne tik savo šalies, bet ir žemyno, pasaulio veikėju.

Šalies analitinėje spaudoje jau praėjusiųjų metų pabaigoje pasirodė nemažai publikacijų, žadančių dideles perspektyvas interneto dienraščiams bei dienoraščiams (angl. „*weblog*“ arba tiesiog „*blog*“), o kartu ir pranašaujančių didelę šių informavimo priemonių konkurenciją tradicinėms visuomenės informavimo priemonių rūšims, ypač periodinei spaudai. Anksčiau egzistavę internetiniai laikraščiai, žurnalai, naujienų portalai iš principo tebuvo „popierinių“ laikraščių elektroninės kopijos. Šiandien jau galime išvysti pačių vartotojų kuriamo turinio rezultatus – tai populiarių interneto svetainių komentarų skiltys, forumai įvairiomis temomis, internetiniai dienoraščiai, vartotojų kuriami vaizdo ir garso archyvai, įvairi informacija socialiniuose tinkluose.

Kaip teigiama „Žurnalistų žiniuose“, „Investicijos mažos, potenciali auditorija – didžiulė. Populiarėjantis internetas siūlo naujas saviraiškos galimybes ir žurnalistikos formas – interneto dienoraščius.“ Ar turėsime, o gal jau turime, interneto dienoraščių žurnalistiką ir Lietuvoje“ – mąsto straipsnio autorius V. Černiauskas.²² Anot jo, pasaulyje ši saviraiškos forma populiarėja jau kelerius metus ir tampa vis svarbesnė. Lietuvoje apie interneto dienoraščius, kaip naują saviraiškos būdą, pradėta kalbėti maždaug prieš ketverius metus, tačiau pastaraisiais metais šio reiškinio įtaka ir populiarumas vis didėja. Be to, su juo konkuruoja tiek internetinė, tiek tradicinė žiniasklaida. Tai, kad Lietuvoje sparčiai išpopuliarėję internetiniai dienoraščiai išsikovojo tvirtas pozicijas ir įsiliejo į tradicinę laikomą žiniasklaidą, teigiama ir naujienų agentūroje BNS išplatintame Lietuvos „bloggerių“ pranešime.²³ Jame teigiama, jog dėl „blogų“ įtakos visuomenėje „blogai“ pradėti vadinti piliečių žiniasklaida. Anot pačių „bloggerių“, dėl įkūrimo ir prieigos paprastumo „blogai“ jau tapo visuomenės informavimo priemone, galinčia skleisti svarbiausias žinias efektyviau ir sparčiau už tradicinę spaudą, radiją ar televiziją. Pranešime nurodyta, jog šiuo metų skaičiuojama apie 50 tūkst. lietuvių kalba rašomų blogų ir tai sudaro 4-5 proc. visų šalies interneto vartotojų.²⁴ Interneto, kaip naujos saviraiškos priemonės, išgalėjimo prognozės ir tendencijos nėra atsitiktinės – šalyje nuolat didėja interneto vartotojų skaičius, auga Lietuvos žmonių kompiuterinis raštingumas bei informacinių technologijų naudojimo įgūdžiai.

Siekiant bendrai apibūdinti internete pateikiamos informacijos turinį, nesunku įsitikinti, jog nesama nei vienos srities, apie kurią jame nebūtų galima rasti informacijos. Operatyviai informacijos paieškai į pagalbą ateina įvairios informacijos paieškų sistemos. Šios galimybės didina interneto vartotojų gretas, populiarina atitinkamus interneto tinklalapius bei svetaines. Šių galimybių dėka internetinė žiniasklaida gautą informaciją gali pateikti visuomenei žymiai greičiau nei tai gali padaryti tradicinės visuomenės informavimo priemonės (spauda, radijas ar televizija). Įprasta, kad „karštosios žinios“ visuomenei dažniausiai perduodamos internetu.

Dar vienas svarbus elementas, skiriantis tradicinę ir internetinę žiniasklaidą – požiūris į informaciją ir į jos vartotoją: tradicinėse visuomenės informavimo priemonėse informacija yra laikytina preke – tai nenaudinga pozicija informacijos vartotojų (gavėjų) atžvilgiu, tuo tarpu internetinėje žiniasklaidoje informacija pagal savo gavimo pobūdį artimesnė ne prekei, bet informacijos vartotojo teisei ir galimybei gauti informaciją, taip pat ją skleisti.

Kadangi Lietuvoje kasmet didėja interneto vartotojų skaičius (šiuo metu prieigą prie interneto turi beveik kas trečias namų ūkis), galima daryti prielaidą, jog po metų kitų internetinė žiniasklaida taps dar didesniu ir rimtesniu konkurentu tradicinėms visuomenės informavimo priemonėms.

Jau šiandien tradicinės visuomenės informavimo priemonės užleidžia pozicijas ir auditoriją internetui (internetinei žiniasklaidai). Susigražinti arba išsaugoti dalį auditorijos įprasta žiniasklaida bando kurdamą patrauklias vartotojams internetines svetaines, žinių vartus, naujienų portalus, galimybę rašyti asmeninius dienoraščius. Patrauklumas – sąlyginis dalykas, tačiau vienas pagrindinių jį sąlygojančių veiksnių – skaitytojų interaktyvumo skatinimas užtikrinant komentavimo galimybę. Itin retas atvejis, kad internetinėje žiniasklaidos priemonėje nebūtų sudaryta tokia galimybė. Iš vienos pusės ji prisideda prie vieno pagrindinių visuomenės informavimo principų – nuomonių įvairovės – įtvirtinimo visuomenėje, tačiau iš kitos pusės – ši teisė arba galimybė dažnai gali pasitarnauti ir priešingam tikslui.

²² V. Černiauskas. „Interneto dienoraščiai: blevyzgos ar nauja žiniasklaidos forma?“. „Žurnalistų žinios“, 2005, Nr. 9 (151).

²³ „Blogai“ Lietuvoje įsiliejo į tradicinę žiniasklaidą“. „Žurnalistų žinios“, 2007, Nr. 2 (168).

²⁴ Ten pat.

2.2. INTERNETO ETIKETAS IR KULTŪRA

Dėl teikiamų galimybių ir keliamų grėsmių, interneto, kaip technologijomis sukurto instrumento, virtusio masine komunikavimo priemone, reikšmė ir įtaka analizuojama iš įvairių atskirų visuomenės institutų – mokslo, technologijos, švietimo, bažnyčios, etikos, teisės, politikos – pozicijų. Analizuojant interneto įtaką, vartotojų elgseną, etiketą ir kultūrą, įdomu prisiminti tai, kad Vatikanas dar 2001 m. išskėlė ketinimą interneto vartotojų ir kompiuterių programuotojų globėju skirti Šventąjį Izidorijų²⁵.

Šiandien interneto srityje kylančių visuomeninių santykių reguliavimui nepakanka Visuomenės informavimo įstatyme nustatytų bendrųjų visuomenės informavimo principų, savitvarkos sistemos, Informacinės visuomenės paslaugų įstatyme – nustatytų informacinių paslaugų teikimo taisyklių ir šios paslaugos teikėjų veiklos teisinių pagrindų išdėstymo, nepakanka ir Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekse įtvirtintų žurnalistų ir leidėjų profesinio elgesio taisyklių. Todėl vertinant internetą iš etinės pusės, pagrindinis dėmesys, kaip ir kitų tradicinių visuomenės informavimo priemonių atveju, tenka požiūrio į žmogų, kaip asmenybę, formavimui.

Interneto etiketą lemia tai, kokios elgesio taisyklės, formos ir aplinka veikia šioje viešojoje erdvėje. Jei tokių elgesio taisyklių nėra, apie interneto etiketą ar etiško elgesio reikalavimų laikymąsi interneto srityje kalbėti beprasmiška. Todėl pirmiausia reikėtų aptarti tai, ką „leidžia“ arba tai, ko nedraudžia interneto etiketas.

Šiandien interneto etiketas nedraudžia, vadinasi, leidžia *būti anonimiškam*. Tai virtuali terpė ir tuo pačiu pagunda tiems interneto vartotojams, kurie linkę veikti anonimiškai. Kadangi vedinas anonimiškumo tikslas pašiepti, pasišaipyti, pasityčioti, apšmeižti ar susidoroti gali pasiekti efektyviausią rezultatą, neretai nagrinėjama laisvė būti anonimiškam tampa neetiško elgesio internete priežastimi, ciniškumo šaltiniu. Šiuo atveju galimybė anonimiškai komunikuoti ir skelbti savo „žinias“ pasauliui, matyt, yra patraukli, kadangi norinčių naudotis tokiomis galimybėmis interneto vartotojų atsiranda sąlyginai daug.

Aukščiau aptarta laisvė būti anonimiškam gali būti panaudojama siekiant ir kitų su saviraiškos laisve nesuderinamų tikslų, t.y. *prisidengti kitu, veikti kito asmens vardu*. Šią interneto teikiamą „galimybę“ dažnai linkę išnaudoti ir taip vadinami „kompiuterių įsilaužėliai“, „sukčiai“ arba „piratai“ (ang. *hacker*). Be to, veikimas kito asmens vardu yra itin dažna susidorojimo priemonė pačių nepilnamečių tarpe (pvz. vienam paaugliui paskelbiant tikrovės neatitinkančią, kompromituojančią medžiagą apie kitą).

Kartu anonimiškumas atveria itin viliojančias komunikavimo perspektyvas gyvenančiam internete asmeniui. Interneto etiketas taip pat leidžia interneto vartotojui *būti izoliuotam*. Todėl internetas, priklausomai nuo jame naršančio asmens tikslo bei jo santykio su internete ieškoma informacija, gali didinti izoliaciją tarp interneto vartotojo ir jį supančios aplinkos. Ši izoliacija pasireiškia tuo, kad didėjant vartotojo poreikiui naršyti internete, didėja atskirtis tarp interneto vartotojo ir jį supančio išorinio pasaulio. Šią paralelę pagrindžia itin dažnas reiškinys paauglių tarpe, kuomet radęs „internetinį“ bičiulį, jis išitraukia į virtualią tikrovę ir atitrūksta nuo jį supančios realios aplinkos. Paauglių interaktyvumas ir dalyvavimas virtualioje erdvėje dar labiau skatinamas tais atvejais, kai internetas panaudojamas kompiuteriniams, ypač komandiniams, žaidimams.

Dar viena interneto etiketo teikiama laisvė – *būti individualiam*. Ši galimybė itin patraukli tiems, kurie paprastai ieško iššūkių, trokšta pažinčių ir naujų bendravimo galimybių. Internetas – puiki individualizmo ugdymo mokykla. Todėl didžiausio populiarumo internetas susilaukia iš jaunųjų vartotojų.

Galimybė *pabūti kūrėju, pasijausti žurnalistu* suvokiama kaip nevaržoma laisvė objektyvia forma išreikšti savo mintis ar pastabas, kurios bus paskelbtos viešai, todėl kitų matomos, skaitomos,

²⁵ „Šv. Izidorius – interneto globėjas?“. Žurnalistų žinios, 2001, Nr. 2 (96).

interpretuojamos bei komentuojamos. Toks rašymo būdas įtraukia į gilesnius komunikavimo srautus, dialogus, galimas pažintis ar priešingai – kivirčius, „žodžių mūšius“.

Visi išvardinti veiksniai, sąlygojantys vartotojo elgseną internete, lemia ir paties interneto etiketą. Pažymėtina, kad šie veiksniai gali formuoti tiek teigiamą, tiek ir neigiamą vartotojo elgseną. Šiuos interneto vartotojo elgsenos svyravimus lemia interneto specifika ir savybės. Internetas gali būti panaudojamas burti, vienyti žmones, skatinti skirtingų tautų dialogą, kultūrų pažinimą, globalizaciją, išryškinti asmenų ar jų grupių tarpusavio skirtumus, diferenciaciją ar net priešpastatyti, supriešinti.

Kaip teigiama Popiežiškosios visuomenės komunikavimo priemonių tarybos rengtame dokumente „Interneto etika“, „Būtų skaudžiai ironiška, jei šis žmones burti taip gebantis komunikavimo įnagis grįžtų į savo ištakas šaltojo karo laikais ir taptų tarptautinio konflikto arena.“²⁶

2.3. TEISINIS INTERNETO REGULIAVIMAS IR ATSAKOMYBĖS SUVOKIMO PROBLEMA

Be interneto kultūros ir etiketo svarbios ir teisinės interneto reguliavimo nuostatos. Pozityvu tai, kad šiuo metu interneto reguliavimas įteisintas ne vien poįstatyminiu teisės aktu – Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimu Nr. 290 „Dėl Viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr. 24-1002). Apie paslaugų teikėjų – informacinės visuomenės tarpinių paslaugų teikėjų, taip pat interneto tinklalapių valdytojų (įkūrėjų) atsakomybę kalbama naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatyme bei 2006 m. priimtame Informacinės visuomenės paslaugų įstatyme (Žin., 2006, Nr. 65-2380).

Visuomenės informavimo įstatymo 51 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta svarbi nuostata, jog už *informacinės visuomenės informavimo priemonės* (taip šiame įstatyme apibūdinami interneto tinklalapiai) turinį šio ir kitų įstatymų nustatyta tvarka atsako jos valdytojas. Ši nuostata buvo perkelta iš aukščiau minėto Vyriausybės nutarimo. Šiuo nutarimu patvirtintos tvarkos 11 punkte nustatyta, kad „už interneto tinklalapio turinį atsako to interneto tinklalapio įkūrėjas (valdytojas). Kai interneto tinklalapio įkūrėjas ir valdytojas nėra tas pats asmuo, už interneto tinklalapio turinį atsako valdytojas.“ Be to, Visuomenės informavimo įstatymo 51 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta ir blanketinė teisės norma (nukreipianti į kitą teisės aktą), kurioje numatyta, kad *informacinės visuomenės tarpinių paslaugų teikėjai* (t.y. informacinės visuomenės paslaugų teikėjas, perduodantis paslaugos gavėjo pateiktą informaciją elektroninių ryšių tinklu, suteikiantis galimybę naudotis elektroninių ryšių tinklu arba saugantis paslaugos gavėjo pateiktą informaciją; toliau – paslaugų teikėjai) už informacinės visuomenės informavimo priemonių turinį atsako Informacinės visuomenės paslaugų įstatymo nustatytais sąlygomis ir tvarka. Šio įstatymo 13 ir 14 straipsniuose jau konkrečiai nurodomos aplinkybės, dėl kurių atsiranda paslaugų teikėjų teisinė atsakomybė už interneto tinkluose saugomą neteisėto turinio informaciją.

Informacinės visuomenės paslaugų įstatymo 13 straipsnyje nurodyta, kad *paslaugos teikėjas* (t.y. informacinės visuomenės paslaugą teikiantis fizinis ar juridinis asmuo, įskaitant užsienio juridinio asmens filialą ar atstovybę), perduodantis *paslaugos gavėjo* (t.y. kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo, įskaitant užsienio juridinio asmens atstovybę ar filialą, kuris naudojasi informacinės visuomenės paslauga) pateiktą informaciją elektroninių ryšių tinklu, neatsako už automatinį, tarpinį ir laikiną tos informacijos saugojimą, skirtą tik tam, kad vėlesnis tos informacijos perdavimas kitiems jos prašantiems paslaugos gavėjams būtų efektyvus, jeigu paslaugos teikėjas: 1) nepakeitė informacijos; 2) nepakeitė prieigos prie informacijos sąlygų; 3) laikosi šioje verslo srityje įprastų informacijos atnaujinimo taisyklių; 4) nekliudo teisėtai naudotis technologija, kuri šioje verslo srityje yra

²⁶ „Bažnyčia ir internetas. Dokumentų rinkinys“. – Kaunas: Katalikų interneto taryba, 2002.

pripažįstama ir naudojama siekiant gauti duomenų apie informacijos naudojimą; 5) skubiai imasi priemonių pašalinti informaciją, kurią saugojo, arba panaikinti galimybę ją pasiekti, sužinojęs, kad pradinis perdavimo šaltinis yra pašalintas iš elektroninių ryšių tinklo ar panaikinta galimybė pasiekti pradinį perdavimo šaltinį arba jį pašalinti iš elektroninių ryšių tinklo ar panaikinti galimybę jį pasiekti nurodė teismas ar įstatymų numatytais atvejais kita valstybės ar savivaldybės institucija ar įstaiga.

Informacinės visuomenės paslaugų įstatymo 14 straipsnyje nustatyti atvejai, kada paslaugos teikėjas neatsako už saugomą paslaugos gavėjo prašymu pateiktą informaciją. Šiame straipsnyje numatyta, kad paslaugos teikėjas, paslaugos gavėjo prašymu saugantis jo pateiktą informaciją, už ją neatsako, jeigu: 1) neturi faktinių duomenų apie neteisėtą paslaugos gavėjo veiklą arba apie tai, kad paslaugos gavėjo pateikta informacija įgyta, sukurta, pakeista ar naudojama neteisėtu būdu ir, kai reikalaujama atlyginti žalą, nežino apie faktus ir aplinkybes, rodančius neteisėtą paslaugos gavėjo veiklą arba tai, kad paslaugos gavėjas teikia neteisėtu būdu įgytą, sukurta, pakeistą ar naudojamą informaciją; 2) sužinojęs arba gavęs žinių apie neteisėtą paslaugos gavėjo veiklą arba apie tai, kad paslaugos gavėjo pateikta informacija įgyta, sukurta, pakeista ar naudojama neteisėtu būdu, skubiai imasi veiksmų, kad panaikintų galimybę tokią informaciją pasiekti.

Taigi Visuomenės informavimo įstatyme ir Informacinės visuomenės paslaugų įstatyme numatyti du skirtingi subjektai, atsakingi už elektroninėse visuomenės informavimo priemonėse paskelbtą neteisėtą (žalingo turinio) informaciją: *interneto tinklalapio valdytojas* ir *paslaugų teikėjas*.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Informacinės visuomenės paslaugų įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje numatyta, jog galimybės pasiekti neteisėtu būdu įgytos, sukurtos, pakeistos ar naudojamos informacijos panaikinimo tvarką, taip pat kriterijus, kada paslaugos teikėjas laikomas sužinojęs apie neteisėtą paslaugos gavėjo veiklą arba apie tai, kad paslaugos gavėjo pateikta informacija įgyta, sukurta, pakeista ar naudojama neteisėtu būdu, nustato Vyriausybė ar jos įgaliota institucija. Tai reiškia, kad Vyriausybė turi priimti nutarimą, kurio tikslas – nustatyti galimybės pasiekti neteisėtu būdu įgytą, sukurta, pakeistą ar naudojamą informaciją panaikinimo tvarką ir sąlygas. Nors šiuo metu Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl galimybės pasiekti neteisėtu būdu įgytą, sukurta, pakeistą ar naudojamą informaciją panaikinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ projektas yra dar rengiamas, atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal jo nuostatas paslaugos teikėjui tenka pagrindinė šio teisės akto įgyvendinimo našta, t.y. savotiška skundų, susijusių su neteisėtos informacijos panaikinimu, nagrinėjimo funkcija.

Svarstyti ir tai, ar kriterijai, numatantys atvejus, kada paslaugos teikėjas būtų laikomas sužinojęs apie neteisėtą paslaugos gavėjo veiklą arba apie tai, kad paslaugos gavėjo pateikta informacija įgyta, sukurta, pakeista ar naudojama neteisėtu būdu, neturėjo būti įtvirtinti pačiame Informacinės visuomenės paslaugų įstatyme, bet ne poįstatyminiame teisės akte – Vyriausybės nutarime.

Kaip matyti iš aukščiau aptartų teisinių nuostatų, atsakomybės taikymo principai interneto srityje nėra kitokie, nei numatyta Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse – už paskelbtą informaciją atsako ta visuomenės informavimo priemonė ar konkretus asmuo, kuris žinojo arba turėjo žinoti apie neskelbtiną (neteisėtą ar žalingo turinio) informaciją. Kitaip sakant, už interneto tinklalapyje, taip pat ir elektroninėje visuomenės informavimo (žiniasklaidos) priemonėje paskelbtą informaciją atsako *interneto tinklalapio ikūrėjas* arba *valdytojas* ir tam tikrais atvejais *paslaugų teikėjas*. Pastariesiems subjektams teisinė atsakomybė kiltų tada, kai jie žinojo arba turėjo žinoti, kad jų valdomoje elektroninėje visuomenės informavimo priemonėje buvo paskelbta neteisėto turinio informacija (*valdytojo* atveju) arba naudojantis teikiamomis paslaugomis laiku nesiiimta priemonių, kad prieiga prie tokios informacijos būtų panaikinta (*paslaugų teikėjo* atveju). Tai reiškia, kad teisinė atsakomybė minėtiems subjektams kils visada, kai informacija bus paskelbta jų darbuotojų iniciatyva, taip pat kai informacija bus paskelbta anonimiškai, jei interneto tinklalapio *valdytojas*, *ikūrėjas* arba *paslaugos teikėjas* atsisakytų nurodyti informaciją pateikusį asmenį – atskleisti informacijos šaltinį. Visais kitais

atvejais atsakomybė už interneto tinklalapiuose išplatintą informaciją tektų informaciją paskelbusiam asmeniui.

Nepaisant to, kad atsakomybės už interneto turinį teisiniai pagrindai buvo reglamentuoti 2006 metais, klausimų dėl atsakomybės už internete paskelbtą informaciją dar dažnai iškyla visuomenėje. Neretai šiuos atsakomybės klausimus savaip linkusios interpretuoti internetinės žiniasklaidos priemonės arba paslaugų teikėjai. Nors aukščiau aptarti principai atrodo pakankamai aiškūs, praktikoje juos taikant *paslaugų teikėjui* kyla būtinybė siekti susižinojimo, jog jis, teikdamas interneto prieglobos paslaugas, neprisideda prie neskelbtinos arba ribojamos skelbti informacijos platinimo. Be to, svarbu atsakyti ir į kitą teisės požiūriu opų klausimą – ar toks poįstatyminiame teisės akte jiems numatytas teisinės atsakomybės bei papildomų pareigų reglamentavimas neprieštaruoja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, kurios 25 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad „Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu <...>“.

Šiuo atveju vertėtų prisiminti, kad dėl aukščiau minėtos priežasties, t.y. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimo, kuriuo buvo patvirtinta Viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarka, atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis, klausimas buvo sprendžiamas Lietuvos Respublikos Konstituciniame Teisme.

Tiesa, Konstitucinis Teismas 2005 m. rugsėjo 19 d. priėmė nutarimą, kuriame pripažino, „kad Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimu Nr. 290 patvirtintos Tvarkos 12 punktas, 14 punkto nuostata [„*Informacijos prieglobos paslaugų teikėjai ir (arba) tinklo paslaugų teikėjai privalo nutraukti prieigą prie tarnybinėje stotyje esančios informacijos šiais atvejais: <...> 14.2. jeigu informacijos prieglobos paslaugų teikėjas arba tinklo paslaugų teikėjas sužino apie jo tarnybinėje stotyje saugomą neskelbtiną informaciją, o prieigą nutraukti techniškai yra įmanoma” ir 16 punkto nuostata „Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos turi: <...> 16.3. apie nustatytą pažeidimą pranešti informacijos prieglobos paslaugų teikėjui arba tinklo paslaugų teikėjui”]* neprieštaruoja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir tuomet galiojusio Visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnio 1 daliai, kurioje teigiama, kad „viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo, išskyrus transliuotojus ir (ar) retransliuotojus, veiklą gali laikinai sustabdyti arba nutraukti teismas, jeigu viešosios informacijos rengėjas ir (ar) platintojas pažeidžia šio įstatymo 20 straipsnio 1 dalies nuostatas“.

Iš aukščiau aptartų teisės normų turinio analizės matyti, kad interneto teisinio reguliavimo neapibrėžtumas kyla dėl to, kad reguliavimas įteisintas dviejuose – *Visuomenės informavimo* ir *Informacinės visuomenės paslaugų* – įstatymuose. Toks teisinių nuostatų, numatančių atsakomybės taikymą, nenuoseklumas skirtingai paveikė ir interneto bei elektroninės žiniasklaidos rinką. *Interneto tinklalapių valdytojai* bet *paslaugų teikėjai* neretai linkę manyti, kad jiems atsakomybė už internete paskelbtą neskelbtiną informaciją negali būti taikoma, nurodo, kad jie negali atsakyti už anoniminius, nors ir jų valdomuose interneto tinklalapiuose paskelbtus, ypatingai komentarų forma, pranešimus. Tenka pasakyti, kad tokiais atvejais tiek *internetu tinklalapio valdytojui*, tiek *paslaugų teikėjui* kyla atsakomybė, jei jam buvo pranešta apie jo valdomoje visuomenės informavimo priemonėje paskelbtą neteisėtą (žalingo turinio) informaciją.

Kurį laiką trukęs nenuoseklumas įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose palaiapsniui išugdė nebaudžiamumo už internete neskelbtinos informacijos paskelbimą atmosferą, darė neigiamą įtaką interneto, kaip visuomenės komunikavimo sferos, kultūros raidai. Netrukus susiformavo savotiška interneto antikultūros forma – „komentarai“.

Kai kurių interneto portalų kova su „komentarų“ antikultūra liudija, kad griežtesnė komentatorių registracija neigiamai atsilieptų interneto svetainės populiarumui. Gal todėl interneto tinklalapio *valdytojai* šios išeities pasirinkti neskuba. Neskubama atsisakyti ir galimybės siūlyti interneto skaitytojams komentuoti. Laikytina, kad asmuo, išplatinęs neskelbtiną informaciją per

elektroninę visuomenės informavimo (žiniasklaidos) priemonę, ja pasinaudoja. Tokių galimybių dėka asmens išplatinta informacija tampa vieša.

Negausi bylų dėl internetu išplatintos neteisėtos informacijos praktika rodo, kad beveik neįmanoma susekti ir patraukti atsakomybėn to, kuris, būdamas viešoje vietoje, pritaikytoje naudotis kompiuteriu su prieiga prie interneto, (internetu kavinėje, bibliotekos skaitykloje, mokykloje, universitete ir pan. vietose, kur teikiamos interneto prieigos paslaugos) parengia ir internetu išplatina informaciją, kurią įstatymas skelbti draudžia – nesvarbu, ar tai konkretaus asmens garbę ir orumą žeminanti informacija, ar asmens privatumą atskleidžianti informacija, ar tautinę nesantaiką kurstantis, ar asmens nekaltumo prezumpciją pažeidžiantis pranešimas. Žinia, kad ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai dažnai atsiduria aklavietėje, kai jiems yra žinomas tik *internetu protokolo* (sutr. IP) adresas, t.y. duomenys apie konkretų kompiuterį, iš kurio buvo išsiųstas pranešimas, bet ne juo pasinaudojęs ir pranešimą rengęs ir išplatinęs asmuo. Tai, matyt, žino ir suvokia nemaža dalis naršančių internete.

Internetu tinklalapių *valdytojai*, suteikdami teisę komentuoti interneto puslapiuose ir sąlyginai garantuodami anonimiškumą, turėtų įvertinti tai, kad ne visada jų teisėsaugos institucijoms suteiktas *internetu protokolo* adresas padeda surasti konkretų asmenį, paskelbusį anoniminių pranešimą. Internetu tinklalapio *valdytojas* taip pat turėtų žinoti, kad nesuteikęs informacijos apie asmenį, paskleidusį informaciją, t.y. duomenų apie *internetu protokolo* adreso ar kitų tyrimui būtinų duomenų, pats gali būti patrauktas teisinėn atsakomybėn. Atsakomybės nepašalina ir tokie *internetu puslapio valdytojų* ar *paslaugų teikėjų* nepagrįsti argumentai, jog komentarų negalima sukontroliuoti, kadangi jų skaičius siekia dešimtis tūkstančių.

Kaip matyti, viena iš interneto teisinio reguliavimo problemų yra ta, kad nemaža interneto tinklalapių *valdytojų* dalis iki šiol linkusi manyti, kad jie nėra atsakomybės subjektas tais atvejais, kai jų valdomuose interneto tinklalapiuose (svetainėse) kitų asmenų iniciatyva paskelbiama informacija, kurią įstatymai skelbti draudžia.

Analizuoti interneto teisinio reguliavimo ir atsakomybės už internete išplatintos informacijos aspektus, galima konkrečiais pavyzdžiais. Klasikiniu pavyzdžiu gali būti atsitiktinai pasirinkta interneto svetainė www.skundai.lt, kurios, anot jos valdytojo, tikslas – suteikti Lietuvos vartotojams galimybę viešai paskelbti savo nusiskundimus dėl Lietuvos įmonių, institucijų ar privačių asmenų veiklos. Šioje svetainėje pateikiamos tam tikros skundų rašymo instrukcijos. Teigiama vertinama tai, kad šeimyninio pobūdžio skundai, skundai su keiksmažodžiais bei skundai, kuriuose pateikiami tik neigiami atsiliepimai, *neskelbiami*. Tačiau aptariamam pavyzdžiui svarbu paanalizuoti svetainės valdytojo sampratą dėl atsakomybės už joje paskelbtą informaciją. Svetainės rubrikoje „Atsakomybės apribojimas“ nurodyta (žr. pav. Nr. 1):

Kaip matyti iš svetainėje www.skundai.lt paskelbtos informacijos, pirmiausia interneto tinklalapio valdytojas atsiriboja nuo bet kokios atsakomybės už informaciją, paskelbtą jo valdomoje svetainėje kitų asmenų iniciatyva. Apie tai pranešama pačiame tinklalapyje:

„Skundai.lt neatsako už jokią materialinę ir nematerialinę žalą, kurią gali patirti fiziniai ar juridiniai asmenys ir kuri galėjo tiesiogiai ar netiesiogiai atsirasti kaip Skundai.lt puslapiuose pateiktos informacijos padarinys;

Skundai.lt neatsako už Skundai.lt puslapiuose pateikiamos informacijos teisingumą;

Visa atsakomybė už Skundai.lt puslapiuose pateiktos informacijos teisingumą ir atitikimą Lietuvos Respublikos teisės aktams tenka informaciją pateikusiam asmeniui;

Skundai.lt nepriima jokių nusiskundimų, atsiliepimų, komentarų dėl Skundai.lt puslapiuose pateikiamos informacijos“ ir pan.

Šiuo atveju reikėtų prisiminti Visuomenės informavimo įstatymo 51 straipsnio 2 dalies nuostatą, kuri numato, jog už *informacinės visuomenės informavimo priemonės* (taip pat ir svetainės www.skundai.lt) turinį šio ir kitų įstatymų nustatyta tvarka atsako jos valdytojas. Todėl, jei šioje svetainėje būtų paskelbta tikrovės neatitinkanti asmens garbę ir orumą žeminanti informacija (juridinio asmens atveju – šio asmens dalykinę reputaciją pažeidžianti informacija), pagal Civilinio kodekso 2.24

straipsnio, numatančio asmens garbės ir orumo gynimą, 5 dalį interneto tinklalapio (svetainės) valdytojas privalėtų atlyginti turtinę ir neturtinę žalą tais atvejais, kai: 1) jis žinojo ar turėjo žinoti, jog paskleisti duomenys neatitinka tikrovės; 2) tokius duomenis paskelbė interneto svetainės darbuotojai; 3) arba kai duomenys paskleisti anonimiškai, o interneto tinklalapio (svetainės) valdytojas atsisako nurodyti tuos duomenis pateikusį asmenį.

Pav. Nr. 1

SKUNDAI.LT ...jei Apgavo ...jei Nuskriaudė ...jei Nuvyle ...kad Visi Žinotų

Skundai.lt Skundai.lt apie Darbdavius

Atsakomybės apribojimas

- Skundai.lt interneto svetainės tikslas - suteikti Lietuvos vartotojams galimybę viešai paskelbti savo nusiskundimus dėl Lietuvos įmonių, institucijų ar privačių asmenų veiklos.
- Skundai.lt puslapiuose skundai yra pateikiami ne Skundai.lt valdytojo iniciatyva, o pačių informacijos pateikėjų iniciatyva.
- Skundai.lt neatsako už jokią materialinę ir nematerialinę žalą, kurią gali patirti fiziniai ar juridiniai asmenys ir kuri galėjo tiesiogiai ar netiesiogiai atsirasti kaip Skundai.lt puslapiuose pateiktos informacijos padarinys.
- Jūs galite skaityti Skundai.lt puslapiuose pateiktą informaciją tik, jei sutinkate su visomis žemiau pateiktomis sąlygomis:
 - Visa atsakomybė už Skundai.lt puslapiuose pateiktos informacijos naudojimą tenka Skundai.lt puslapių lankytojui.
 - Skundai.lt puslapiuose pateiktų skundų skaitymas yra pačio skaitytojo valios išraiška. Pats skaitytojas atsako už bet kokią žalą, padarytą jo sveikatai, kompiuterinei technikai ir programinei įrangai. Skaitytojas sutinka pats apmokėti visas išlaidas, susijusias su atsiradusios žalos likvidavimu, ir nereikšti jokių pretenzijų Skundai.lt.
 - Skundai.lt neatsako už Skundai.lt puslapiuose pateikiamos informacijos teisingumą.
 - Skundai.lt neatsako už jokią moralinę, materialinę ir nematerialinę žalą, kurią gali patirti fiziniai ar juridiniai asmenys, jei jie priėmė sprendimus vadovaudamiesi Skundai.lt puslapiuose pateikta informacija.
 - Skaitant Skundai.lt naujienas ar kitą pateiktą informaciją, Jūs galite būti perkeltas į kitų įmonių ar fizinių asmenų interneto puslapius. Skundai.lt neatsako už tuose interneto puslapiuose pateiktą informaciją, nes Skundai.lt neturi teisės tvarkyti tuose puslapiuose pateiktos informacijos.
 - Visa atsakomybė už Skundai.lt puslapiuose pateiktos informacijos teisingumą ir atitikimą Lietuvos Respublikos teisės aktams tenka informaciją pateikusiam asmeniui.
 - Informacija apie skundą paskelbusį asmenį gali būti suteikta tretiesiems asmenims tik Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka.
 - Skundai.lt nepriima jokių nusiskundimų, atsiliepimų, komentarų dėl Skundai.lt puslapiuose pateikiamos informacijos.
- Jums draudžiama skelbti informaciją svetainėje Skundai.lt arba skaityti Skundai.lt puslapiuose pateiktą informaciją, jei Jūs nesutinkate su bent viena iš aukščiau paminėtų sąlygų.
- Be Skundai.lt leidimo griežtai draudžiama kopijuoti, spausdinti ar kitaip platinti, naudoti komerciniais ir nekomerciniais tikslais tinklalapyje esančią informaciją.

Skundai | Paieška | Paskelbti skundą | Skundų šalinimas | Reklama | Kontaktai | Atsakomybės apribojimas

STATISTIKA

© 2004 - 2007 Skundai.lt

Tuo tarpu specialioje svetainės www.skundai.lt rubrikoje „Skundų šalinimas“ nurodyta:

„Svetainės www.Skundai.lt administratorius nėra kompetentingas asmuo, kuris gali nuspręsti, ar svetainėje pateikta informacija atitinka tikrovę ar ne;

svetainės www.Skundai.lt administratorius nepriima jokios informacijos, kaip įrodymo, kad svetainėje paskelbta informacija neatitinka tikrovės, išskyrus Lietuvos Respublikos teismų sprendimus; tik Lietuvos Respublikos teismai gali nuspręsti, ar viešai platinama informacija atitinka tikrovę ar ne;

svetainės www.Skundai.lt administratorius įsipareigoja suteikti informaciją (IP adresą ir laiką) apie skundą ar komentarą paskelbusį asmenį, jei suinteresuotas asmuo, įmonė ar organizacija pateiks pažymą apie pradėtą ikiteisminį tyrimą dėl informacijos neatitinkančios tikrovės viešą platinimą;

svetainės www.Skundai.lt administratorius įsipareigoja panaikinti informaciją, paskelbtą svetainėje, jei suinteresuotas asmuo, įmonė ar organizacija pateiks teismo sprendimą, kad informacija, paskelbta svetainėje www.Skundai.lt, neatitinka tikrovės“ (žr. pav. Nr. 2):

SKUNDAI.LT ...jei Apgavo ...jei Nuvyle ...kad visi Žinotų
 ...jei Nuskrivadė

Skundai.lt Skundai.lt apie Darbdavius

Skundų šalinimo tvarka svetainėje www.Skundai.lt

- ◆ Skundas iš svetainės www.Skundai.lt gali būti pašalintas, jei asmuo, paskelbęs skundą, paliko el. pašto adresą ir iš šio el. pašto dėžutės yra gautas prašymas pašalinti skundą.
- ◆ Svetainės www.Skundai.lt administratorius nėra kompetetingas asmuo, kuris gali nuspręsti, ar svetainėje pateikta informacija atitinka tikrovę ar ne.
- ◆ Svetainės www.Skundai.lt administratorius nepriima jokios informacijos, kaip įrodymo, kad svetainėje paskelbta informacija neatitinka tikrovės, išskyrus Lietuvos Respublikos teismų sprendimus.
- ◆ Tik Lietuvos Respublikos teismai gali nuspręsti, ar viešai platinama informacija atitinka tikrovę ar ne.
- ◆ Svetainės www.Skundai.lt administratorius įsipareigoja suteikti informaciją (IP adresą ir laiką) apie skundą ar komentarą paskelbusį asmenį, jei suinteresuotas asmuo, įmonė ar organizacija pateiks pažymą apie pradėtą ikiteisminį tyrimą dėl informacijos neatitinkančios tikrovės viešą platinimą.
- ◆ Svetainės www.Skundai.lt administratorius įsipareigoja panaikinti informaciją, paskelbtą svetainėje, jei suinteresuota asmuo, įmonė ar organizacija pateiks teismo sprendimą, kad informacija, paskelbta svetainėje www.Skundai.lt, neatitinka tikrovės.

◆ Papildoma informacija teikiama el. paštu info@skundai.lt
 ◆ Papildoma informacija telefonu neteikiama. Bendravimas telefonu yra visiškai nepriimtinas.

[Skundai](#) | [Paieška](#) | [Paskelbti skunda](#) | [Skundų šalinimas](#) | [Reklama](#) | [Kontaktai](#) | [Atsakomybės apribojimas](#)

STATISTIKA

© 2004 - 2007 Skundai.lt

Atsižvelgiant į aukščiau aptartas teises nuostatas bei svetainėje pateiktą informaciją, ginčytina tai, kad interneto tinklalapio (svetainės) valdytojas iš anksto paneigia savo teisę žinoti, kad jo valdomoje svetainėje gali būti paskelbta tikrovės neatitinkanti informacija, pažeidžianti asmens teises. Svetainės administratorius nurodo, kad jis nepriima jokios informacijos, kaip įrodymo, kad svetainėje paskelbta informacija neatitinka tikrovės, išskyrus Lietuvos Respublikos teismų sprendimus. Tokia interneto svetainės kaip informacijos skleidėjo pozicija klaidina, kadangi kiekvienas asmuo, apie kurį paskleista tikrovės neatitinkanti, jo garbę ir orumą žeminanti informacija, turi teisę pranešti atsakingiems už visuomenės informavimo priemonės turinį asmenims ir reikalauti ją paneigti. Be to, interneto svetainės valdytojas atskleidžia savo nuostatas ir dėl asmens teisių gynimo panaudojant ikiteisminį asmens teisių gynimo būdą, kokį numato Civilinio kodekso 2.24 straipsnio 2 dalis. Deklaruodamas savo nuostatas dėl atsakomybės taikymo apimties interneto tinklalapio (svetainės) valdytojas, nors ir suteikia galimybę reaguoti į skundus (tai daro kai kurie juridiniai asmenys), tačiau akivaizdžiai nesiima priemonių užtikrinti asmens teisės reikalauti paskelbtos informacijos paneigimo.

Svarbu tai, kad interneto tinklalapio valdytojui visuomet kils pareiga paneigti tikrovės neatitinkančią asmens garbę ir orumą žeminančią informaciją savo interneto tinklalapyje, nesvarbu, kieno iniciatyva tokia informacija visuomenės informavimo priemonėje paskleista. Abejotina, ar konkrečiu atveju paskelbtos informacijos panaikinimas (būtent toks būdas numatytas svetainėje www.skundai.lt) būtų tinkamas asmens teisės reikalauti paskelbtos informacijos paneigimo užtikrinimo būdas visuomenės informavimo sritį reglamentuojančių įstatymų požiūriu.

Nors atsakomybės taikymo ir jos interpretavimo problemai iliustruoti pasirinkta tik viena iš interneto svetainių, elektroninių skundų portalų, forumų, diskusijų, konferencijų, kurios suteikia galimybę skųstis, yra daug. Vienu atveju šios priemonės gali teigiamai pasitarnauti asmens ir visuomenės interesams, tačiau gali būti ir kita situacijos atomazga.

Kalbant apie žalingo turinio informacijos priežiūrą elektroninėse visuomenės informavimo priemonėse (žiniasklaidoje), ypač po to, kai buvo išanalizuotas aukščiau pateiktas pavyzdys, iškyla dar vienas svarbus klausimas, ką turėtume vadinti elektronine žiniasklaida arba elektroninėmis visuomenės informavimo priemonėmis? Vienas pagrindinių Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtintų principų reikalauja, kad viešoji informacija visuomenės informavimo priemonėse turi būti pateikiama teisingai, tiksliai ir nešališkai. Tas pats įstatymas numato, kad visuomenės informavimo priemonė yra *informacinė visuomenės informavimo priemonė*, kitais žodžiais tariant, internetas (internetu tinklalapiai, svetainės). Tuo atveju, jei interneto tinklalapis ar svetainė kuriami tik tam, kad būtų uždirbami pinigai, tikėtina, kad tokioje visuomenės informavimo priemonėje visuomenės informavimas užims ne pirmutinę vietą. Vadinasi, tokios interneto svetainės ar tinklalapio negalime lyginti su elektroninėmis žiniasklaidos priemonėmis, kurios atlieka tikrąją visuomenės informavimo funkciją visuomenėje. Tačiau, kaip jau buvo teigiama – vienas pagrindinių visuomenės informavimo principų įpareigoja visuomenės informavimo priemonėse skelbti teisingą, tikslią ir nešališką informaciją. Todėl kalbant apie interneto turinį ir jo kontrolę gali būti sudėtinga taikyti tuos pačius kriterijus ir reikalauti vieningo įstatymų nuostatų laikymosi interneto tinklalapiuose ir tradicinės žiniasklaidos priemonėse. Taikyti kitus kriterijus rizikinga, nes teisinis interneto reguliavimas prie „dvigubų standartų sistemos“ neveiks.

Būtina akcentuoti – nors interneto specifika lemia šio visuomenės informavimo būdo turinio priežiūros sudėtingesnę kontrolę, tačiau internetas nėra visuomenės informavimo terpė, kurioje vyrauja nebaudžiamumas ir „niekas už nieką“ neatsako. Šiuo klausimu liberalių pažiūrų šalininkai nepraleidžia progos pabrėžti, kad interneto erdvė leidžia viską, todėl bet kokios priemonės yra pateisinamos ir negali būti varžomos, kadangi taip realizuojama asmens saviraiškos laisvė. Su šiomis interpretacijomis nereikėtų sutikti. Požiūrių į internetą bei atsakomybę už jame išplatintą informaciją skirtumai yra dėl to, kad skirtingai vystėsi saviraiškos laisvės (taip pat ir interneto) raida anglosaksų ir kontinentinės teisės šalyse. Pastarajai teisės sistemai priklausančiose šalyse (taip pat ir Lietuvoje) egzistuoja samprata, kad saviraiškos laisvė nėra absoliuti asmens teisė, kadangi ją lydi pareiga bei atsakomybė. Tokią teisės ir pareigos vienovę pabrėžia ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalis, kurioje numatyta, kad saviraiškos laisvė (laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją) nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.“ Panašiai saviraiškos laisvė interpretuojama kitose Europos Sąjungos valstybėse. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio (šio straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno asmens teisė laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas) 2 dalyje numatyta, kad „naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teismo valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti.“

Dėl aukščiau išvardintų priežasčių diskutuojant interneto turinio ir atsakomybės klausimais, matant šios srities problemas, tenka nuolat atsigręžti į papildomą, alternatyvų interneto reguliavimo būdą – savitvarkos (savireguliacijos, savikontrolės) principais paremtą interneto turinio reguliavimą.

2.4. INTERNETO SAVITVARKOS SISTEMA IR JOS FORMAVIMASIS

Savireguliacija (savitvarka), kaip rinkos, kuriai būdinga liberalių pažiūrų ideologija, reguliavimo būdas yra plačiai naudojamas įvairių verslo sričių veikloje – tai viešbučių tinklai, kelionių agentūros, reklamos kūrėjai, net tradicinę žiniasklaidą įkūnijanti spauda. Savireguliacijos principu

paremta veiklos priežiūra pagrįsta tam tikromis elgesio normas nusakančiomis taisyklėmis – etikos kodeksais. Šie kodeksai arba veiklos taisyklės skirti klientų pasitikėjimo stiprinimui, bendrų standartų nustatymui, dėl ko verslo subjektų veiksmai tampa nuspėjami, garantuojantys atitinkamo produkto kokybę, tinkamą požiūrį į šio produkto vartotoją.

Suvokiant, kad viso interneto turinio kontrolė yra neįmanoma dėl labai sudėtingo globalios anoniminės terpės teisinio reguliavimo, savanoriškosios schemos, pagrįstos savireguliacijos principu, vertinamos kaip galinčios duoti geresnių rezultatų. Europos Taryba, peržiūrėjusi „Televizijos be sienų“ direktyvą, rekomendavo valstybės narėms imtis priemonių, paremsiančių savireguliacijos mechanizmų kūrimą internetinėje žiniasklaidoje. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje nauji teisės aktai ir reguliuojančios institucijos remia naujas savireguliacijos formas reklamai televizijoje ir video pagal užsakymą (*video on demand*) paslaugų teikėjams.

Dar 2004 m. žurnalistų etikos inspektorius inicijavo susitikimą su stambiausių internetinių portalų vadovais bei elektroninės periodikos redaktoriais, išskeldamas šiuos aktualius klausimus: a) internetinės sferos savireguliacija kaip alternatyva valstybinei kontrolei ir priežiūrai; b) interneto industrijos etikos kodekso būtinybė; c) interneto svetainių žymėjimas, padedant vartotojams nustatyti tuos interneto paslaugų tiekėjus, kurie laikosi elgesio kodekso. Deja, absoliuti susitikimo dalyvių dauguma tuo metu nematė reikalo dalyvauti savitvarkos mechanizmo kūrimo procese. Europoje yra pavyzdžių, rodančių visuomenės ir verslo toliaregiškumą – tais pačiais 2004 m. Jungtinėje Karalystėje veikiantys 6 mobiliojo ryšio operatoriai pasirašė Etikos kodeksą dėl naujų formų turinio, skirto mobiliesiems telefonams, reguliavimo. Šiame procese dalyvavo ryšio tiekėjai bei tėvų organizacijos, todėl nepilnamečiams netinkama informacija tėvų valia gali būti nepasiekiamo jų vaikams. Ši iniciatyva išsiplėtė Europos mastu – žemyno mobiliojo ryšio operatoriai neseniai pasirašė susitarimą dėl nepilnamečių mobiliųjų telefonų naudotojų apsaugos – Europos pagrindų susitarimą dėl saugesnio vaikų ir paauglių naudojimosi mobiliuoju ryšiu. Susitarime operatoriai įsipareigojo iki 2008 m. vasario mėn. parengti savireguliacijos kodeksus. Operatorių remiamos veiklos: suaugusiems skirto turinio kontrolės priemonės; tėvų ir vaikų informavimo kampanijos; komercinio turinio paskirstymas pagal nacionalines padorumo ir tinkamumo normas; kova su nelegaliu mobiliųjų telefonų turiniu. Labai svarbu, kad ir Lietuvos operatoriai dalyvautų šių priemonių kūrimo ir (ar) įgyvendinime.

Lietuvoje taip pat yra pavyzdžių, skatinančių manyti, jog savireguliaciniai mechanizmai yra priimtini ir veiksmingi – tai rodo sėkminga Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos, Lietuvos reklamos biuro suformuotos Arbitražo komisijos veikla.

Dabartinės situacijos įvertinimas bei aukščiau išvardinti pavyzdžiai rodo, kad interneto reguliavimo srityje turėtų veikti specifinė savireguliacijos (savitvarkos) grandis. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos, kitų suinteresuotų institucijų pastangos turi būti nukreiptos ta linkme, kad stambiausios interneto svetainės, portalai, internetinės informacijos sklaidėjai ir vartotojai apsiungtų, suformuotų savo savitvarkos sistemą ir sukurtų savo specifinį etikos kodeksą. Tada, tikėtina, jog atsiras efektyvesnis reagavimas, bus apibendrintos idėjos, tik tada pati sistema virtualioje erdvėje eliminuos ar apribos grėsmių ir informacijos apie nusikaltimus sklaidą arba bent nusakys esamą padėtį, grėsmes.

Šiandien sunku įsivaizduoti, kad be šio dialogo būtų įmanoma įdiegti valstybinį reguliavimą, kuris pasaulyje egzistuoja tik paskirai ir tikrai nedemokratiškus režimų sąlygomis. Todėl esame atviri ir suinteresuoti bendradarbiavimu su kitomis institucijomis, kuris leistų keistis informacija ir idėjomis dėl interneto etinio turinio kolizijų ir iššūkių, reaguoti į įstatymų pažeidimus.

Tai, kad interneto savitvarkos sistema greitu metu turėtų susikurti, liudija šios visuomenės informavimo rūšies išskirtinis dėmesys žiniasklaidos etikos problemoms.

3. ŽMOGAUS TEISĖS VISUOMENĖS INFORMAVIMO PRIEMONĖSE: AKTUALIJOS IR PROBLEMOS

Visuomenės informavimo raidos Lietuvoje analizė ne kartą patvirtino tiesą, kad teisė skleisti informaciją turi būti nuolat lydima atsakomybės ir įgyvendinama siekiant nuolatinės saviraiškos laisvės ir kitų žmogaus teisių pusiausvyros. Tokiai prielaidai įtakos turi tai, kad, saviraiškos laisvė – ne tik žmogaus teisė, bet ir pagrindinis žurnalisto įrankis, jo kūrybinio darbo variklis, laisvo žodžio sąlyga.

Visuomenės informavimo veikla – konstitucinės teisės turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti įgyvendinimo rezultatas. Tačiau nors ir būdama prigimtine, ši teisė nėra absoliuti. Neretai žiniasklaidos veikla besiverčiantiems asmenims tenka balansuoti tarp visuomenės teisės žinoti (spaudos laisvės) ir atskirų asmenų teisių apsaugos. Tenka pripažinti, kad dažnai ši dilema išsprendžiama pastarųjų nenaudai. Tokiu atveju iškyla visuomenės informavimo priemonėse pažeistų žmogaus teisių gynybos būtinybė. Žurnalistų etikos inspektorius – viena iš teisinių institucinių žmogaus teisių visuomenės informavimo priemonėse apsaugos garantijų. Jis nagrinėja suinteresuotų asmenų skundus ir pareiškimus dėl visuomenės informavimo priemonėse pažeistos jų garbės ir orumo, teisės į privataus gyvenimo apsaugą, asmens duomenų tvarkymo pažeidimų informuojant visuomenę. Atsiskaitomuoju laikotarpiu žurnalistų etikos inspektoriumi pateikiamų skundų skaičius išaugo beveik dvigubai (žr. lentelę Nr. 1, 38 ps.). Todėl galima daryti prielaidą, kad kylantis visuomenės teisinės sąmonės lygis asmenims leidžia lengviau identifikuoti savo teisių pažeidimus, siekti veiksmingos jų gynybos. Tačiau realesnė yra kita tendencija – pagarbos žmogaus teisėms žiniasklaidoje situacija blogėja. Tai rodo didėjantis užfiksuotų pažeidimų skaičius (žr. ten pat).

Jau kelinti metai iš eilės nesikeičia atitinkamų visuomenės nuomonės tyrimo bendrovių atliekamų gyventojų apklausų, susijusių su žmogaus teisių padėtimi ir jų suvokimu Lietuvoje, rezultatai.²⁷ Štai visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimo centro „Vilmorus“ atlikta gyventojų apklausa parodė, kad, kalbant apie žmogaus teisių pažeidimus, absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų turi galvoje socialines ekonomines problemas. Teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, kaip vieną iš svarbiausių ir reikalaujančių ypatingo dėmesio, įvardina tik apie 2 proc. respondentų. Panašius duomenis pateikia ir Žmogaus teisių stebėjimo instituto pristatytos apklausos „Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje“ rezultatai. 2006 m. „Vilmorus“ atlikta apklausa rodo, kad 55 proc. Lietuvos gyventojų skundžiamasi informacijos apie žmogaus teises stoka, 58 proc. nežino kur kreiptis dėl pažeistų žmogaus teisių, beveik tiek pat nelabai ką apie jas žino.²⁸ Šie apklausų duomenys rodo, kad teisė į privatų gyvenimą yra dar nepakankamai suvokiama ir sunkiai identifikuojama Lietuvos visuomenėje. Teisę į privatų gyvenimą labiau suvokia aukštesnio išsilavinimo ir didesnes pajamas gaunančių grupių gyventojai. Dėl privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimų Lietuvos gyventojai dar retai kreipiasi į teismus ir kitas institucijas. Žurnalistų etikos inspektoriumi teikiamų skundų dėl privataus gyvenimo pažeidimų visuomenės informavimo priemonėse gaunama keliskart mažiau nei dėl garbės ir orumo gynimo, nors problematiškiausia sritis, kurioje kyla didžiausia grėsmė pažeisti žmogaus teisę į privatumą yra būtent visuomenės informavimas. Tai rodo, kad visuomenė dar nepakankamai suvokia šios teisės turinį, neturi arba turi nepakankamai informacijos apie galimybes ją ginti.

Iš statistinių duomenų matyti (žr. lentelę Nr. 1, 38 psl.): nors 2006 m., palyginus su 2005 m., pateiktų skundų skaičius išaugo kone perpus, o asmens teisių pažeidimų nustatyta dvigubai daugiau. Beveik tris kartus daugiau skundų 2006 metais buvo pripažinta nepagrįstais. Skundų pasiskirstymas pagal atskiras visuomenės informavimo priemonių grupes taip pat ne itin pakito (žr. diagramą Nr. 2, 38 psl.). Tokius pokyčius galima aiškinti keliomis skirtingomis, tačiau nebūtinai teisingomis prielaidomis: 1) žurnalistų darbas tampa profesionalesnis; 2) teisės normos saviraiškos laisvės srityje tampa

²⁷ Paaiškinimas: išsamesni šių tyrimų rezultatai aptarti ankstesnėse žurnalistų etikos inspektorius veiklos ataskaitose.

²⁸ G. Maksimaitytė. „Mickevičius: privačių duomenų saugumu Lietuvoje nesirūpinama“, 2007-03-19 // www.alfa.lt

libralesnės; 3) asmenys dažniau identifikuoja savo teisių pažeidimus ir imasi aktyviau jas ginti neteisminiu keliu, nepaisydami to, kad jų pareiškimai gali būti nepagrįsti. Analizuojant šias prielaidas iš žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos pozicijų labiausia tikėtina trečioji, kuri parodo, kad asmenys geriau identifikuoja savo teises ir linkę aktyviau jas ginti.

Lentelė Nr. 1

2001-2006 m. žurnalistų etikos inspektoriaus priimti sprendimai dėl pažeidimų pagal atskiras žurnalistų etikos inspektoriui teikiamų skundų kategorijas

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Pateikti (gauti) skundai ¹	114	101	121	123	111	194
Nustatyti garbės ir orumo pažeidimai	5	5	9	11	13	30
Nustatyti teisės į privatų gyvenimą pažeidimai	2	5	5	7	12	22
Kiti pažeidimai (pagrindinių visuomenės informavimo principų, atsakymo teisės, nuomonių įvairovės)	32	42	54	28	10	23
Nenustatyta pažeidimų	9	17	44	57	49	121
Viešai paskelbti sprendimai ²	13	6	7	10	16	15

¹ - kadangi dalyje pagrįstais pripažintų ir išnagrinėtų skundų nustatyta po keletą atskirų kategorijų pažeidimų, bendrai gautas skundų skaičius lentelėje nesutampa su nustatytų pažeidimų skaičiumi.

² - siekiant nepažeisti asmens teisių (ypač asmens teisės į privatų gyvenimą) visuomenės informavimo priemonėse ne visi inspektoriaus sprendimai dėl nustatytų pažeidimų skelbiami viešai.

Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimai skelbiami „Valstybės žinių“ priede „Informaciniai pranešimai“ ir Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos interneto svetainėje. Be to, nuo 2006-09-01 rezoliucinė žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimo dalis turi būti nedelsiant paskelbta toje visuomenės informavimo priemonėje, kurioje žurnalistų etikos inspektorius nustatė pažeidimą. Nors ši įstatymo nuostata užtikrina žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos viešumą, neretai žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimai neskelbiami viešai, t.y. „Valstybės žinių“ priede „Informaciniai pranešimai“, siekiant nepažeisti asmens teisių ir jų interesų. Tokia galimybė egzistuoja todėl, kad pagal Viešojo administravimo įstatymą viešojo administravimo subjekto (taigi, ir žurnalistų etikos inspektoriaus) priimami sprendimai turi atitikti tam, tikrus sprendimui (individualiam administraciniam aktui) keliamus reikalavimus: sprendime turi būti išsamiai aptartos nustatytos aplinkybės, ištirti faktai, duomenys, aiškiai suformuluotos ir nustatytos arba suteikiamos teisės ir pareigos, nustatyti pažeidimai ir pan.

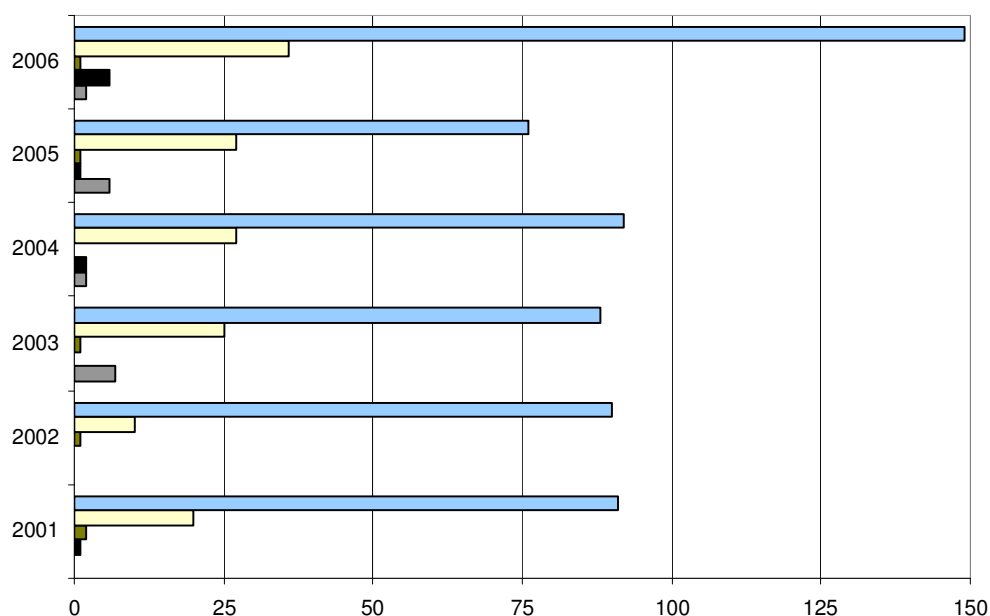
Jeigu minėtų reikalavimų sprendimas neatitinka, tai suteikia pagrindo jį skųsti ir ginčyti įstatymų nustatyta tvarka, kaip neatitinkantį Viešojo administravimo įstatymo reikalavimų. Kadangi žurnalistų etikos inspektorius priima sprendimus dėl asmens garbės ir orumo, teisės į privatų gyvenimą

pažeidimo visuomenės informavimo priemonėse, šių skundų nagrinėjimo metu nustatytų aplinkybių detalus aprašymas sprendime neabejotinai turėtų neigiamos įtakos pateikusiam skundą asmeniui, pakenktų jo teisėms ir (ar) teisėtiems interesams, kadangi tokiu būdu sprendime būtų dar kartą paviešinta Visuomenės informavimo įstatymo požiūriu nustatyta neskelbtina informacija apie šį asmenį. Todėl esant tokiems teisės aktų reikalavimams dėl viešojo administravimo subjektų priimamų sprendimų, inspektorius savo veikloje priimtus sprendimus skelbia tik tada, kai to prašo pareiškėjas arba jo įgaliotas asmuo.

Nepagrįstais pripažintų skundų skaičių „išaugina“ ir santykinai didelis viešųjų asmenų, politikų, pareigūnų pareiškimų, adresuotų inspektoriumi, skaičius. Itin dažnai šie skundai pateikiami kaip atsakas į leistiną viešųjų asmenų kritiką. Tokių kiekvieno asmens teisę užtikrina Visuomenės informavimo įstatymas. Taigi asmenų skundų, pripažintų nepagrįstais, statistiką savotiškai iškraipo viešųjų asmenų pernelyg didelis „jautrumas“ savo pažeistoms teisėms visuomenės informavimo priemonėse.

Diagrama Nr. 3

2001-2006 m. skundai gauti pagal atskiras visuomenės informavimo priemonių grupes

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Spauda	91	90	88	92	76	149
Televizija	20	10	25	27	27	36
Radijas	2	1	1	0	1	1
Internetas	1	0	0	2	1	6
Kitos visuomenės informavimo priemonės	0	0	7	2	6	2

Aktyvus ir dažnai nepagrįstas viešųjų asmenų kreipimasis į žurnalistų etikos inspektorius yra priešinga asmens teisių suvokimo problemai tendencija. Neretai politikų bandymas užgniaužti kritiką kreipiantis į žiniasklaidos priežiūros institucijas ar teismą gali būti vertinamas kaip kėsینimasis į

spaudos laisvę. Akivaizdus šią situaciją iliustruojantis pavyzdys – 18 Vilniaus miesto savivaldybės mero Artūro Zuoko skundų žurnalistų etikos inspektoriui dėl įvairiose visuomenės informavimo priemonėse apie merą paskleistos informacijos. Dauguma mero A. Zuoko skundų žurnalistų etikos inspektoriaus buvo pripažinti nepagrįstais. Nesutikdamas su pareiškėjui nepalankiais inspektoriaus sprendimais, A. Zuokas kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinę teisą ir iškėlė žurnalistų etikos inspektoriui 8 administracines bylas dėl inspektoriaus sprendimų panaikinimo. Pralaimėjęs pirmąsias 2 bylas, likusias 6 A. Zuokas Vilniaus apygardos administracinio teismo paprašė nutraukti. Teismas šiuos pareiškėjo prašymus tenkino.

Ne pirmoje savo veiklos ataskaitoje ir analitinėje apžvalgoje žurnalistų etikos inspektorius pažymi, kad viešųjų ir privačių asmenų teisių gynybos ribos visuomenės informavimo priemonėse skiriasi. Viešieji asmenys dėl savo statuso ir veiklos gali būti labiau kritikuojami ir komentuojami, visuomenė suinteresuota žinoti apie tokių asmenų privatų gyvenimą daugiau nei apie privačių. Su viešaisiais asmenimis susiję duomenys gali būti labiau interpretuojami. Tokie asmenys įvairioms nuomonėms apie su jais susijusius duomenis turi būti tolerantiškesni ir nuosaikiau jas vertinti. Esant asmens garbės ir orumo bei teisės į privatų gyvenimą ir teisės skleisti informaciją (spaudos laisvės) kolizijai, viešųjų asmenų atveju pirmenybė yra teikiama spaudos laisvei. Priešingas traktavimas, ribojant visuomenės informavimo priemonių teisę, kai tam nėra pakankamo ir būtino teisinio pagrindo, reikštų grėsmę demokratinei santvarkai bei demokratinei visuomenės informavimo kultūros plėtrai.

Nemažą atgarsį visuomenėje ir profesionalų tarpe sukėlė politikų bei verslininkų privačių telefoninių pokalbių turinio pavišėjimas visuomenės informavimo priemonėse vykstant ikiteisminiam tyrimui. Buvo diskutuojama, ar galimas tokios informacijos pavišėjimas, koks yra tokio pavišėjimo tikslas, ar jis yra teisėtas, ar atitinka proporcingumo reikalavimą. Žurnalistų etikos inspektorius buvo raginamas atitinkamai įvertinti ir pasmerkti žurnalistų ir viešosios informacijos rengėjų veiksmus, kai paskleidžiami ikiteisminio tyrimo objektu esantys duomenys. Žurnalistų etikos inspektorius to nepadarė, nes yra įsitikinęs, kad šiuo atveju atsakomybė tenka ne žurnalistams, kurie užtikrina Konstitucijos garantuojamą visuomenės interesą būti informuoti, bet šią informaciją „nutekinusiems“ atitinkamiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams, be kurių neteisėtų veiksmų tokių duomenų atskleidimas praktiškai būtų neįmanomas.

Pažymėtina, kad Visuomenės informavimo įstatymo 18 straipsnyje numatyta, kad valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos, taip pat kitos įstaigos, įmonės ir organizacijos neteikia viešosios informacijos rengėjams ir (ar) skleidėjams, kitiems asmenims informacijos, kuri pagal įstatymus yra valstybės, tarnybos, profesinė, komercinė ar banko paslaptis arba yra privataus pobūdžio informacija, taip pat neteikiama ir ta informacija, kurią teikti draudžia kiti įstatymai, nes jos suteikimas pakenktų valstybės saugumo ir gynybos interesams, baudžiamajam asmenų persekiojimui, skatintų pažeisti valstybės teritorijos vientisumą ar viešąją tvarką arba jos nesuteikimas užkirstų kelią teisės pažeidimams ar būtų labai svarbus žmonių sveikatai apsaugoti. Taigi pagal nustatytą teisinį reguliavimą ikiteisminio tyrimo duomenys iki bylos nagrinėjimo teisiamajame posėdyje tiesiog negali patekti žurnalistams ar viešosios informacijos rengėjams, jei visi teisėsaugos pareigūnai laikytųsi įstatymo ir nepateiktų žiniasklaidos atstovams neskelbtinos informacijos. Atsižvelgdamas į tai, žurnalistų etikos inspektorius yra įsitikinęs, kad konkrečiai aptartu atveju žurnalistai tinkamai įgyvendino pareigą skelbti informaciją visuomenę pagrįstai dominančiais klausimais, nes viešųjų asmenų pokalbių turinys siejamas su korupciniais ryšiais ir yra toks svarbus, kad viešasis interesas pateisina jo paskelbimą. Atsakingi šiuo atveju yra ne žurnalistai, bet asmenys (dažniausiai pareigūnai), tapę žurnalistų informacijos šaltiniais, kurių paslapties žurnalistai turi teisę (pareigą) ir neatskleisti.

Nagrindamas suinteresuotų asmenų skundus, žurnalistų etikos inspektorius dažnai susiduria ir su pernelyg plačiai viešosios informacijos rengėjų taikomu viešojo asmens kriterijumi. Pozityviu šios problemos sprendimo būdu laikytinas viešojo asmens sąvokos įtvirtinimas naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatyme. Jame nustatyta, kad *viešasis asmuo* – tai valstybės politikas, teisėjas, valstybės ar savivaldybės pareigūnas, politinės partijos ir (ar) asociacijos vadovas, kuris dėl

einamų pareigų ar savo darbo pobūdžio nuolat dalyvauja valstybinėje ar visuomeninėje veikloje, arba kitas asmuo, jeigu jis turi viešojo administravimo įgaliojimus ar administruoja viešųjų paslaugų teikimą arba jeigu jo nuolatinė veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams. Akivaizdu, kad tai asmuo, kurio priimami sprendimai turi realią įtaką visuomenei, yra visuomeniškai svarbūs, o ne šou, sporto, verslo, pramogų atstovai ar pan. Sąvokos įtvirtinimas įstatyme pašalina nesąžiningų ir nepagrįstų interpretacijų galimybes bei įneša teisinio tikrumo visuomenės informavimo srityje.

Kiekvienas suinteresuotas asmuo, kurio netenkina žurnalistų etikos inspektoriaus priimtas sprendimas, turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą ir reikalauti jį pakeisti ar panaikinti. Todėl bet koks Seimo nario telefoninis skambutis, reikalaujantis pakeisti priimtą sprendimą, yra vertinamas kaip valstybės politikų bandymas daryti įtaką žurnalistų etikos inspektoriaus priimamų sprendimų turiniui ir trukdymas normaliam darbui. Kai kurie valdžios atstovai pamiršta, kad inspektoriaus veikla grindžiama teisėtumo, nešališkumo, teisingumo ir viešumo principais. Konkrečiu atveju Seimo narys Darbo partijos atstovas Romas Venclovas bandė reikšti nepasitenkinimą, paveikti inspektorių, kad šis pakeistų Mažeikių televizijai „Roventa“, kurios savininku (akcininku) jis yra, nepalankų sprendimą. Inspektoriaus nuomone, šie veiksmai yra ne tik kad nesuderinami su Politikų elgesio kodekso nuostatomis, bet ir prieštarauja Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo reikalavimams. Valstybės politikas negali piktnaudžiauti savo statusu, siekdamas tenkinti privačius interesus. Tokiais veiksmais ne tik siekiama kliudyti nešališkam inspektoriaus funkcijų atlikimui, bet ir žeminamas tautos atstovo vardas bei autoritetas.

Nuo 2007 m. sausio 1 d. žurnalistų etikos inspektoriaus nusistovėjusią praktiką nagrinėjant asmenų skundus dėl visuomenės informavimo priemonėse pažeistų jų teisių pakreipė naujos redakcijos Viešojo administravimo įstatymo (Žin., 2006, Nr. 77-2975) nuostatos. Remiantis šio įstatymo 23 straipsnio 4 dalimi pradėjus administracinę procedūrą ir paaiškėjus, kad skundą tuo pačiu klausimu pradėjo nagrinėti ir teismas, administracinė procedūra turi būti sustabdoma, kol teismas išnagrinės skundą, ir apie tai pranešama asmeniui. Tai žurnalistų etikos inspektoriaus veikloje reiškia, kad inspektorius privalo sustabdyti asmens skundo tyrimą, jeigu paaiškėja aplinkybė, jog dėl to paties dalyko pareiškėjas kreipėsi ne tik į inspektorių, bet ir į teismą. Atsižvelgiant į tai, kad žurnalistų etikos inspektorius nagrinėja asmens skundus dėl garbės ir orumo, teisės į privataus gyvenimo apsaugą pažeidimų visuomenės informavimo priemonėse, žurnalistų etikos inspektoriaus skundų nagrinėjimo praktikoje minėta aplinkybė pasitaikydavo neretai. Dažnai į žurnalistų etikos inspektorių asmenys kreipiasi jau prasidėjus jų pareiškimo nagrinėjimui teisme²⁹, todėl nuo 2007 m. sausio 1 d. tokių asmenų skundų tyrimas yra sustabdomas. Be to, įsigaliojus Viešojo administravimo įstatymo naujai redakcijai, nagrinėdamas asmens skundus, inspektorius papildomai turi išsiaiškinti, ar asmuo nėra pateikęs pareiškimo dėl to paties klausimo teismui.

Aptartos naujos Viešojo administravimo įstatymo nuostatos žmogaus teisių gynimo visuomenės informavimo priemonėse aspektu vertintinos skeptiškai: joms įsigaliojus tam tikra apimtimi yra ribojama asmens galimybė vienu metu naudotis teisiniu ir neteisiniu teisių gynimo būdais.

Žurnalistų etikos inspektoriui, kaip ir kitoms institucijoms, padedančioms užtikrinti žmogaus teises, tenka labai didelė atsakomybė. Jo, kaip pareigūno, pagalba valstybė užtikrina tiek konstitucinės teisės turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti apsaugą, tiek asmens teisių ir visuomenės interesų žiniasklaidoje įgyvendinimą.

Nepaisant aptartų problemų, susijusių su asmens teisių gynimu masinėse informavimo priemonėse, žurnalistų etikos inspektorius pagal savo kompetenciją užtikrina visuomenės informavimo teisės normų laikymąsi, savo sprendimais prisideda prie šių teisės normų taikymo praktikos. Todėl žmogaus teisių visuomenės informavimo priemonėse apsaugos mechanizmas pakankamai sėkmingai veikia.

²⁹ Žurnalistų etikos inspektoriaus 2005 metų veiklos ataskaita. // www.zeit.lrs.lt

Skundų nagrinėjimas Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje reikalauja itin kruopštaus ir kvalifikuoto teisinio, analitinio darbo. Vykdydamas Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. gegužės 2 d. nutarimą Nr. X-586 „Dėl Žurnalistų etikos inspektoriaus 2005 metų veiklos ataskaitos“ (Žin., 2006, Nr. 51-1862), inspektorius skyrė didelį dėmesį siekdamas kokybiškesnio skundų nagrinėjimo – tai patvirtina tiek lyginamoji skundų tyrimo statistika (žr. lentelę Nr. 1), tiek teismų nutarčių dėl inspektoriaus priimtų ir apskustų sprendimų skaičius.

4. NEPILNAMEČIŲ APSAUGA NUO NEIGIAMO VIEŠOSIOS INFORMACIJOS POVEIKIO

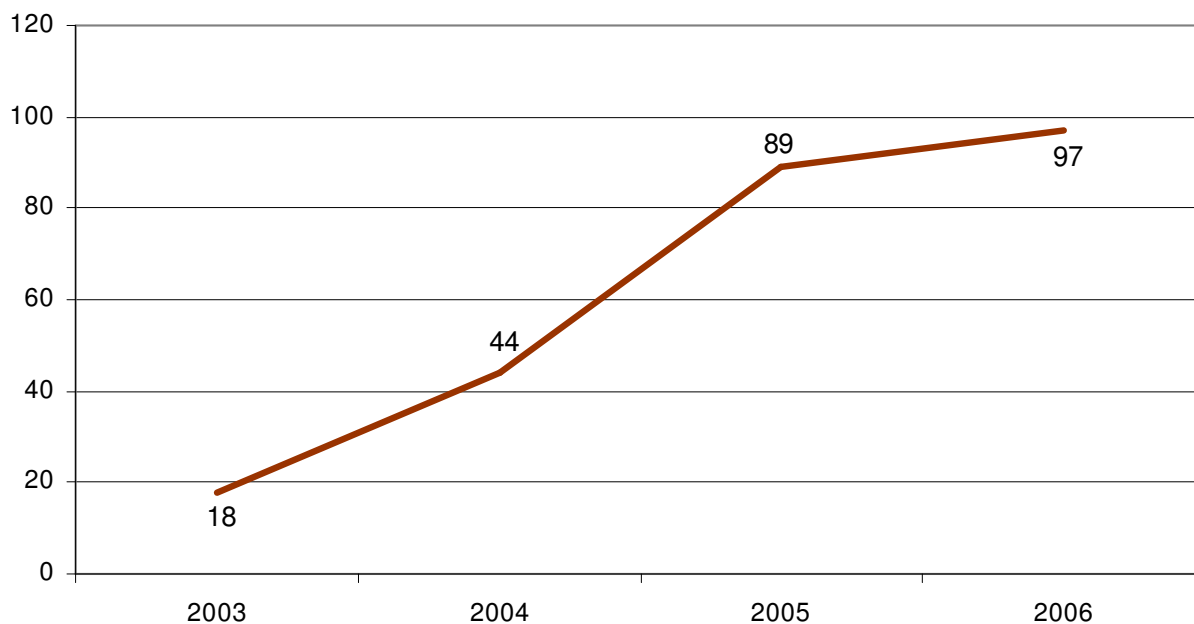
4.1. ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIAUS ĮGALIOJIMŲ ĮGYVENDINIMAS

2006 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojęs naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymas (Žin., 2006, Nr. 82-3254) papildė žurnalistų etikos inspektoriaus funkcijas ir praplėtė jo veiklos ir kompetencijos ribas. Tačiau įgyvendindamas savo funkcijas nepilnamečių apsaugos srityje inspektorius vadovaujasi specialiuoju teisės aktu – Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymu. Įsigaliojus šiam įstatymui (2002 m. rugsėjo 18 d., Žin., 2002, Nr. 91-3890), įstatymo įgyvendinimą lydintiems kitiems įstatymams (Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso straipsnių papildymo įstatymas, 2003 m. spalio 31 d., Žin., 2003, Nr. 102-4581) bei poįstatyminiams teisės aktams (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 681, įsigaliojęs 2004 m. birželio 6 d., Žin., 2004, Nr. 89-3281) žurnalistų etikos inspektorius iki 2005 metų vidurio netaikė administracinio poveikio priemonių – nesurašinėjo administracinių teisės pažeidimų protokolų, nenagrinėjo šių pažeidimų bylų, apsiribodamas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatų aiškinimu bei visuomenės ir žiniasklaidos šviečiamąja veikla.

Inspektoriaus priežiūros sričiai tenka pažeidimų spaudoje ir internete nustatymas, analizavimas ir tyrimas. Visus pažeidimus pirmiausiai kruopščiai tiria ekspertų grupė, jos išvadų pagrindu inspektorius priima sprendimus ir įgyvendina administracines funkcijas.

Diagrama Nr. 4

Pažeidimų skaičius nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje 2003-2006 m.

Laikytasi ir šiuo metu yra laikomasi nuostatos, kad administracinių poveikio priemonių taikymas saviraiškos laisvės srityje – kraštutinė priemonė, taikoma tik išnaudojus visas kitas poveikio galimybes.

Inspektorius sprendimai dėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo – pagrindas Lietuvos radijo ir televizijos komisijai pagal kompetenciją skirti administracinio poveikio priemonės transliuotojui, pažeidusiam šio įstatymo nuostatas.

Administracinio poveikio priemonių taikymas visuomenės informavimo sferoje – nepopuliarus darbas. Nors priimti sprendimai yra dažnai skundžiami, o teisybės paprastai ieškoma iki paskutinės instancijos teismo, vis dėl to šis darbas prasmingas dviem aspektais: 1) viešosios informacijos rengėjai, žurnalistai skatinami skirti didesnę dėmesį žmogaus teisėms ir nepilnamečių apsaugai nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio; 2) formuojasi įstatymo praktinio įgyvendinimo ir teismų praktika.

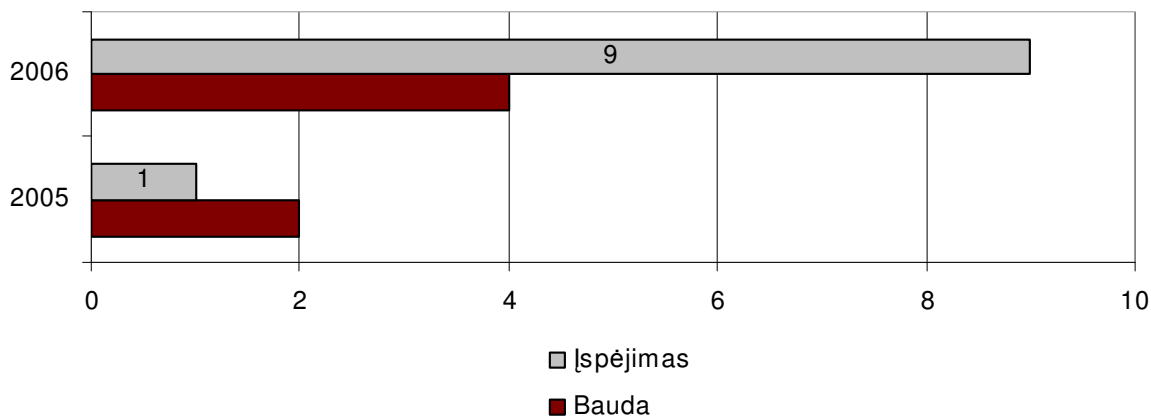
Įgyvendindamas savo įgaliojimus nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje, žurnalistų etikos inspektorius per atsiskaitomąjį laikotarpį aktyviai vykdė administracinės jurisdikcijos funkcijas. 2006 m. buvo išnagrinėta 13 administracinių teisės pažeidimų bylų dėl visuomenės informavimo priemonėse padarytų Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimų. Už visuomenės informavimo priemonės turinį atsakingiems asmenims paskirtos administracinės nuobaudos: 9 įspėjimai ir 4 baudos (žr. diagramą Nr. 5, 6, 44-45 psl.). Administracinių poveikio priemonių taikymas, lyginant su 2005 m., padidėjo daugiau nei keturis kartus (žr. ten pat).

Administracinio poveikio priemonės, pritaikytos už draudžiamos skelbti informacijos (susijusios su asmens duomenų paskelbimu), apibrėžtos Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 5 straipsnio 1 dalyje, paviešinimą.

Administracinės nuobaudos paskirtos laikraščių „Panevėžio balsas“, „L.T.“ (2 kartus), „Šiaurės rytai“, „Gimtoji žemė“, „Anykšta“, „Akistata“, „Panevėžio rytas“, „Ukmergės žinios“, „Lietuvos žinios“, „Respublika“, naujienų portalo „Delfi“ vyriausiesiems redaktoriams, portalo „Alfa.lt“ administracijos direktoriui. Laikraščio „Anykšta“ redaktorė žurnalistų etikos inspektorius nutarimą paskirti baudą apskundė teismui. Tiek Vilniaus apygardos administracinis teismas, bylą nagrinėjęs pirmąją instanciją, tiek apeliacine tvarka ją išnagrinėjęs Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas redaktorei paskirtą nuobaudą paliko galioti.

Diagrama Nr. 5

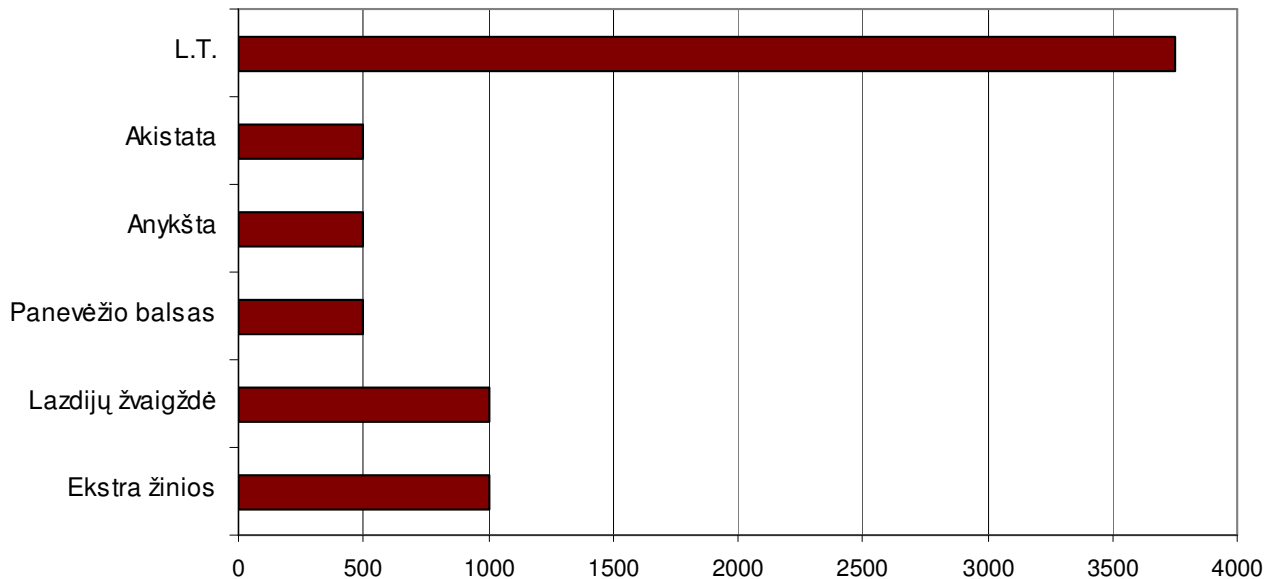
Administracinių poveikio priemonių taikymas 2005-2006 m.

Ribojamos skelbti informacijos paviešinimo atveju atsakingiems už visuomenės informavimo priemonės turinį asmenims skirti įspėjimai pagal Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymą.

Diagrama Nr. 6

2005-2006 m. periodiniams leidiniams paskirtos baudos (litas)

Gausėjanti administracinės atsakomybės taikymo praktika žurnalistų etikos inspektoriaus veikloje yra pozityvus veiksnys, užtikrinantis didesnę nepilnamečių apsaugą nuo jiems žalingos informacijos. Tačiau didžiausia problema išlieka ta pati, kaip ir 2005 metais. Daugiausia pažeidimų nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje padariusios visuomenės informavimo priemonės – laikraščio „Lietuvos rytas“ – vyriausiasis redaktorius, kuris yra administracinė atsakomybėn trauktinas asmuo už minėtų pažeidimų padarymą, per atsiskaitomąjį laikotarpį taip ir nebuvo patrauktas administracinė atsakomybėn.

Inspektoriaus 2005 m. lapkričio 9 d. prašymas, adresuotas policijos generaliniam komisariui, pristatyti laikraščio vyriausiąjį redaktorių G. Vainauską į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą, kur jam ne kartą turėjo būti surašomas administracinio teisės pažeidimo, numatyto Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214¹⁹ straipsnyje, protokolas, tapo istorija ir tarpinstituciniu su(at)sirašinėjimu. Šioje nuo 2005 metų lapkričio mėnesio trunkančioje istorijoje įdomios kelios detalės. Pirma, atsakingų policijos pareigūnų neatsakingi atsakymai, kodėl šie negalintys pristatyti administracinė atsakomybėn traukiamo asmens ir, antra, – pastarojo asmens argumentai, kad „vyriausiasis redaktorius“ iš tiesų nėra vyriausiasis redaktorius.

2005 m. lapkričio 14 d. policijos generalinis komisaras, atsakydamas į žurnalistų etikos inspektoriaus 2005-11-09 prašymą pristatyti administracinė atsakomybėn traukiamą asmenį, savo rašte nurodė, kad administracinė atsakomybėn traukiamą asmenį pristatyti į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą nėra teisinio pagrindo, kadangi jam šaukimas atvykti protokolo surašymui asmeniškai nebuvo įteiktas, be to, jis įteiktas ne gyvenamosios vietos adresu.

Nesutikdamas su tokia išvada, inspektorius pakartotinai kreipėsi į policijos generalinį komisarą, nurodydamas, jog, nepateikus teisiškai pagrįsto atsakymo, policijos pareigūnų atsisakymą pristatyti

administracinę atsakomybę traukiamą asmenį skųs įstatymų nustatyta tvarka. Pakartotinai išnagrinėjęs inspektoriaus rašte keliamus klausimus, prašymą pristatyti G. Vainauską į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą generalinis policijos komisaras persiuntė nagrinėti Vilniaus miesto vyriausiajam policijos komisariatui.

2005 m. gruodžio 7 d. rašte Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato viršininkas žurnalistų etikos inspektoriui nurodė, jog atsižvelgiant į klausimo sudėtingumą, oficialaus Administracinių teisės pažeidimų kodekso normų aiškinimo bei vieningos teisininkų nuomonės atvedinimo (ne *pristatymo*, kaip buvo nurodyta žurnalistų etikos inspektoriaus rašte – R. G. past.) klausimu nebuvimą, atvedinimo vykdymą atidės, kol bus gauta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo konsultacija.

Nesulaukęs atsakymo, 2006 m. kovo 23 d. raštu inspektorius pakartotinai kreipėsi į Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato viršininką, prašydamas nurodyti, ar buvo gauta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo konsultacija ir, jei taip, supažinti su jos turiniu ir pranešti, kokių priemonių buvo imtasi dėl inspektoriaus ankstesniame rašte, t.y. 2005-11-09, keliamo klausimo dėl laikraščio „Lietuvos rytas“ vyriausiojo redaktoriaus pristatymo į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą.

2006 m. balandžio 27 d. rašte laikinai einantis Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato viršininko pareigas pareigūnas informavo, kad oficialaus Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išaiškinimo pristatymo, kaip procesinės teisinės priemonės, klausimu nebuvo gauta. Nors rašte nurodyta, jog žurnalistų etikos inspektorius, būdamas pareigūnas, pats turi teisę pristatyti administracinę atsakomybę traukiamą asmenį protokolo surašymui, toliau pažymima, kad nepaklusimo Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos pareigūnams atveju inspektorius turi teisę kviesti į pagalbą policijos pareigūnus. Rašte pakartojama, kad įrodyti G. Vainausko vengimą atvykti į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą byloje nėra pakankamai duomenų.

Nuo 2006 m. birželio mėnesio susirašinėjimas tais pačiais klausimais vyko ir su „Lietuvos ryto“ vyriausiuoju redaktoriumi G. Vainausku.

2006 m. birželio 6 d. žurnalistų etikos inspektoriui atsiųstame pareiškime G. Vainauskas, patvirtindamas, jog yra gavęs inspektoriaus kvietimą 2006-06-08 atvykti protokolo surašymui į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą, nurodė, kad pagal UAB „Lietuvos rytas“ įstatus jis nėra įpareigotas atsakyti už dienraščio „Lietuvos rytas“ turinį. Taip pat nurodyta, kad tokio įpareigojimo jam nėra davusi ir UAB „Lietuvos rytas“ valdyba, veikianti pagal bendrovės įstatus. Todėl, anot G. Vainausko, jis nėra tas asmuo, kuriam galėtų būti surašytas administracinio teisės pažeidimo, numatyto LR ATPK 214¹⁹ straipsnyje, protokolas.

Tokia laikraščio redakcijos pozicija laikytina nepagrįsta atsižvelgiant į Visuomenės informavimo įstatymo 52 straipsnio 1 dalį, kurioje numatyta, kad už šio ir kitų įstatymų, Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, reglamentuojančių viešosios informacijos rengimą, pažeidimus, taip pat už įstatymų nustatytos viešosios informacijos platinimo tvarkos pažeidimus atsako viešosios informacijos rengėjas ar platintojas šio ir kitų įstatymų nustatyta tvarka. Visuomenės informavimo įstatymo 23 straipsnio 8 dalis nustato pareigą viešosios informacijos rengėjui ar jo dalyviui paskirti asmenį, atsakingą už visuomenės informavimo priemonės turinį: „Kiekvienas viešosios informacijos rengėjas ar jo dalyvis turi paskirti asmenį (vyriausiąjį redaktorių, redaktorių, laidos vedėją), kuris atsako už visuomenės informavimo priemonės turinį“.

Kadangi įstatymai turi aukščiausią juridinę galią, formuluoja bendrąsias teisės normas, jie turi viršenybę prieš kitus teisės aktus. Pastarieji turi būti priimami remiantis įstatymais ir jiems neprieštarauti. UAB „Lietuvos rytas“ įstatatai yra poįstatyminis, individualus teisės aktas, negalintis prieštarauti, pakeisti ar sukurti naujas bendrojo pobūdžio teisės normas. Todėl laikraščio „Lietuvos rytas“ redakcijos politika kurį laiką reiškė tai, kad „Lietuvos ryto įstatymai“ turi aukštesnę juridinę galią už Lietuvos Respublikos įstatymus.

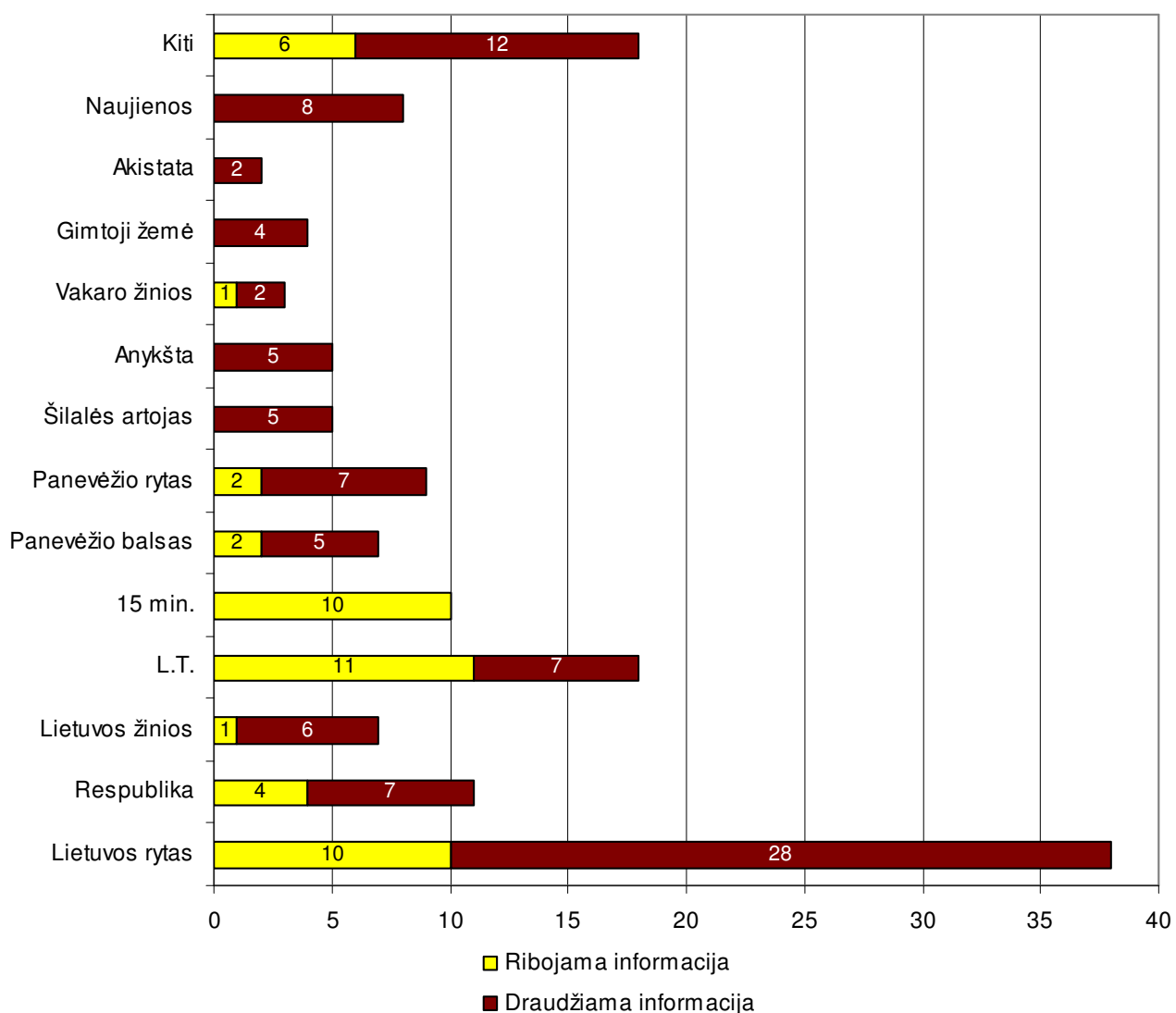
Situacijai nesikeičiant, 2006 m. rugsėjo 27 d. inspektorius raštu kreipėsi į UAB „Lietuvos rytas“ valdybą dėl laikraščio vyriausiojo redaktoriaus veiksmų įvertinimo.

2006 m. spalio 16 d. rašte UAB „Lietuvos rytas“ valdybos pirmininkas V. Strimaitis informavo, kad inspektoriaus 2006-09-27 rašte iškelti klausimai bus apsvarstyti valdybos posėdyje.

Nors apie UAB „Lietuvos rytas“ valdybos sprendimą inspektorius nebuvo informuotas, 2007 m. sausio mėnesį gautame laikraščio „Lietuvos rytas“ vyriausiojo redaktoriaus G. Vainausko 2006-12-27 įsakyme pažymima, kad pagal Visuomenės informavimo įstatymo 22 straipsnio 7 dalį, atsakingu už dienraščio „Lietuvos rytas“ turinį skiriamas vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas Feliksas Telksnys.

Diagrama Nr. 7

Draudžiamos ir ribojamos skelbti informacijos paskelbimo atvejai spaudoje 2006 m.

Atrodytų, jog situacija dėl atsakomybės subjekto UAB „Lietuvos rytas“ leidžiamame dienraštyje „Lietuvos rytas“ paaiškėjo, tačiau svarbu pažymėti, kad iki minėto įsakymo įsigaliojimo, atsakingas už dienraščio turinį pagal Visuomenės informavimo įstatymo 22 straipsnio 7 dalies nuostatas buvo vyriausiasis redaktorius (taip nurodoma laikraščio metrikoje) UAB „Lietuvos rytas“ vadovas G. Vainauskas. Tuo tarpu ataskaitiniu laikotarpiu „Lietuvos ryte“ Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimu užfiksuota daugiausia iš visų visuomenės informavimo priemonių – 38 (žr. diagramą Nr. 7, 47 psl.), 2005 m. – šių pažeidimų skaičius buvo 17.

Nuo 2006 m. rugsėjo 19 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 263 straipsnio 1 dalies pakeitimo įstatymui (Žin., 2006, Nr. 102-3937) teisės norma, numatanti administracinę atsakomybę traukiamo asmens pristatymą administracinio teisės pažeidimo protokolui surašyti, buvo patikslinta aiškiai įvardinus policijos pareigūnus kaip subjektus, kuriems pavedama vengiančius atvykti protokolo surašymui asmenis pristatyti į teisę surašyti protokolą turinčio pareigūno buveinę.

Atsižvelgdamas į aukščiau aptartas aplinkybes, 2007 m. kovo 1 d. žurnalistų etikos inspektorius pakartotinai kreipėsi raštu į Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato viršininką dėl administracinę atsakomybę traukiamo asmens – laikraščio „Lietuvos rytas“ vyriausiojo redaktoriaus pristatymo į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą.

2007 m. kovo 13 d. gautame Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato Trečiojo policijos komisariato viršininkės rašte atsakoma, jog pristatyti G. Vainauską į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą nėra galimybės, kadangi nustatyta, jog jis yra išvykęs iš Lietuvos Respublikos. Taip pat pranešta, kad apie pristatymo galimybę bus papildomai informuota.

Aptarus vieno didžiausių Lietuvos rinkoje dienraščio „Lietuvos rytas“ redakcijos politiką nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio klausimais, peršasi išvada, kad žurnalistų etikos inspektoriaus įgaliojimų nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje vykdomas tam tikrų leidinių atžvilgiu yra priklausomas nuo tinkamo kitos institucijos – policijos – funkcijų atlikimo. Tačiau ši groteskiška ir nepajudinama situacija padiktuoja savas išvadas. Pirma, dienraščio „Lietuvos rytas“ vyriausiojo redaktoriaus nuolatinis nebuvimas redakcijoje ne tik netrukdo leisti ir redaguoti šį dienraštį, bet galbūt padeda. Antra, „Lietuvos ryto“ teisės aktai kurį laiką buvo aukštesnės juridinės galios už Lietuvos Respublikos įstatymus, todėl Lietuvos Respublikos įstatymus yra lengviau keisti taip, kad jie neprieštarautų UAB „Lietuvos rytas“ teisės aktams. Trečia, faktiškai iki 2006 m. gruodžio 27 d. „Lietuvos rytas“ nebuvo paskyręs asmens atsakingo už visuomenės informavimo priemonės turinį, nors laikraščio metrikoje tokiu asmeniu buvo pristatomas G. Vainauskas – tai reiškia, kad informacija apie atsakingą už leidinio turinį asmenį pagal Visuomenės informavimo įstatymo principus „neatitiko tikrovės“. Ketvirta, esant tokiai situacijai, „Lietuvos rytui“ vienintelė išeitis – kreiptis į įstatymų leidėją su prašymu, kad būtų priimta Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pataisa, kurioje būtų numatyta, kad „Šio įstatymo reikalavimai taikomi visiems be išimties viešosios informacijos rengėjams ir skleidėjams <...> išskyrus UAB „Lietuvos rytas“ leidžiamą dienraštį „Lietuvos rytas“ <...>“.

Kalbant plačiau apie leidinių politiką nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje, išsiskiria ne tik „Lietuvos rytas“. Kaip rodo įstatymo, saugančio nepilnamečius nuo jiems žalingo informacijos poveikio, pažeidimų statistika, šios kategorijos pažeidimais pastaruoju metu išsiskiria ir laikraštis „L.T.“ (žr. diagramą Nr. 5).

4.2. „NEPILNAMEČIŲ TEMOS“ KOLIZIJOS ŽINIASKLAIDOJE

Žurnalistų etikos inspektorius yra pagrindinė institucija, kuriai pavesta Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo priežiūra, kaip viešosios informacijos rengėjai, platintojai, savininkai bei žurnalistai vykdo savo įsipareigojimus. Kaip rodo Žurnalistų etikos

inspektorius tarnybos statistiniai duomenys, nustatytų pažeidimų nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje 2003-2006 m. skaičius nuolat augo (žr. lentelę Nr. 2, 52 psl.), tačiau šio skaičiaus augimas turėtų būti vertinamas atsižvelgiant į aplinkybę, jog 2003-2004 m. Žurnalistų etikos inspektorius administraciniai gebėjimai neleido užtikrinti efektyvios stebėsenos šioje srityje. Tuo tarp 2005-2006 m. ši veiklos sritis buvo sustiprinta, 2006 m. įsteigtas Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyrius, kurio pagrindinė užduotis – stebėti pažeidimus nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje.

Daugiausia pažeidimų nepilnamečių apsaugos srityje padaroma skelbiant neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančią viešąją informaciją, susijusią su nepilnamečio asmens duomenimis. Draudimas skelbti šia informaciją numatytas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 5 straipsnyje (žr. lentelę Nr. 2, 52 psl.).

Duomenimis, pagal kuriuos galima nustatyti nepilnamečio asmens tapatybę, laikomi toje visuomenės informavimo priemonėje paskelbti duomenys, kurių visumos pakanka tam, kad nepilnamečio kaimynai, draugai ar kiti asmenys iš nepilnamečio aplinkos galėtų jį atpažinti, identifikuoti kaip įtariamąjį padarius nusikaltimą, kaltinamąjį, teisiamąjį, nuteistąjį ar nuo nusikalstamos veikos ar kitų teisės pažeidimų nukentėjusį asmenį. Itin svarbu, kad nepilnamečis, tapęs smurto auka ar pažeidęs įstatymus, būtų apsaugomas nuo jo tapatybės viešinimo žiniasklaidoje. Toks įstatymo reikalavimas vis dar sunkiai suvokiamas viešosios informacijos rengėjams ir skleidėjams. Visuomenės informavimo priemonės viešina nepilnamečio ir jo šeimos privataus gyvenimo detales, neigiamame socialiniame kontekste pateikia nuotraukas ar filmuotą medžiagą ir tapatybę identifikuojančius duomenis, tuo būdu žemindamos nepilnamečio orumą ir pažeisdamos jo teisėtus interesus.

Dažniausiai žiniasklaidoje atspindimi tokie neigiami socialiniai reiškiniai kaip nusikaltimai, kiti teisės pažeidimai, smurtas, nesantaika, girtavimas.³⁰ Todėl pagrindinės šiandieninės spaudos temos, kurių niekaip neatsisakoma ir neišsižadama, vis tos pačios – nusikaltimai, smurtas, prievarta.

Publikacijose pakankamai smulkiai aprašomi nužudymai, kaip tėvai arba kiti šeimos nariai smurtauja prieš vaikus, kaip dažnai patys nepilnamečiai tampa žiaurių nusikaltimų vykdytojais, kaip vieni iš kitų tyčiojasi. Smurtas žiniasklaidoje turi poveikį nepilnamečiams, pasireiškiantį smurtiniais veiksmais mokykloje, tarp bendraamžių, visuomenėje. Jaunas žmogus mokosi iš jį supančios aplinkos (tėvų, bendraamžių, žiniasklaidos).

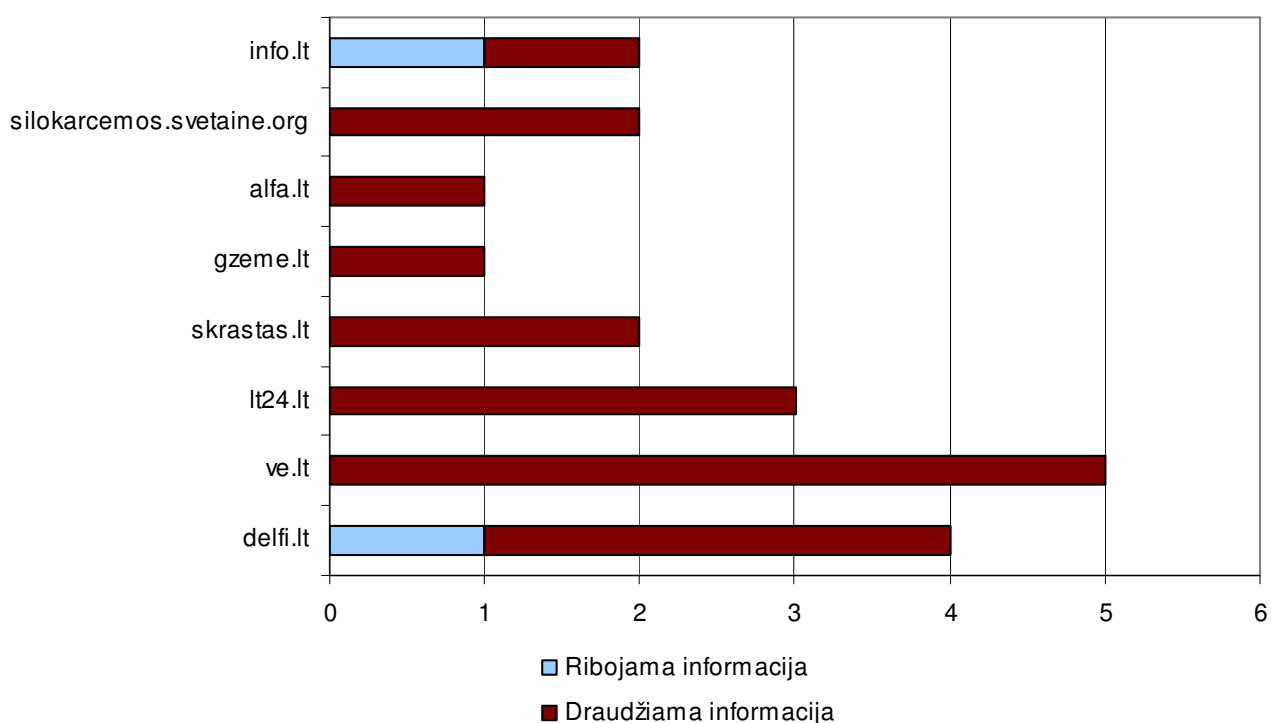
³⁰ Eilė šių pažeidimų nustatyta laidose: „Nomeda“ (TV3, 2005-11-28, 17.40 val., 2006-01-04, 17.40 val., 2006-01-06, 17.40 val., 2006-06-05, 17.40 val.) bei „TV pagalba“ (TV3, 2005-11-30, 20.00 val.), taip pat publikacijose „Ar bėdavosi, ar tylėsi – rezultatas tas pats“ („Šilalės artojas“, 2006-09-19, Nr. 70/6350; 2006-10-10, Nr. 76/6356), „Tėvai mane pragėrė“ (www.alfa.lt, 2006-11-02, „T.T.“, 2006-11-02, Nr. 201; www.lt24.lt, 2006-11-02), „Palangiškio nužudymu įtariamą gimnazistą“ („Klaipėda“, 2005-10-26, interneto vartai www.delfi.lt, 2005-10-26), „Norėjo, kad pinigus gražintų mokykla“ („Naujienos“, 2004-03-25), „Senelio mušta mergytė prašosi į vaikų namus“ („Anykšta“, 2006-03-04, Nr. 25/7574), „Skaudi akistata su policininkais“ (Lietuvos rytas“, 2006-03-09, Nr. 56/4623), „Kumštis – nenuginčijamas policininkų argumentas“ („Lietuvos rytas“, 2006-03-14, Nr. 59/4626), „Automobilis virto mėsmale“ („L.T.“, 2006-04-19, Nr. 38), „Automobiliai ir vartėsi ir liepsnojo/ Perpildytu automobiliu BMW jaunuoliai lėkė į mirtį“ („Lietuvos rytas“, 2006-04-19, Nr. 88/4655), „Smūgiai – ir dukrai, ir anūkei“ („Lietuvos rytas“, 2006-03-27, Nr. 70/4637), „Peilio dūris nutraukė moksleivio gyvybę“ („Lietuvos rytas“, 2006-05-02, Nr. 98/4665), „16-mečio žūtis išryškino jaunimo nesaugumo problemas“ (laikraščio „Gimtoji žemė“ interneto tinklalapis www.gzeme.lt, 2006-05-04), „Šokių vakaras šešiolikmečiui buvo paskutinis“ („Ukmergės žinios“, 2006-05-04, Nr. 48/1022), Aiškėja Lančiūnavos tragedija („Lietuvos žinios“, 2006-09-22, Nr. 217/11553), „Iš kapinių – į areštinės kamerą“ („Lietuvos rytas“, 2006-09-22, Nr. 217/4784), „Dėl mažametės mirties įtariamą patėvis“ („Respublika“, 2006-09-22, Nr. 215/4970), „Mįslė kaimui – kodėl tylenis tapo mergaitės žudiku“ („Lietuvos rytas“, 2006-09-23, Nr. 218/4785), „Nepilnamečiai bėgliai atsidūrė už grotų“ („Lietuvos rytas“, 2006-09-13, Nr. 209/4776), „Žudiko šešėlis krito ant nepilnamečio“ („Panevėžio rytas“, 2006-09-08, Nr. 202/3886), Šešiolikmetis prisipažino nužudęs senutę“ („Panevėžio balsas“, 2006-09-12), „Pasvalio raj. 16-metis prisipažino nužudęs senutę“ (internetu portalas www.delfi.lt, 2006-09-12), „Nepilnamečis prisipažino nužudęs senutę“ („Panevėžio rytas“, 2006-09-12, Nr. 205/3889), „Šešiolikmetis senolė užmušė sunkiu raktu“ („Lietuvos rytas“, 2006-09-13, Nr. 209/4776), „Greta Šiaulių mokyklos – žiauri egzekucija“ („Lietuvos rytas“, 2006-09-29, Nr. 223/4790).

Vaikai, stebėdami demonstruojamą smurtą, išmoksta elgesio modelių, kuriuos, atsižvelgdami į konkrečias aplinkybes, patys pritaiko tinkamose situacijose. Taip pat krenta į akis tai, jog daugelis šias temas anonuojančių publikacijų perspausdinamos (skelbiamos) interneto tinklalapiuose (svetainėse). Manytina, kad per 2006 m. užfiksuotų Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimų internete (žr. diagramą Nr. 8) skaičius ateityje gali tik didėti.

Spauda, pateikdama publikacijas smurto prieš vaikus tema, ne vien tik informuoja apie įvyki, bet provokuoja pajauti baimę bei nerimą. Demonstruojama prievarta taip pat gali iššaukti kitą slopinantį veiksni – sumažinti jautrumą smurtui realiomis sąlygomis.

Diagrama Nr. 8

Draudžiamos ir ribojamos skelbti informacijos paskelbimo atvejai internete 2006 m.

Vaikai dažnai ima kopijuoti tai, kas daroma ekrane ir galvoja, kad smurtas – tai kasdienis juos supantis reiškinys. Labai svarbų vaidmenį smurto žiniasklaidos priemonėse mažinimui turi šeima. Vaikai be tėvų priežiūros žiūrintys smurtinius filmus tikroviškai priima tuos vaizdus ir patys linksta smurtauti. Tėvai tiesiogiai gali daryti įtaką tam vaizdai, kurį mato vaikas: aiškinti, ką vaikas mano apie televizijoje rodomą smurtą, kaip jį vertina. Nepilnamečiai, augantys jį palaikančioje aplinkoje, turi psichologiškai konstruktyvius santykius su tėvais, kitais suaugusiais, bendraamžiais, todėl yra atsparesni įvairiems išorės poveikiams. Ypač pažeidžiami tie nepilnamečiai, kurie auga asocialiose, psichologiniu požiūriu silpnose šeimose. Šiuos vaikus itin svarbu apsaugoti nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio. Nepilnametis, patekęs į žiniasklaidos akiratį neigiamos socialinės informacijos aplinkoje, taip pat atsiduria labai nepalankioje jo raidai situacijoje: formuojasi jam nepalanki aplinkinių nuomonė; tai gali turėti įtakos jo ir aplinkinių (tiek suaugusių, tiek bendraamžių) santykiams, kurie daro didelę įtaką jo asmenybės raidai, todėl šie santykiai, jų formavimosi ypatybės vėlesniu gyvenimo laikotarpiu gali trukdyti pasirinkti socialiai priimtinesnį ar tiesiog sveikesnį gyvenimo kelią. Pačių skaudžiausių temų jokių būdu nereikia nutylėti, bet apie jas reikia kalbėti tokiu būdu, kad nebūtų

pažeidžiamos nepilnamečių teisės, neigiamame socialinių reiškinių fone nebūtų atskleidžiama šių asmenų tapatybė.

Reikėtų akcentuoti, kad ataskaitiniu laikotarpiu nesumažėjo publikacijų, kuriose skelbiami save sužalojusio ar mėginusio tai padaryti, nusižudžiusio ar mėginusio nusižudyti nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę. Žurnalistų etikos inspektoriaus priimtas ir paskelbtas ne vienas sprendimas, kuriame konstatuojami šie pažeidimai spaudos leidiniuose.

Daugelyje publikacijų smulkmeniškai pateikiamos įvykių detalės, nusižudžiusių asmenų duomenys.³¹ Ekspertai šiuo klausimu atkreipia dėmesį, kad asmens savižudišką elgesį analizuojančiuose tyrimuose yra atskleista, kad kalbėjimas apie savižudybes gali skatinti rizikos grupių atsiradimą, nepilnamečiai sąmoningai ima svarstyti tokią dramatišką galimybę, jaučiasi beviltiškai, nežino, kaip spręsti problemas, nejučia turi socialinę ir psichologinę paramą.

Neprofesionalus ir neatsakingas savižudybės temos nagrinėjimas žiniasklaidoje gali turėti neigiamas pasekmes nepilnamečiams: skatinamas savižudiškas elgesys, formuojama nuostata, kad savižudybė yra būdas išspręsti problemas ar būti pastebėtam. Ankstesnėse ataskaitose ir analitinėse apžvalgose inspektorius yra pažymėjęs, kad informaciją apie savižudybes būtina pateikti trumpai, objektyviai, be detalių, santūriai, diskretiškai. Taip pat būtina pateikti prevencinio pobūdžio informaciją. Šiuo klausimu esama ir pastebėta teigiamų poslinkių ir pavyzdžių. Interneto tinklalapis www.delfi.lt (publikacija „Turkijoje, kaip įtariama, nusižudė studentė iš Lietuvos“, 2007-02-07; „Nėščia nepilnametė bandė nusižudyti“, 2007-02-13), skelbdamas informaciją apie savižudybę ir bandymą nusižudyti, taip pat pateikė informaciją skirtą savižudybių prevencijai (įvairių psichologinę pagalbą teikiančių tarnybų kontaktai). Kitame interneto tinklalapyje www.lrytas.lt (publikacijoje „Akimirkos po moksleivio savižudybės – sunkios ne tik artimiesiems“, 2007-02-06) pateiktoje publikacijoje nagrinėjama, kaip ir kokia pagalba turėtų būti suteikiama mokyklos bendruomenės nariams po jos auklėtinio savižudybės.

Seksualinė prievarta prieš vaikus – dar viena jautri socialinė ir moralinė problema. Tiek spaudoje, tiek televizijoje rasime informacijos beveik apie kiekvieną paaiškėjusį tokį faktą. Tačiau ir čia yra teigiamų poslinkių. Laidoje „Srovės“ (2007-02-12, 19.10 val.) buvo pasakojama apie Kazlų Rūdoje seksualinę prievartą patyrusią 11 metų mergaitę. Laidos vedėja, pradėdama pasakojimą apie šį kraupų įvykį, informavo žiūrovus, kad mergaitės vardas pakeistas, kad laidoje nebus rodoma daugumos žmonių veidų, kurie vienaip ar kitaip būtų susieti su nepilnamete ir tuo būdu būtų galima išsiaiškinti, kas yra ši nukentėjusioji. Šiuo atveju Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas nebuvo pažeistas, tačiau būtų svarbu, kad tokiose laidose ar publikacijose būtų analizuojamos tokio reiškinio priežastys, pagalbos vaikui, patyrusiam seksualinę prievartą, būdai ir metodai.

Žurnalistų etikos inspektorius priėmė nemažai sprendimų ir dėl ribojamos informacijos paskelbimo atvejų. Informacijos, priskirtinos ribojamos skelbti informacijos kategorijai, kriterijus nustato Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnis (žr. lentelę Nr. 2, 52 psl.). Šio įstatymo 6 straipsnyje pateikiamos išimtys, kuomet informacija, nors ir atitinkanti vieną iš minėtų ribojamos informacijos kriterijų, nėra priskirtina ribojamos skelbti informacijos kategorijai ir gali būti skelbiama be apribojimų.

³¹ „Keturiolikmetis visas paslaptis nusinešė į amžinybę“ („Panevėžio balsas“, 2006-01-17), „Keturiolikmetis savo gyvenimą baigė kilpoje“ („Lietuvos rytas“, 2006-01-17, Nr. 13/4580), „Paauglio savižudybė – kraupi mįslė“ („Panevėžio rytas“, 2006-01-17, Nr. 13/3697, interneto tinklalapis www.info.lt, 2006-01-30), „Mokyklos pažiba pasirinko mirtį“ („Lietuvos rytas“, 2006-03-08, Nr. 55/4622), „Iš kilpos Gintarą traukiau dantimis“ („L.T.“, 2006-03-15, Nr. 10), „Aistra vyresnei draugei nepilnametį pastūmėjo į pražūtį“ („Lietuvos rytas“, 2006-03-18, Nr. 63/4630), „Neįprastą porą išskyrė mirtis“ („Lietuvos rytas“, 2006-03-13, Nr. 58/4625), „Kai motinai belieka vaiko kapas“ („Akistata“, 2006-03-24, Nr. 22/1338), „Šešiolikmetį pražudė aistra dvidešimčia metų vyresnei moteriai“ („Šiaurės rytai“, 2006-03-14, Nr. 29/85), „Tragiška neįprastos poros meilės atomazga“ („Akistata“, 2006-03-21, Nr. 21/1337), „Prie karsto – ašaros ir žaibai“ („Panevėžio rytas“, 2006-03-16, Nr. 61/3745)

Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos skelbimas visuomenės informavimo priemonėse 2006 m.

Visuomenės informavimo priemonė	Svarstyta	Įstatymo 4 straipsnio pažeidimai (pagal atskirus punktus)										Įstatymo 5 straipsnio pažeidimai (pagal atskirus punktus)					Iš viso pažeidimų	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	4	Iš viso		
Akistata	2										0	2		2		4	4	
Anykšta	2										0	2		2	1	5	5	
Gimtoji žemė	2										0	2		2		4	4	
Kauno diena	1										0	1				1	1	
Lietuvos rytas	26		3	2			4			1	10	14	4	9	1	28	38	
Lietuvos žinios	5		1								1	4		2		6	7	
L.T.	22		4	5		1	1				11	3	1	2	1	7	18	
Luka (žurnalas)	2			1		1	1	1			4					0	4	
Mokyklos frontas	1										0				1	1	1	
Naujienos	1										0	1		3	4	8	8	
Panevėžio balsas	6			1			1				2	2	1	1	1	5	7	
Panevėžio rytas	5						2				2	2	2	3		7	9	
Pravda (žurnalas)	1					1					1					0	1	
Respublika	11		3				1				4	4	1	2		7	11	
Studentų era	1			1							1					0	1	
Šiaurės rytai	1										0		1			1	1	
Šilalės artojas	5										0			3	2	5	5	
Ukmergės žinios	1										0	1				1	1	
Vakaro žinios	2			1							1	1		1		2	3	
Varėnė	1										0					0	0	
15 min.	11		1	9							10					0	10	
Pažeidimai spaudoje	109	0	12	20	0	3	10	1	0	1	0	47	39	10	32	11	92	139
Alfa.lt	1										0			1		1	1	
Delfi.lt	4									1	1	1		2		3	4	
Gzeme.lt	1										0	1				1	1	
Info.lt	1						1				1		1			1	2	
Lt24.lt	2										0			2	1	3	3	
Silokarcemos.svetaine.org	1										0	1		1		2	2	
Skrastas.lt	1										0	1		1		2	2	
Ve.lt	3										0	2		2	1	5	5	
Pažeidimai internete	14	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2	6	1	9	2	18	20
BTV	3		1						3		4					0	4	
LNK	11	2	1		2		1	1	1		8					0	8	
Splius	1		1								1					0	1	
Tango TV	5	1	1		1			1			4	8				0	8	
TV3	12	1	1		1			1			4	1		5	3	9	13	
Pažeidimai televizijoje	32	4	5	0	4	0	1	3	4	0	4	25	1	0	5	3	9	34
Pažeidimai iš viso	155	4	17	20	4	3	12	4	4	1	5	74	46	11	46	16	119	193

Ribojamą informaciją, darančią neigiamą poveikį nepilnamečiams, draudžiama tiesiogiai skelbti ar platinti nepilnamečiams. Ji turi būti pateikiama tinkamu metu ir apie tai tinkamai išpėjus. Laidos rodymo laikas, klasifikavimas, indeksavimas, žymėjimas ir išpėjimai garsu ir (ar) vaizdu turi padėti informacijos gavėjams tinkamai pasirinkti programas ir išvengti nepageidaujamo jų poveikio fiziniam, protiniam bei moraliniam nepilnamečių vystymuisi.

Būtų galima apžvelgti dažniausiai pasitaikančius Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio pažeidimus, dėl kurių ataskaitiniu laikotarpiu žurnalistų etikos inspektorius priėmė sprendimus dėl erotinio pobūdžio informacijos skelbimo.³² Publikacijos, iliustruotos nuotraukomis, kuriose rodomi seksualiniai reikmenys, lytinis aktas, lytinio akto imitacija. Kokios gi galimos neigiamos pasekmės nepilnamečiams, skelbiant tokio pobūdžio informaciją?

Ekspertų nuomone, dėl tokios informacijos srauto vaikas gali patirti baimę, ateityje gali formuotis neigiamas jo požiūris į seksualinius santykius, paskatinti ankstyvus lytinius santykius, padėtis formuotis nuostatai, kad seksualiniai santykiai niekaip nesusiję su meile, artimais santykiais, santuoka.

Ne mažesnė problema kyla tuomet, kai laikraščių publikacijos iliustruojamos mirusių arba žiauriai sužalotų žmonių kūnais.³³ Tokią informaciją Nepilnamečių apsaugos įstatymas taip pat riboja, išskyrus atvejus, kai toks kūno rodymas reikalingas tapatybei nustatyti. Dėl savo poveikio nepilnamečiams ir visuomenei, tokia informacija dažnai pažeidžia ne tik Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatas. Neretai ji peržengia etikos ir padorumo ribas, pažeidžia konkrečių asmenų, jų artimųjų teises. Tokiais atvejais, anot ekspertų, viešosios informacijos rengėjai diegia abejotinas vertybes: nepagarbą mirusiam kūnui, žmogaus kūnui, taip pat formuojamas jėgos kultas, skatinamas agresyvumas, ypač pasireiškiantis tarp nepilnamečių.

Neigiamą įtaką nepilnamečiams ir jų vystymuisi gali skatinti ir „blogoji“ animacija. Per 2006 m. prie žurnalistų etikos inspektorius veikianti ekspertų grupė įvertino nemažai animacinių serialų. Įvertinusi animacinius serialus „Tutenšteinas“, „Zombių viešbutis“, „Pokemonai“, „Hipermeno nuotykių“, „Digimonai“ ekspertų grupė konstatavo, kad juose skleidžiama informacija nepriskirtina neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kategorijai, tačiau išreiškė susirūpinimą dėl vaikams rodomų animacinių filmų meninės kokybės.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo praktinio taikymo problemoms aptarti Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba organizuoja praktinius seminarus viešosios informacijos rengėjams, žurnalistams. Seminarų tikslas – kartu su visuomenės informavimo priemonių atstovais, viešosios informacijos rengėjais, vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistais aptarti Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo taikymo praktinėje žurnalistų veikloje problemas, panagrinėti atsakomybės už nepilnamečių teisių pažeidimus atsiradimo

³² Publikacijose: „Vilniečiai sekso reikmenų parduotuvėse neberausta („15 min.“, 2006-02-14, Nr. 114), „Meilės aforizmai: tiesos tik suaugusiesiems“ („Panevėžio balsas, 2006-02-04, Nr. 28), „Kūniškų malonumų pasaulis...“ („Studentų era“, 2006-04-19, Nr. 21/25), „Malšinti sekso alkio – į aklius pasimatymus“ („Lietuvos ryto“, priedas „Gyvenimo būdas, 2006-06-10, Nr. 23/646), „Visai Lietuvai – nuoga Solveiga“ („L.T.“, 2006-10-24, Nr. 194), „Baikerių sezono uždarymas: Tutkus ir nuoga krūtinė“ („L.T.“, 2006-10-09, Nr. 181), „Profesija: sekso darbininkai“ („TV antena“, 2006 m. spalio 7-13 d.), „Ištvirkėlių puota/Nuodėmių vakarėlyje – sekso žaidimai“ („L.T.“, 2006-11-06, Nr. 204), „Geriausios sekso pozos“ („15 min.“ 2006-08-18, Nr. 124/207; 2006-08-25, Nr. 129/212; 2006-09-01, Nr. 134/217; 2006-09-08, Nr. 139/222; 2006-09-15, Nr. 144/227; 2006-09-22, Nr. 149/232; 2006-09-29, Nr. 154/237; 2006-10-06, Nr. 159/242)

³³ Publikacijose: „Meilė, mirtis ir pinigai Ofšorų salyne“ („Ekstra“, 2005 11 14-20, Nr. 46), „Bankų prievaizdo reformas nutraukė šūviai“ („Respublika“, 2006-09-15, Nr. 210/4965), „Po nužudymo Maskvoje liko gausybė mįslių“ („Lietuvos rytas“, 2006-09-16, Nr. 212/4779), „Po virtinės klaidų – piloto mirtis“ („L.T.“, 2006-10-23, Nr. 193), „Mirtini šūviai aidėjo vidury dienos“ („Lietuvos rytas“, 2006-10-19, Nr. 240/4807), „Vyrų santykius aiškino šaudydami“ („Lietuvos žinios“, 2006-10-19, Nr. 240/11576), „Per gaujų konfliktą nušautas „agurkinis“ („Respublika“, 2006-10-19, Nr. 239/4994), „Kaune vėl šaudoma“ („L.T.“, 2006-10-19, Nr. 190), „Nušovė, nes gynėsi?!“ („L.T.“, 2006-10-20, Nr. 191), „Žudikų taikiklyje – bankininkai“ („Lietuvos rytas“, 2006-10-12, Nr. 234/4801).

priežastis, paliesti kitas nepilnamečių apsaugos visuomenės informavimo srityje problemas.³⁴ Tokie seminarai numatomi ir kituose Lietuvos regionuose bei apskričių centruose.

Taip pat svarbu, kad per ataskaitinį laikotarpį viešosios informacijos rengėjai patys dažniau kreipėsi į žurnalistų etikos inspektorius dėl išankstinio laidos ar publikacijos įvertinimo Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos įstatymo požiūriu. Taip buvo išvengta įstatymo pažeidimų ir viešo jų paskelbimo. Ne kartą į žurnalistų etikos inspektorius kreipėsi TV3 (UAB „Tele-3“) laidos „TV pagalba“ rengėjai, susitikta su laidos „Nomedas“ kūrėjais, dėl išankstinio įvertinimo kreipėsi UAB AZ COMMUNICATIONS, UAB „Baltijos televizija“, IĮ „Apsęga“.

Visuomenės informavimo veikloje svarbu ne tik skleidžiamos informacijos turinys, bet ir jos pateikimo būdas. Nepilnamečiai, skirtingai nei suaugusieji, dar neturi atitinkamo patyrimo, todėl yra jautresni negatyviam informacijos fonui. Informaciją būtina pateikti taip, kad ji visuomenėje vaidintų teigiamą vaidmenį.

Siekiant kuo efektyviau įgyvendinti nepilnamečių apsaugą nuo jiems žalingos informacijos būtina stiprinti žiniasklaidos atstovų, atsakingų valstybės pareigūnų, specialistų bendradarbiavimą, teisiškai šviesti visuomenę, diegti tiek savikontrolės mechanizmus, tiek tėvų atsakomybės svarbą.

Vis dažniau (taip atrodo iš tokių publikacijų skaičiaus) įvyksta žiaurūs nepilnamečių nusikaltimai, todėl iš vienos pusės būtų nesuprantama, jei mes keltume klausimą apskritai dėl „nepilnamečių temos“ neleistinumo – priešingai, įstatymo reikalavimų vykdymas neužkerta kelio giliems žurnalistiniams tyrimams, kurie atskleistų sudėtingas ir persipynusias šių nusikaltimų priežastis, psichologines ir socialines problemas, kurios rūpi visuomenei.

Visuomenės informavimo priemonėse turi būti išlaikoma pusiausvyra tarp žiniasklaidos (saviraiškos) laisvės ir kitų asmens – tiek suaugusio, tiek nepilnamečio – teisių. Būtent šios pusiausvyros paieškos kartais tampa pagrindinių diskusijų ir ginčų objektu.

4.3. NEPILNAMEČIŲ IR VISUOMENĖS INTERESŲ PUSIAUSVYRA. NEPILNAMEČIŲ SMURTO IR AGRESIJOS APRAIŠKOS ŽINIASKLAIDOJE

2006 m. gruodžio mėn. 5 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4, 5, 6, 7, 9 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymą, kuris įsigaliojo nuo 2006-12-28.

Dar prieš teikdamas pasiūlymus minėto įstatymo projektui, žurnalistų etikos inspektorius kreipėsi į Seimo valdybą prašydamas sudaryti tarpinstitucinę darbo grupę šiam įstatymo projektui parengti, tačiau darbo grupė ataskaitiniu laikotarpiu sudaryta nebuvo. Visgi Seimo narių iniciatyva pateiktame įstatymo projekte beveik visiems žurnalistų etikos inspektoriaus pasiūlymams buvo pritarta. Ribojamos skelbti informacijos kriterijų sąrašas papildytas informacijos, kurioje patariama, kaip pasigaminti, įsigyti ar naudoti sprogmenis, narkotines ar psichotropines medžiagas, taip pat kitus gyvybei ar sveikatai pavojingus dalykus, kriterijumi. Į šį sąrašą įtraukta ir skatinanti azartinius lošimus informacija. Dėl praktinio įgyvendinimo sunkumų žurnalistų etikos inspektorius nepritarė minėto ribojamos informacijos kriterijų sąrašo papildymui informacija, kurioje skatinami blogi mitybos, higienos ir fizinio pasyvumo įpročiai. Įstatymo leidėjas į žurnalistų etikos inspektoriaus nuomonę šiuo atveju neatsižvelgė, todėl šis blogus mitybos, higienos ir fizinio aktyvumo įpročius skatinančios viešosios informacijos ribojimo kriterijus privalo būti taikomas praktikoje įgyvendinant Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatas.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punktą, numatantis draudžiamą skelbti informaciją, buvo patikslintas nurodant, kad neigiamą

³⁴ 2006 m. spalio 20 d. Panevėžio rajono savivaldybėje organizuotas seminaras Panevėžio regiono žiniasklaidos, vaiko teisių apsaugos atstovams.

poveikį nepilnamečio psichinei sveikatai, fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi darančia informacija taip pat laikoma viešoji informacija, kurioje skelbiami nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę. Įsigaliojus tokiai įstatymo nuostatai, viešosios informacijos rengėjams nebeturėtų kilti abejonių, jog draudžiama skelbti ne tik nuo nusikaltimų ar kitų teisės pažeidimų nukentėjusių gyvų nepilnamečių asmens duomenų, bet ir duomenų tų nepilnamečių, kurie tapo mirtinų nusikaltimų ar kitų teisės pažeidimų aukomis.

Priimti įstatymo pakeitimai ir papildymai nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio požiūriu vertintini teigiamai, nes jais atsiliepiama į aktualius visuomenės informavimo sferos pokyčius, sukonkretinami bei patikslinami neigiamą poveikį nepilnamečiams darančios viešosios informacijos kriterijai. Tikėtina, kad tinkamas teisinės bazės įtvirtinimas padės didinti nepilnamečių apsaugą nuo žalingos jų vystymuisi viešosios informacijos reglamentuojančių teisės aktų įgyvendinimo efektyvumą.

Nepaisant aukščiau minėtų teigiamų poslinkių nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio teisėkūros srityje, visuomenėje egzistuoja tam tikra aukščiau minėtų įstatymo nuostatų socialinio veiksmingumo dilema. Šiuo klausimu reikšminga diskusija vyko 2006 m. lapkričio 15 d. išplėstiniame Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto posėdyje.

Tarkime, šiuo metu galiojančioje Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo redakcijoje numatytas draudimas – skelbti nuo teisėsaugos institucijų ar teismo nesislapstančio įtariamųjų padarius nusikaltimą, kaltinamųjų, teisiųjų, nuteistųjų ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusių nepilnamečių (aukos) asmens duomenis, pagal kuriuos galima nustatyti jų asmens tapatybę (kai toks asmens duomenų skelbimas siejamas su nusikalstama veika ar kitais teisės pažeidimais) – *tinkamai* apsaugo minėtai kategorijai priskirtus nepilnamečius nuo visuomenės dėmesio ir tuo pačiu nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio.

Egzistuoja ir tokia aukščiau iškelta prielaidą patvirtinanti pozicija, kad įtariamųjų padarius nusikaltimą, kaltinamųjų, teisiųjų, nuteistųjų nepilnamečių asmens duomenų, pagal kuriuos galima nustatyti jų asmens tapatybę, skelbimas nepilnamečių smurto ir agresijos prevencijos požiūriu veikia neigiamai, t.y. skatina kitus nepilnamečius atlikti smurtinio pobūdžio veiksmus ar panaudoti agresiją. Tyrimų, kuriais remiantis nustatyta, kad nuolatinis kalbėjimas apie smurtinį elgesį, šio elgesio savotiškas anonsavimas ar tiražavimas, taip pat nekritisinis jo analizavimas formuoja tokio elgesio modelius nepilnamečių sąmonėje, didelis neigiamo turinio žinių srautas skatina ne tik baimės, bet ir abejingumo jausmo atsiradimą.

Dėl pateiktos prielaidos itin pagrįsta tampa nagrinėjamo įstatymo nuostata, kuri įpareigoja nustatant nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio nuostatas bei atsakomybę už jų pažeidimus vadovautis *nepilnamečių* ir *visuomenės* interesais. Konkrečioje situacijoje šių interesų derinimas iš esmės reiškia, kad įtariamojo padarius nusikaltimą, kaltinamojo, teisiomojo, nuteistojo ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenys neturi būti viešiniami, o draudimas skelbti šiuos duomenis yra absoliutus, kadangi konkrečiu atveju negali būti taikomos jokios įstatyme numatytos išimtys. Tokią įstatymo leidėjo valią dar labiau sustiprina Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gegužės 20 d. nutarimas „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo“ (toliau – Seimo nutarimas) Nr. IX-1569 (Žin., 2003, Nr. 52-2316), kuriuo patvirtintos Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos 3.3.24. ir 3.3.25. punktuose nustatyti šie vaiko gerovės įgyvendinimo siekiai:

„3.3.24. *Vaikas – smurto auka ar pažeidęs įstatymus yra apsaugomas nuo jo tapatybės viešinimo žiniasklaidoje. Žurnalistai jo neklausinėja, nepateikia filmuotos ar fotografuotos medžiagos, kuri leistų vaiką atpažinti.*

3.3.25. *Vaikas, augantis šeimoje, patiriančioje sunkumų prižiūrint vaiką, yra apsaugomas nuo viešinimo žiniasklaidoje, dažnai tokias šeimas smerkiančioje ir atstumiančioje. Viešai rodoma*

nepagarba vaiko tėvams psichologiškai žaloja vaiką. Nevartojamos sąvokos, žeminančios vaiko ar šeimos orumą.“

Pažymėtina, kad tiek nagrinėjamo įstatymo, tiek Seimo nutarimo prasme yra saugotinas nepilnamečio asmens tapatybės atskleidimas arba privatumas tuomet, kai viešai skelbiama informacija apie jį gali jam padaryti neigiamą poveikį, įtaką ar kitokią žalą. Nepilnamečio asmens tapatybės viešinimas neigiamų socialinių reiškinių kontekste ar tokioje situacijoje, kai asmens duomenų skelbimas sietų jį su nusikalstama veika ar kitais teisės pažeidimais – yra priešingas nepilnamečio teisėtiems interesams veiksmas: paviešinus tokią informaciją, atsiranda neigiamų pasekmių, lemiančių nepilnamečio, kad ir nusikaltėlio, asmens raidą ir tolesnį jo vystymąsi. Dažnai šios pasekmės yra: nepilnamečių bendraamžių kritika, pažeminimai, užgaulios replikos, psichologinis ir fizinis smurtas ar susidorojimas, vengimas bendrauti, patyčios ir kiti panašūs prieš nepilnamečio interesus dažniausiai jų bendraamžių nukreipti veiksmai.

Šių teisės šaltinių – įstatymo ir Seimo nutarimo – normų analizė leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad įstatymo 3 straipsnyje įtvirtinti pagrindiniai nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio principai dažniau suprantami kaip nepilnamečio interesų viršenybės principo taikymas visuomenės interesų atžvilgiu. Kitais žodžiais tariant, nepilnamečių ir visuomenės interesų pusiausvyra dažniausiai, kaip ir aptariamam atveju, nusveria nepilnamečio interesų naudai.

Tokia situacija ir paminėta prielaida iš esmės teisinga, ypač tuomet, kai kalbama apie tokius atvejus, kuomet nepilnamečiui tenka nukentėjusiojo vaidmuo. Dar labiau įsigilinti į aptariamų interesų pusiausvyrą priverčia neeiliniai, rezonansiniai atvejai apie nepilnamečius nusikaltėlius ir jų vykdomus nusikaltimus. Tokie atvejai, kaip taisyklė, dažniausiai nuskamba per daugelį visuomenės informavimo priemonių ir pasiekia didelę auditoriją. Panašioms atvejams iliustruoti derėtų prisiminti gausą publikacijų ir laidų, kuriose buvo skelbiama informacija apie nepilnamečio ir jo suburtos gaujos nusikaltimus Kauno rajone, Vilijampolėje, skrupulingai suplanuotą ir žiauriai įvykdytą advokato nužudymą Klaipėdoje, keturiolikmečių įvykdytą egzekuciją – jauno alytiškio sudeginimą jo namo laiptinėje, įvykdytą žiaurią ir sadistišką nepilnamečio egzekuciją Kaune ir pan.

Į klausimą, ar Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas gina ir nepilnamečius nusikaltėlius, vadovaudamiesi tuo pačiu įstatymu turėtume atsakyti „taip“, nes įstatymas nenumato jokių išimčių šios informacijos skelbimui. Nagrinėjamas klausimas tampa dar aštresnis, kai imama spręsti dėl administracinės atsakomybės priemonių taikymo viešosios informacijos rengėjams už tai, kad jie, pažeisdami įstatymo nuostatas, paskelbė nepilnamečių nusikaltėlių asmens duomenis. Todėl kol kas sunku atsakyti, kokią įtaką nepilnamečių smurto ir agresijos prevencijai visuomenėje turi absoliuti nepilnamečio nusikaltėlio interesų apsauga visuomenės informavimo priemonėse.

4.4. IŠVADŲ PRIĖMIMAS. EKSPERTŲ, TEIKIANČIŲ IŠVADAS, GRUPIŲ VEIKLA

Įsigaliojus Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymui, nuo 2002 m. gruodžio mėnesio prie žurnalistų etikos inspektoriaus buvo patvirtinta nepriekaištingos reputacijos, specialių žinių turinčių ekspertų grupė, kuri pagal minėto įstatymo nuostatas vertina viešosios informacijos poveikį nepilnamečiams ir teikia savo išvadas žurnalistų etikos inspektoriui dėl viešosios informacijos poveikio nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi. Ekspertų grupė veikia rotacijos principu pagal žurnalistų etikos inspektoriaus patvirtintą veiklos reglamentą. Ekspertus skiria žurnalistų etikos inspektorius, atsižvelgdamas į Lietuvos radijo ir televizijos tarybos, Lietuvos radijo ir televizijos komisijos, Kultūros ministerijos, Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos ir savivaldybių vykdomųjų institucijų pasiūlymus (nuomone).

Ekspertų grupėje, vertinančioje viešosios informacijos poveikį nepilnamečiams, dirba teisininkai, psichiatrai-psichoterapeutai, psichologė ir kultūros sričių specialistė.³⁵ Šios grupės ekspertai: 1) žurnalistų etikos inspektoriaus pavedimu atlieka reiškinų, kurie daro neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, analizę (tyrimą); 2) teikia išvadas žurnalistų etikos inspektoriui dėl viešosios informacijos priskyrimo prie informacijos, kuri daro neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi; 3) teikia išvadas žurnalistų etikos inspektoriui dėl Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos žymėjimo, garso ir vaizdo priemonių sistemos ir jos taikymo 4) teikia išvadas žurnalistų etikos inspektoriui dėl neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos, priskirtos viešosios informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, kategorijai, skelbimo ir platinimo tvarkos aprašo reikalavimų laikymosi; 5) atlieka kitas žurnalistų etikos inspektoriaus užduotis, kurios reikalingos vykdant Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymą.

Ekspertų darbo grupės bendra išvada dėl viešosios informacijos priskyrimo informacijai, kuri daro neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi ir kiti ekspertų grupės dokumentai yra priimami ekspertų grupės posėdžiuose paprasta dalyvaujančių ekspertų balsų dauguma. Ji tampa pagrindu žurnalistų etikos inspektoriui priimant sprendimus dėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimų.

Įsigaliojus naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymui, nuo 2006 m. spalio mėnesio prie žurnalistų etikos inspektoriaus sudaryta dar viena ekspertų grupė.³⁶ Šios grupės ekspertai, vadovaudamiesi įstatymo nuostatomis, taip pat teikia žurnalistų etikos inspektoriui savo išvadas. Ekspertų grupė teikia išvadas dėl spaudos leidinių, audiovizualinių kūrinių, radijo ir televizijos programų ar laidų, interneto svetainių ar kitų visuomenės informavimo priemonių ir (ar) jų turinio priskyrimo erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio kategorijoms. Ekspertai savo išvadas teikia vadovaudamiesi kriterijais, nustatytais Spaudos leidinių, audiovizualinių kūrinių, radijo ir televizijos programų ar laidų, interneto svetainių ar kitų visuomenės informavimo priemonių ir (ar) jų turinio priskyrimo erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio kategorijoms, vertinimo metodikoje. Už šių išvadų teisingumą atsako patys ekspertai. Šios išvados įforminamos ekspertizės aktais.

Šių dviejų ekspertų grupių veiklą ir darbą organizuoja 2006 metais Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje įsteigtas Viešosios informacijos ekspertizės skyrius.

4.5. MOKYMAS APIE ŽINIASKLAIDĄ IR JOS PROCESUS

Naujausiame popiežiaus Benedikto XVI laiške žiniasklaida savo poveikiu vaikams prilyginama mokyklai ir net šeimai. Šis vertinimas nepaprastai svarbus – žiniasklaida šiandien yra veiksnys, kuris

³⁵ Šiuo metu ekspertų, vertinančių viešosios informacijos poveikį nepilnamečiams, grupę sudaro šie specialistai: **Lilijana Astra** – Lietuvos kultūros, filosofijos ir meno instituto Dabartinės filosofijos skyriaus vyr. mokslo bendradarbė, Mykolo Romerio universiteto Filosofijos katedros docentė, humanitarinių mokslų (filosofijos kr.) daktarė; **Rasa Bieliauskaitė** – Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedros docentė, socialinių mokslų (psichologijos kr.) daktarė, psichologė; **Gediminas Mesonis** – Mykolo Romerio universiteto Konstitucinės teisės katedros profesorius, socialinių mokslų (teisės kr.) profesorius; **Petras Ragauskas** – Teisės instituto direktoriaus pavaduotojas, Teisės sistemos tyrimo skyriaus vedėjas, socialinių mokslų (teisės kr.) daktaras; **Sigita Lesinskienė** – Vilniaus universiteto Psichiatrijos klinikos (Vaikų psichiatrijos ir socialinės pediatrijos centro) docentė, biomedicinos mokslų (medicinos kr.) daktarė, vaikų ir paauglių psichiatrė-psichoterapeutė; **Dainius Pūras** – Vilniaus universiteto medicinos fakulteto Psichiatrijos klinikos docentas, medicinos mokslų (medicinos kr.) daktaras.

³⁶ Šią ekspertų grupę sudaro: **Skirmantas Valiulis** – Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Žurnalistikos instituto docentas, kino kritikas, žurnalistas; **Linas Slušnys** – Klaipėdos priklausomybės ligų centro vyriausiasis gydytojas, vaikų ir paauglių psichiatras; **Raimundas Alekna** - Vilniaus psichoterapijos ir psichoanalizės centro psichiatras - psichoterapeutas.

padeda mokyklai ir šeimai formuoti asmenybę, neretai jos vaidmuo yra svarbesnis nei abiejų tradicinių institucijų.

Vykdamas Lietuvos Respublikos Seimo nutarimą „Dėl žurnalistų etikos inspektoriaus 2005 metų veiklos ataskaitos“ žurnalistų etikos inspektoriui kartu su Švietimo ir mokslo ministerija buvo siūlyta įgyvendinti Mokymo apie visuomenės informavimo procesus ir žmogaus teises bendrojo lavinimo mokyklų mokiniams programą. Edukacinė žiniasklaida tampa svarbiu moksleivių švietimo funkcijos prioritetu. Šis prioritetas – labai svarbus rodiklis tinkamai įgyvendinant demokratinės visuomenės informavimo kultūros plėtrą. Jį lemia keli veiksniai.

Žinių industrijos pavojai. Žinių industrijos dėmesio lauke yra visa tai, kas mus supa, tame tarpe ir mes patys. Esame jos akiračio objektai ir subjektai. Informacija plūsta per visas visuomenės informavimo sritis ir priemones – spaudą, radiją, televiziją, internetą, dvd, video, cd, kino ir foto produkciją. Tai galinga poveikio priemonė, galinti ne tik informuoti, bet ir formuoti žmogų, jo pasaulėžiūrą, vertybinę orientaciją, poelgius skatinančius tiek konstruktyviems, tiek destruktiviems veiksmais. Deja, pastarųjų šiai dienai apstu visose žiniasklaidos srityse ir tai kelia didelį susirūpinimą. Laisvos valstybės žinių industrija sukūrė naują „fenomeną“ – kupiną nuolatinės įtampos erdvę, kuri panašėja į karo veiksmų lauką – visų su visais, jame nėra laimėtojų, tik pralaimėjusieji. Destrukcija, sensacija, kriminaliniai ir nežaboto seksualumo elementai tampa pagrindiniais žinių nešėjais, propaguojantys agresyvaus ir žmogaus „supermeno“ tipą, kuriam instinktai ir nauda tampa pagrindiniu pasitenkinimu ir savęs realizavimo *moto*.

Vaikai ir paaugliai. Ypač skaudu ir apmaudu, kai informacijos taikiniai ir dalyviai tampa vaikai ir paaugliai. Apie 90 proc. komercinės televizijos programų laidų skirta jaunajai auditorijai, pagausėjo įvairių leidinių srautas, skirtas paaugliams ir jaunesnio amžiaus nepilnamečiams. Tuo pačiu opesnis tapo pažeidimų ir atsakomybės klausimas. Įsilieję į suaugusiųjų gyvenimą, perėmę ir atkartoję matytus modelius, panaudoję tokiu būdu įgytą socialinę kompetenciją, greičiausiai papildys hedonistinių vartotojų gretas, turėdami poreikį pasiimti viską iš gyvenimo nedelsiant, nesiskaitant nei su priemonėmis, nei su metodais, nei galų gale su savo pačių likimais. Kai pats žmogus tampa preke, jis irgi tampa žinios nešėju – viskas perkama ir parduodama – tik turėk galios ir pinigų, tuomet pasaulis po tavo kojomis.

Informacinis raštingumas. 2006 metų pabaigoje atliktų visuomenės informacinio raštingumo tyrimų rezultatai rodo, kad gana aukštą šalies gyventojų kompiuterinį raštingumą, nuolat didėja gerą kompiuterinį raštingumą deklaruojančių respondentų skaičius: 2004 m. – 45,63 proc., 2005 m. – 48,56 proc., 2006 m. – 49,92 proc.³⁷ Nuasmenintas požiūris į žmogų, kaip į beformę masę, ar daiktą – pagrindinė „robotukų“ armijos gausinimo prielaida. Asmenybės kelias susietas su mąstymu ir kritiniu požiūriu tiek į save, tiek į aplinką. Atsispirti informacinio srauto „cunamiui“ ar „cukrinei vatai“ galima tik išmokus išvelgti ir atpažinti tokios destruktivios ir žalingos produkcijos grėsmes, keliant savo teisinį raštingumą, ugdant jauno žmogaus gebėjimus atsirinkti tai, kas padeda asmenybės augimui, o ne tai, kas tarnauja jos „nuskurdinimui“. Kritinio mąstymo ir tolerancijos ugdymas tampa šių dienų būtinybe ir aktualija. Žinoma, žiniasklaida nėra panacėja nuo visų visuomenę ištikusią bėdų, tačiau, „kreivųjų veidrodžių karalystė“ ir akcentai, skatinantys destruktivyvų elgesį, neturėtų tapti norma ir siekiamu pavyzdžiu.

Edukacinis projektas. Šio veiksnio svarbą lemia edukacinio raštingumo, kritinio mąstymo ir tolerancijos ugdymas mokykloje. 2006 m. kovo 6 d. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. ISAK-424 (Žin., 2006, Nr. 33-1196) pateiktas priedo „Mokymo apie visuomenės informavimo procesus ir žmogaus teises programos bendrojo lavinimo mokyklų mokiniams įgyvendinimo priemonių planas“. Programą numatoma įgyvendinti dviem etapais: 1) 2006 m. –

³⁷ Tyrimas atliktas Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos, Švietimo informacinių technologijų centro, Kauno technologijos universiteto, Kompiuterinio raštingumo centro iniciatyva. Išsamūs tyrimo duomenys skelbiami: http://www.emokykla.lt/lt.php/tyrimai/visuotinis_kompiuterinis_rastingumas/1131

parengiamasis; 2) 2007-2008 m. – programos įgyvendinimo laikotarpis – vieši renginiai ir naujo projekto pristatymas, mokymo priemonių rengimas, mokytojų mokymas ir pan.

Projektas „Informacinis raštingumas mokykloje“ apims 9-11 kl., kurios atrinktos pateikus paraiškas. Labai svarbu, kad į projektą įsijungė 15 mokyklų iš visos Lietuvos (Utenos Adolfo Šapokos gimnazija, Šiaulių Didždvario gimnazija, Anykščių Jono Biliūno gimnazija, Širvintų r. Gelvonų vidurinė mokykla, Vilniaus „Minties“ gimnazija, Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazija, Šilalės r. Laukuvos Norberto Vėliaus gimnazija, Kuršėnų Pavenčių vidurinė mokykla, Kėdainių Šviesioji gimnazija, Šeduvos gimnazija, Pagėgių vidurinė mokykla, Alytaus Šaltinių pagrindinė mokykla, Gargždų „Kranto“ vidurinė mokykla).

Projekto įgyvendinimą organizuoja Pedagogų profesinės raidos centras ir švietimo ir mokslo ministro patvirtinta Koordinavimo taryba. Nežinia kodėl, tačiau į šią tarybą nėra įtraukti Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos specialistai, nors pradiniam etape, jų indėlis buvo neabejotinas. Manytina, kad, pradėjus šį svarbų prevencinį projektą, būtų tikslinga į Koordinavimo tarybą įtraukti Žurnalistų etikos tarnybos specialistus, kurie seminarų metu galėtų supažindinti mokytojus su tarnybos tyrimais, susijusiais su nepilnamečių apsauga nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, šių tyrimų rezultatais, nepilnamečio teisių ir interesų pažeidimais visuomenės informavimo sferoje. Supažindinant su įvairiomis visuomenės informavimo formomis, jos raiškos būdais, būtina plėsti socialinės kompetencijos ribas, numatyti patrauklius vaikų ir paauglių apmokymo būdus, per įvairias kūrybines ir psichologinio raštingumo formas.

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba mano, kad svarbiu klausimu išlieka mokomųjų priemonių kaupimas. Integruotos žiniasklaidos kultūros ugdymas mokykloje galėtų apimti ir kitas pamokas – istoriją, pilietinį ugdymą, psichologinį ir socialinį švietimą, lietuvių kalbą ir literatūrą. Veiklos formos galėtų būti įvairesnės, prieinamos ir kitoms mokykloms. Kaip antai: savaitgalio žiniasklaidos priemonių apžvalgos, mokyklos laikraščio ar mokyklos radijo laidų kūrimas, tam tikros visuomenės informavimo srities istorinės apžvalgėlės, konkrečios laidos, straipsnio aptarimas, savaitė su TV, susitikimai su žiniasklaidos srities atstovais, profesionalais, laidų autoriais, animacijos klubas, operatoriaus žvilgsnis ir t.t. Būtina sukurti „Edukacinės žiniasklaidos“ interneto tinklalapį.

Socialinių partnerių paieška – viena iš „edukacinės žiniasklaidos“ krypties ir priemonių. Bendradarbiavimas su „Vaikų linijos“ psichologine tarnyba vaikams ir paaugliams atvertų platesnes problemų pažinimo galimybes („Vaikų linijos“ interneto tinklalapis turi sukūręs atskirą rubriką „Vaikų linija žiniasklaidoje“; šiuo metu „Vaikų linija“ ruošiasi įgyvendinti norvegų OLWEUS prevencinę programą, nukreiptą prieš patyčias, kuri jau yra įgyvendinama 16-oje šalių).

Kitas galimas socialinis partneris – Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija. Pastaroji komisija galėtų teikti metodines priemones. 2006 m. UNESCO Komunikacijos ir Informacijos sektorius yra parengęs išsamią metodinę priemonę „*Media Education*“ – *A Kit for Teacher, Students, Parents and Professionals* (vert. „Edukacinė žiniasklaida“ – priemonių rinkinys mokytojui, studentams, tėvams ir profesionalams).

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba toliau bendradarbiauja su Švietimo ir mokslo ministerija, UAB „Bitė Lietuva“ ir kitomis institucijomis – projekto „Saugesnis internetas“ partneriais. Kaip žinia, ši programa, skirta atkreipti visuomenės dėmesį į nelegalią ir žalingą informaciją internete, (pornografija, vaikų seksualinis išnaudojimas, tautinė nesantaika). Ypač daug dėmesio skiriama vaikams bei paaugliams apsaugoti nuo žalingo interneto turinio. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos atstovai dalyvauja programos „Saugesnis internetas“ valdymo ir darbo grupių, kurių pagrindinis uždavinys – užtikrinti sėkmingą projekto įgyvendinimą, koordinuoti ir stebėti jo eigą, vertinti rezultatus ir skatinti tolimesnę sklaidą, veikloje.

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba prisidėjo prie „Karštosios linijos“ įdiegimo („Hotline Lithuania“) projekto, kuris yra vienas iš „Saugesnio interneto“ programos dalių. Šio projekto tikslas yra suteikti galimybę žmonėms pranešti apie pastebėtą žalingo turinio (neteisėtą) informaciją internete. Šiuo metu 24-iose pasaulio šalyse veikia 26 „Karštosios linijos“, kurias jungia „INHOPE“ asociacija.

„Karštosios linijos“ pagalba pateikiama daug pranešimų, todėl akivaizdu, kad galimybė žmonėms informuoti apie pastebėtą neteisėtą turinio informaciją yra vis reikalingesnė.

Inspektorius manymu, būtina skatinti saugesnį, ypač vaikų, naudojimąsi internetu ir kovoti su neteisėtu ir nepageidaujamu turiniu, prisidėti prie visuomenės sąmoningumo ir informacinio raštingumo didinimo. Dėl to ypač svarbu rengti tikslines kampanijas vaikams, tėvams ir mokytojams.

Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba ir ateityje prisidės prie efektyvesnio projekto „Saugesnis internetas“ bei šio projekto tęsinio „Saugesnis internetas Plius“ įgyvendinimo Lietuvoje. Prioritetinė Žurnalistų etikos inspektorius tarnyboje įkurto Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyriaus sritis – internetas. Todėl bus siekiama, kad šio padalinio darbuotojai galėtų interaktyviai žaibiškai reaguoti ir informuoti apie pastebėtus pažeidimus, vertinti juos, teikti rekomendacijas ir išvadas. Interneto turinio stebėseną negali vykdyti be glaudaus bendradarbiavimo su visuomene ir valstybės institucijomis. Pirmieji partneriai, be kurių aukščiau minėtas uždavinys sunkiai įgyvendinamas – Ryšių reguliavimo tarnyba bei Švietimo ir mokslo ministerija.

III. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Apibendrinamas savo 2006-ųjų metų veiklos ataskaitą Lietuvos Respublikos Seimui, taip pat apibrėždamas 2005-2006 metų demokratinės visuomenės informavimo kultūros plėtros gaires, žurnalistų etikos inspektorius pateikia šias išvadas.

1. Žurnalistų etikos inspektorius skundų tyrimo praktika, joje konstatuoti pažeidimai atskleidžia, jog dažniausiai žmogaus teisės visuomenės informavimo priemonėse pažeidžiamos tada, kai pasikliaujama temos sensacingumu, netikrinamas informacijos atitikimas tikrovei, remiamasi išankstinėmis nuostatomis, vienu šaltiniu ir jo tiesa, kada nepateikiama kritikuojamo asmens pozicija. Šios priežastys lemia bendrąją žmogaus teisių būklę visuomenės informavimo priemonėse. Statistiniai duomenys rodo, jog per 2006 metus, lyginant su 2005 metais kone dvigubai padaugėjo asmenų skundų dėl visuomenės informavimo priemonėse pažeistų jų teisių bei pačių pažeidimų. Pažymėtina, kad asmens garbė ir orumas gali būti pažeisti ne tik rimtoje analitinėje publikacijoje, bet ir feljetone. Nepaisant kylančių problemų, susijusių su asmens teisių gynimu visuomenės informavimo priemonėse, žurnalistų etikos inspektorius pagal savo kompetenciją užtikrina visuomenės informavimo teisės normų laikymąsi, savo sprendimais prisideda prie šių teisės normų taikymo praktikos. Todėl žmogaus teisių visuomenės informavimo priemonėse apsaugos mechanizmas pakankamai sėkmingai veikia.

2. Nors 2006 m., palyginus su 2005 m., pateiktų skundų skaičius išaugo kone perpus, o asmens teisių pažeidimų nustatyta dvigubai daugiau, beveik tris kartus daugiau skundų ataskaitiniais metais buvo pripažinta nepagrįstais. Nepagrįstais pripažintų skundų skaičių „išaugina“ santykinai didelis viešųjų asmenų, politikų, pareigūnų pareiškimų, adresuotų inspektoriumi, skaičius. Itin dažnai šie skundai pateikiami kaip atsakas į įstatymais lestiną viešųjų asmenų kritiką. Todėl egzistuoja tiek viešųjų, tiek privačių asmenų teisių suvokimo problema. Tokio asmens teisių suvokimo skirtumas tas, kad viešieji asmenys pernelyg jautriai reaguoja į jų atžvilgiu skelbiamą informaciją, tuo tarpu privatus asmenys – dar dažnai nesuvokia savo teisių pažeidimų esmės ir neskuba jų ginti. Demokratinėse visuomenės informavimo kultūros plėtros gairėse ši disproporcija yra esminė. Be to, politikų bandymas užgniaužti kritiką, kreipiantis į žiniasklaidos priežiūros institucijas ar teismą, gali būti vertinamas kaip kėsینimasis į spaudos laisvę.

3. Šiandien visuomenės informavimo priemonėse pernelyg plačiai taikomas viešojo asmens kriterijus. Pozityviu šios problemos sprendimo būdu laikytinas viešojo asmens sąvokos įtvirtinimas naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatyme. Jame nustatyta, kad *viešasis asmuo* – tai valstybės politikas, teisėjas, valstybės ar savivaldybės pareigūnas, politinės partijos ir (ar) asociacijos vadovas, kuris dėl einamų pareigų ar savo darbo pobūdžio nuolat dalyvauja valstybinėje ar visuomeninėje veikloje, arba kitas asmuo, jeigu jis turi viešojo administravimo įgaliojimus ar administruoja viešųjų paslaugų teikimą arba jeigu jo nuolatinė veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams. Akivaizdu, kad tai asmuo, kurio priimami sprendimai turi realią įtaką visuomenei, yra visuomeniškai svarbūs. Todėl skirtingai, nei mano daugelis viešosios informacijos rengėjų, šou, sporto, verslo, pramogų atstovai nelaikytini viešaisiais asmenimis. Sąvokos įtvirtinimas įstatyme pašalina nesąžiningų ir nepagrįstų interpretacijų galimybes bei įneša teisinio tikrumo visuomenės informavimo srityje.

4. Teisės normos, įtvirtinančios pagrindinius visuomenės informavimo priemonių viešumo principus galioja jau nuo 2001 m. Tačiau skirtingose visuomenės informavimo sferose – periodinių leidinių leidyboje ir transliavimo srityje – viešumo nuostatos įgyvendintos netolygiai. Duomenų apie periodinių leidinių savininkus (akcininkus, dalininkus) išsamumas priklauso tik nuo viešosios informacijos rengėjų geros valios, teisinės nuostatos šiuo metu įgyvendinamos neefektyviai.

5. Šiandien pastangos kurti visuomenės informavimo priemonių registrą (periodinių leidinių ir leidėjų registrą) yra pagrįstos, tačiau jos turėtų būti ne tik koordinuotos, bet ir proporcingos siekiamam tikslui. Specialus periodinių leidinių registravimas galėtų tenkinti ne vien visuomenės interesus, bet ir

būti naudingas sprendžiant leidėjams aktualius klausimus, ypač dėl teisės naudoti prekės ženklą. Kadangi kiekvieno valstybės registro sudarymas teisiniu požiūriu yra sudėtingas klausimas, duomenys apie leidėjų – vietinių, regioninių arba nacionalinių laikraščių, žurnalų bei informacinės visuomenės informavimo priemonių – dalyvių, kartu su kitomis duomenų (leidinio tiražas, tarptautinis standarto numeris, atsakingas už visuomenės informavimo priemonės turinį asmuo) rinkmenomis galėtų būti kaupiami ir skelbiami kompiuterizuotos informacijos tvarkymo programos pagalba sukurtame viešai prieinamame registre. Koordinacinio vaidmens kuriant šį registrą ir sprendžiant visuomenės informavimo priemonių nuosavybės deklaravimo klausimus galėtų imtis Kultūros ministerija, bendradarbiaudama su kitomis visuomenės informavimo srityje veikiančiomis institucijomis, viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų organizacijomis.

6. Analizuojant religinės nesantaikos ar tikinčiųjų diskriminacijos apraiškas visuomenės informavimo priemonėse ataskaitiniu laikotarpiu, peršasi išvada, kad Lietuvos Respublikos įstatymuose, kurie reglamentuoja visuomenės informavimo sritį, nėra būtino nuoseklumo dėl informacijos, propaguojančios nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką, platinimo per visuomenės informavimo priemones priežiūros ir kontrolės. Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje nustatyta, kad saviraiškos laisvė nesuderinama su *nusikalstamais* veiksmais, šalies įstatymuose numatyta ne tik baudžiamoji, bet ir administracinė atsakomybė subjektams už neapykantos skatinimą ar kurstymą diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl tikėjimo. Be to, tikinčiųjų religinius jausmus bei įsitikinimus gali žėisti ne tik dokumentinis ar vaidybinis filmas, bet ir animacinė satyra, ne tik tikros nuotraukos, bet ir karikatūros. Saviraiškos laisvė, kaip ir ją įgyvendinantys būdai bei priemonės, – nėra absoliuti. Ji turi paklusti pagrindiniams visuomenės informavimo, pirmiausia *pakantos*, principams.

7. Dauguma visuomenės informavimo priemonių, jose dirbančių žurnalistų, vykdydami profesinę pareigą, puikiai suvokia savo atsakomybę demokratinei visuomenei už žodžio laisvę, tačiau neretai redakcijos politika, nukreipta į populiarumo ir pelno siekimą, skatina žurnalistus nusižengti visuomenės informavimo sritį reglamentuojantiems įstatymams ir jų reikalavimams.

8. Lietuvoje tampa norma laikyti tai, kad laisvai žiniasklaidai už informacijos pateikimą gali būti mokama tiek atviromis, tiek paslėptomis formomis. Be to, Lietuvos rinkos sąlygomis įprasta ši nemalonų reiškinių arba nutylėti, arba pateisinti. Esant tokiai situacijai, visuomenės informavimo sferoje formuojasi tam tikri mitai: 1) bloga žinia – geriausiai parduodama prekė visuomenei; 2) gera žinia – gali būti skelbiama tik susimokėjus. Žiniasklaida tokiuose „prekių ir paslaugų“ mainuose laimi du kartus, informacijos užsakovas – vieną, o visuomenė, abu kartus pralaimi. Tačiau nupirkto informacijos objektyvumo poveikis – dvigubas: trumpalaikis (kadangi užsakomasis straipsnis visuomenėje veiksmingas išlieka trumpam, nes gera žinia įsimenama blogiau nei bloga, o pastarųjų santykinis krūvis visuomenės informavimo srityje didesnis) ir ilgalaikis (kadangi tokie straipsniai skelbiami nuolat).

9. Per 2005-2006 metų laikotarpį santykis tarp analitinės ir bulvarinės žiniasklaidos nepasikeitė. Tokia „žiniasklaidos klinika“ nėra vien tik Lietuvoje – visose trijose Baltijos šalyse susiduriama su žiniasklaidos bulvarėjimo bei menkavertės informacijos pateikimo problema. Valstybės nuolaidos leidybai, virtusios mokestine lengvata, turėtų būti taikomos tik tiems spaudos leidiniams, kurių leidimas pateisina viešąjį (visuomenės) interesą. Bulvarinė spauda neturėtų pretenduoti į šią privilegiją, kaip ir į valstybės paramą per Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondą. Siekiant įgyvendinti tokią „paramos politiką“, būtina Pridėtinės vertės mokesčio įstatyme nustatyti papildomus visuomenės informavimo priemonių kriterijus, kuriuos atitinkančios visuomenės informavimo priemonės, pirmiausia vadinamoji „bulvarinė“ spauda neturėtų pretenduoti į valstybės nuolaidas.

10. Žurnalistas – specialusis teisės subjektas, turintis tik jam būdingų teisių ir pareigų. Jų atlikimas bei funkcijos demokratinėje visuomenėje užtikrina jam taip vadinamą „sarginio šuns“ vaidmenį. Tačiau toks žurnalistų vaidmuo ir statusas visuomenėje ne visada pastovus ir teisingai suvokiamas. Išnagrinėjus 2006 metais gautus asmenų skundus, pastebėta, kad kai kuriose visuomenės informavimo priemonėse žurnalistas yra tapęs „sekliu“, faktiškai atliekančiu sekimo veiklą. Lietuvos

Respublikos įstatymai draudžia persekioti asmenis, taip pat draudžia užsiimti privačių seklių (sekimo) veikla.

11. Žurnalistas turi tam tikrą imunitetą baudžiamajame procese. Šį žurnalisto imunitetą sąlygoja žurnalisto teisė (pareiga) neatskleisti informacijos šaltinio. Informacijos šaltinio konfidencialumas, tam tikros jo garantijos turi neabejotiną reikšmę žurnalistui renkant ir skelbiant informaciją, kurios sudėtyje yra duomenų iš ikiteisminio tyrimo medžiagos. Tačiau žurnalisto imunitetas baudžiamajame procese nėra absoliutus, kadangi jį lemia teismo teisė tam tikrais atvejais, nustatytais įstatyme, įpareigoti atskleisti informacijos šaltinį, kai to reikalauja visuomenės interesai. Šie pagrindai įtvirtinti naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnyje. Jame nustatyta, kad viešosios informacijos rengėjas, skleidėjas, jų dalyvis, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, išskyrus atvejus, kai informacijos šaltinį teismo sprendimu atskleisti būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas.

12. Žurnalistas, sužinojęs ikiteisminio tyrimo duomenis ar valstybės paslaptį ir ją atskleidęs – nelaikomas kaltu. Kaltu pripažįstamas tas, kas tokią informaciją atskleidė ar suteikė žurnalistui. Todėl žurnalistui, nesančiam ikiteisminio tyrimo (procesu) dalyviu, nekyla pareiga saugoti tokią informaciją. Tai reiškia, kad žurnalisto imunitetas bus rimta kliūtis kovojant su ikiteisminio tyrimo duomenis atskleidusiais asmenimis. Teigiamos permainos mažai tikėtinos ir dėlto, kad žurnalistas, gavęs „nutekintą“ neskelbtiną informaciją, greičiausiai vadovausis pareiga neatskleisti informacijos šaltinio. Žurnalisto imunitetas ir informacijos šaltinio konfidencialumas – pakankama tam tikro nebaudžiamumo garantijos sąlyga.

13. Šiandien politinė reklama – agresyvi ir rafinuota. Kad ir kokios būtų įstatymų nuostatos, šios rūšies reklamos draudimas tam tikroje visuomenės informavimo nišoje neduotų teigiamo socialinio efekto, nes nepanaudotas politinės reklamos potencialas būtų nukreiptas į kitas visuomenės informavimo sferas. Į žurnalistų etikos inspektoriaus akiratį yra patekę leidinių, kurie leidžia spręsti apie įsivyravusią tendenciją politinei reklamai panaudoti jei ne pačius leidinius, kurie visuomenėje laikomi nepriklausomais, tai šių leidinių priedus. Politinės partijos ar savarankiški politinės kampanijos dalyviai seniai įsisavinę politinės reklamos rinkodaros taisyklę – jei partija leis savo įsteigtą nuosavą laikraštį (tokią teisę politinėms partijoms suteikia Politinių partijų įstatymas), visi žinos, kad tai partinis ruporas, todėl beveik niekas jo nepriims rimtai. Analizuojant politinės reklamos paplitimą periodiniuose spaudos leidiniuose matyti, kad šiandien politikų taikiklyje – nepriklausomas laikraštis, įgijęs visuomenės pasitikėjimą. Šis pasitikėjimas ir nepriklausomumas tampa – sandorio objektu.

14. Reklamos įkainiai ir sąlygos – sudėtinė politinės reklamos stebėsenos, kurią vykdo Vyriausioji rinkimų komisija, dalis. Dabartinis reklamos įkainių ir sąlygų skelbimas žurnalistų etikos inspektoriaus tinklalapyje yra nelogiška Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo nuostata. Šie duomenys būtini Vyriausiajai rinkimų komisijai analizuoti ir vertinti rinkimų agitacijos procesus. Toks nemotyvuotas informacijos skelbimo išskaidymas nemaža dalimi turi įtakos reklamos įkainių skelbimo pažeidimams. Atsižvelgdamas į tai, žurnalistų etikos inspektorius siūlo Lietuvos Respublikos Seimui išnagrinėti Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 18 straipsnio 2 dalies nuostatą ir ją pakeisti, numatant, jog politinės reklamos įkainiai bei sąlygos turi būti pateikiami Vyriausiajai rinkimų komisijai, o ne žurnalistų etikos inspektoriumi.

15. Reklamos agentūrų vaidmuo rinkimų agitacijos laikotarpiu svarbus, tačiau tinkamai neįvertintas. Vienodų įkainių ir sąlygų taikymas politinės reklamos dalyviams – esminis įstatymo principas, nusakantis politinės reklamos sklaidą visuomenės informavimo priemonėse. Politinės kampanijos dalyviui, kuris kreipėsi į reklamos agentūrą dažnai suteikiama vadinama „agentūrinė nuolaida“, kuri reiškia tai, kad agentūros siūlomose visuomenės informavimo priemonėse reklamos užsakovas gauna mažesnes kainas, nei jos viešai deklaruojamos šių visuomenės informavimo priemonių. Vadinasi tam politinės kampanijos dalyviui, kuris į reklamos agentūrą nesikreipė, sąlygos

skelbti politinę reklamą pagal vienodus viešosios informacijos rengėjų įkainius ir sąlygas – ne vienodos, todėl įstatyme įtvirtintas principas – visiems politinėms kampanijos dalyviams politinę reklamą teikti pagal vienodus įkainius ir sąlygas yra iškreipiamas. Dviprasmiškas ir reklamos agentūros vaidmuo, kadangi nėra aišku, kas iš subjektų privalo užtikrinti vienodus įkainius ir sąlygas – visuomenės informavimo priemonė, ar reklamos agentūra?

16. Prieš keletą metų vienas iš valstybės strateginių tikslų buvo sukurti informacinę visuomenę, dabar šis tikslas sudėtingesnis, nes visuomenę reikia mokyti tapti informacine. Kalbant apie visuomenės kritinio mąstymo ugdymą, diskutuoti reikėtų ne vien apie internetą ir kompiuterinio raštingumo ugdymą. Internetas, kaip liudija atlikti moksliniai tyrimai, tapęs pramogų bei laisvalaikio šaltiniu, yra patraukliausias informacijos srautas nepilnamečiams. Natūralu, kad esant tokiam šio informacijos sklaidos būdo populiarumui neadekvačiai vertinamos žalingos informacijos grėsmės. Informacinės ir žinių visuomenės kūrimo perspektyvoje viena pagrindinių valstybės kryptių – internetą paversti „draugiška“ visuomenės informavimo priemone.

17. Požiūris į informaciją ir į jos vartotoją – svarbus elementas, skiriantis tradicinę ir internetinę žiniasklaidą: tradicinėse visuomenės informavimo priemonėse informacija yra laikytina preke – tai nenaudinga pozicija informacijos vartotojų (gavėjų) atžvilgiu, tuo tarpu internetinėje žiniasklaidoje informacija pagal savo gavimo pobūdį artimesnė ne prekei, bet informacijos vartotojo teisei ir galimybei rinktis informaciją, taip pat ją skleisti. Tradicinė žiniasklaida – suteikia teisę *gauti* informaciją, tuo tarpu internetinė žiniasklaida – suteikia teisę ją *rinktis*.

18. Interneto etiketą lemia tai, kokios elgesio taisyklės, formos ir aplinka veikia šioje viešojoje erdvėje. Jei tokių elgesio taisyklių nėra, apie interneto etiketą kalbėti beprasmiška. Šiandien interneto etiketas „leidžia“: 1) *būti anonimiškam*; 2) *prisidengti kitu, veikti kito asmens vardu*; 3) *būti izoliuotam*; 4) *būti kūrėju, pasijausti žurnalistu*.

19. Kurį laiką (2003-2006 m.) trukęs interneto turinio teisinio reguliavimo nenuoseklumas įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose ne tik skirtingai paveikė ir interneto bei elektroninės žiniasklaidos rinką, bet ir palaipsniui išugdė nebaudžiamumo už neskelbtinos informacijos internete paskelbimą jausmą, darė neigiamą įtaką interneto, kaip visuomenės komunikavimo sferos, kultūros raidai. Nors Visuomenės informavimo įstatyme ir Informacinės visuomenės paslaugų įstatyme numatyti du skirtingi subjektai, atsakingi už elektroninėse visuomenės informavimo priemonėse paskelbtą neteisėtą (žalingo turinio) informaciją: *internetu tinklalapio valdytojas* ir *paslaugų teikėjas*, šie subjektai neretai linkę manyti, kad jiems atsakomybė už internete paskelbtą neskelbtiną informaciją negali būti taikoma, nurodydami, kad jie negali atsakyti už anoniminius, nors ir jų valdomuose interneto tinklalapiuose paskelbtus, ypač komentarų forma, pranešimus. Pažymėtina, kad tokiais atvejais tiek *internetu tinklalapio valdytojui*, tiek *paslaugų teikėjui* kyla atsakomybė, jei jam buvo pranešta apie jo valdomoje visuomenės informavimo priemonėje paskelbtą neteisėtą (žalingo turinio) informaciją. Todėl būtina akcentuoti – interneto specifika lemia šio visuomenės informavimo būdo turinio priežiūros sudėtingesnę kontrolę, tačiau internetas nėra visuomenės informavimo terpė, kurioje vyrauja nebaudžiamumas. Dabartinės situacijos įvertinimas rodo, kad interneto reguliavimo srityje turėtų veikti specifinė savireguliacijos (savitvarkos) grandis. Tai, kad interneto savitvarkos sistema greitai metu turėtų susikurti, liudija šios visuomenės informavimo rūšies išskirtinis dėmesys žiniasklaidos etikos problemoms.

20. Administracinio poveikio priemonių taikymas visuomenės informavimo sferoje – kraštutinė, tačiau nepopuliari ir nuolat ginčijama veikla. Įgyvendindamas savo įgaliojimus nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje, žurnalistų etikos inspektorius 2006 m. aktyviai vykdė administracinės jurisdikcijos funkcijas. Per 2006 m. buvo išnagrinėta 13 administracinių teisės pažeidimų bylų dėl visuomenės informavimo priemonėse padarytų Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimų. Gausėjanti administracinės atsakomybės taikymo praktika žurnalistų etikos inspektoriaus veikloje yra pozityvus veiksnys, užtikrinantis didesnę nepilnamečių apsaugą nuo jiems žalingos informacijos. Tačiau

didžiausia problema išlieka ta pati, kaip ir 2005 metais. Daugiausia pažeidimų nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje padariusios visuomenės informavimo priemonės – laikraščio „Lietuvos rytas“ – vyriausiasis redaktorius, kuris yra administracinė atsakomybėn trauktinas asmuo už minėtų pažeidimų padarymą, per atsiskaitomąjį laikotarpį taip ir nebuvo patrauktas administracinė atsakomybėn. Dėl to žurnalistų etikos inspektoriaus įgaliojimų nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje vykdymas tam tikrų leidinių atžvilgiu yra priklausomas nuo tinkamo kitos institucijos – policijos – funkcijų atlikimo

21. Dažniausiai žiniasklaidoje atspindimi neigiami socialiniai reiškiniai: nusikaltimai, kiti teisės pažeidimai, smurtas, nesantaika, girtavimas. Vaikai, stebėdami demonstruojamą smurtą, išmoksta elgesio modelių, kuriuos, atsižvelgdami į konkrečias aplinkybes, patys pritaiko tinkamose situacijose. Daugelis šias temas anonsuojančių publikacijų perspausdinamos (skelbiamos) interneto tinklalapiuose (svetainėse). Gali būti, kad Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimų internete skaičius ateityje tik didės. Todėl Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje įkurtas Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyrius, kurio prioritėtinė sritis internetas ir jo turinio analizė. Šioje srityje bus siekiama operatyviai reaguoti į pastebėtus pažeidimus, vertinti juos, teikti rekomendacijas ir išvadas. Kadangi interneto turinio stebėseną negali vykdyti be glaudaus bendradarbiavimo su visuomene ir valstybės institucijomis, bus skiriamas dėmesys glaudesniai tarpinstituciniam bendradarbiavimui kovojant su žalinga informacija internete.

22. Neigiama įtaka nepilnamečiams ir jų vystymuisi gali būti daroma ne vien naudojant tiriamosios ar publicistinės žurnalistikos žanrus, skatinti žalingą poveikį vaiko raidai gali ir „blogoji“ animacija. Per 2006 metus prie žurnalistų etikos inspektoriaus veikianti ekspertų grupė įvertino nemažai animacinių serialų. Nors pripažinta, kad daugelis jų neatitinka Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme nustatytų kriterijų (todėl negali būti pripažinta, jog daro neigiamą poveikį nepilnamečiams), tokių animacinių filmų kokybė kelia susirūpinimą: demonstruojami animaciniai filmai, kuriuose dominuoja agresyvus bendravimo su aplinkiniais pobūdis, jėgos kultas, jaučiama tendencija rodyti iškreiptą, netikrovišką pasaulio vaizdą, supanti aplinka vaizduojama kaip nereali, bauginanti, priešiška, trūksta kasdienės įprastos gyvenimo aplinkos, gamtos vaizdavimo, ramesnio, brandesnio santykio su aplinka. Kadangi vaikų psichika yra ypač jautri ir pažeidžiama, tokio pobūdžio animaciniai filmai neigiamai formuoja vaiko pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą.

23. Formuojantis praktikai nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio srityje viešosios informacijos rengėjai patys dažniau kreipėsi į žurnalistų etikos inspektorių dėl išankstinio laidos ar publikacijos įvertinimo Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos įstatymo požiūriu, todėl išvengė galimų įstatymo pažeidimų.

24. Visuomenės informavimo priemonėse turi būti išlaikoma žiniasklaidos (saviraiškos) laisvės ir kitų asmens, tiek suaugusio, tiek nepilnamečio, teisių pusiausvyra. Šios pusiausvyros paieškos dažnai tampa pagrindinių diskusijų ir ginčų objektu. Kadangi Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas besąlygiškai gina ir nepilnamečius nusikaltėlius, visuomenėje, kurioje nepilnamečių nusikalstamumo lygis pakankamai didelis, sudėtinga kalbėti apie nepilnamečio nusikaltėlio (ypatingai nusikaltusio ne pirmą kartą) teisių ir interesų apsaugą. Tuo tarpu hipotezė, kad absoliuti nepilnamečio nusikaltėlio interesų apsauga visuomenės informavimo priemonėse tinkamai pasitarnauja nepilnamečių smurto ir agresijos prevencijai visuomenėje – ne visada gali pasitvirtinti.

25. Integruotas mokymas apie žiniasklaidą ir joje vykstančius procesus tampa svarbiu moksleivių ir visuomenės švietimo funkcijos prioritetu. Šis prioritetas – labai svarbus rodiklis siekiant efektyviai įgyvendinti demokratinės visuomenės informavimo kultūros plėtrą.

26. Nepaisant to, kad 2006-09-01 įsigaliojo naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymas, įstatymo priėmimo Seime metu buvo įtvirtintos nuostatos, kurios aiškiai nesuderinamos su visuomenės informavimo teisės normomis arba iškreipia jas (pvz. įstatymo 40 straipsnio 1 dalis, 44 straipsnio 6 dalis). Atsižvelgiant į asmens duomenų apsaugos reikalavimus bei 2007-01-01 įsigaliojusias naujos redakcijos Viešojo administravimo įstatymo nuostatas, Visuomenės informavimo

įstatymą taip pat būtina papildyti detalesnėmis nuostatomis, numatančiomis žurnalistų etikos inspektoriui teikiamų skundų nagrinėjimo ir sprendimų viešo paskelbimo tvarką.

27. 2006 m. Seimui pateiktoje žurnalistų etikos inspektoriaus 2005 m. veiklos ataskaitoje buvo siūlyta inicijuoti darbo grupę Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo ir su juo susijusių kitų įstatymų ir teisės aktų projektams parengti. Šiam siūlymui Seimas, patvirtindamas inspektoriaus ataskaitą pritarė, tačiau per 2006 metus tokia darbo grupė nebuvo patvirtinta. Atskirų Seimo narių 2006 m. pavienės iniciatyvos keičiant minėto įstatymo nuostatos buvo nesisteminės, todėl įstatymo įgyvendinimo požiūriu neefektyvios. Taisant Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatas, būtinas sistemiškas požiūris ir visų šio įstatymo priežiūrą įgyvendinančių institucijų dalyvavimas bei pozicija. Įstatymo leidėjas taip pat turėtų galutinai nuspręsti dėl Alkoholio kontrolės įstatymo nuostatų suderinimo su Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatomis. Šiuo klausimu būtų gerai, jei įstatymų leidėjas išreikštų savo valią ir, skirtingai nei vykdomoji valdžia, pritarėtų ne verslo grupių, bet nepilnamečių interesams.
